Zagadnienia Doradztwa Rolniczego

KWARTALNIK 3/4'07(51)

CENTRUM DORADZTWA
ROLNICZEGO W BRWINOWIE
ODDZIAŁ W POZNANIU

Wydawca:

Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu
61-659 Poznań, ul. Winogrady 63
tel.: 061 823 20 81, 061 820-19-71, fax: 061 820-19-71
e-mail: w.glowacka@cdr.gov.pl
www.cdr.gov.pl

Rada Programowa:

Edward Arseniuk, Marek Kłodziński, Andrzej Kowalski,
Jędrzej Krupiński, Seweryn Kukuła, Aleksander Lewczuk,
Antoni Mickiewicz, Walenty Poczta, Stefan Pruszyński,
Izabela Sikorska-Wolak, Aleksander Szeptycki, Bogdan M. Wawrzyniak

Zespół Redakcyjny:

A. P. Wiatrak (redaktor naczelny),
E. K. Chyłek, R. Jaworski, W. Kujawiński,
E. Matuszak, R. Sass, A. Swulińska-Katulska, S. Zawisza,
D. Pruss Głowacka (sekretarz redakcji)

Projekt graf., skład komputerowy:

Alicja Zygmanowska

© Copyright by Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Poznaniu 2007

Druk:

Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu
Zlecenie nr 31/2007, nakład 800 egz.

Wesołych Świąt

Czytelnikom i Sympatykom
„Zagadnień Doradztwa Rolniczego"
w Nowym 2008 roku
serdeczne życzenia radości, pomyślności
w życiu osobistym
oraz sukcesów w pracy zawodowej
składa
Zespół Redakcyjny
„Zagadnień Doradztwa Rolniczego"

Poznań, grudzień 2007 rok

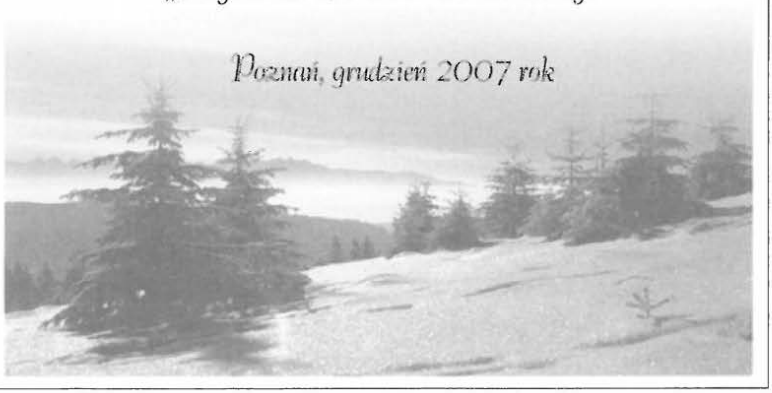

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

ANNA NOWAK: Rola czynnika ludzkiego w polskim rolnictwie 7

PIOTR PRUS: Źródła informacji jako narzędzia podejmowania decyzji przez rolników 18

JOANNA RYBKA, WOJCIECH KNIEĆ: Przygotowanie doradców ODR do wdrażania PROW 2007-2013 w opinii kierowników Powiatowych Zespołów Doradztwa Rolniczego 29

ROMAN CHORÓB: Wpływ informacji i doradztwa na rozwój inicjatyw gospodarczych producentów rolnych na przykładzie Podkarpacia 40

DANUTA MIERZWA: Aktualny stan i perspektywy rozwoju zespołowych form gospodarowania na wsi 49

MARIUSZ SADOWSKI: Ekonomiczne uzasadnienie rozliczania podatku VAT na zasadach ogólnych w wybranych typach gospodarstw rolnych, w świetle harmonizacji prawa podatkowego Polski i Unii Europejskiej 60

JACEK DACH, ZBYSZEK ZBYTEK: Zasady prawidłowego kompostowania obornika w gospodarstwie rolnym 73

MICHAŁ TRZĘSOWSKI: Oddziaływanie dużych sieci handlowych na ceny zbytu produktów rolno-ogrodniczych 92

INFORMACJE

EDWARD MATUSZAK: Minimalne wymagania wzajemnej zgodności dla gospodarstw rolnych 100

PIOTR PRUS: Główne założenia oraz realizacja Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004-2006 108

ALINA WALENIA: Norweski Mechanizm Finansowy i Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego jako nowe źródło finansowania rozwoju Polski i Podkarpacia 115

OSKAR WYSOCKI: System przepływu i gromadzenia informacji o produkcji roślinnej 128

DANUTA PRUSS-GŁOWACKA: Najlepsze wydawnictwo ośrodków doradztwa rolniczego w 2006 rok 131

NOWOŚCI WYDAWNICZE 134

ROCZNY SPIS TREŚCI 2007 135

TABLE OF CONTENTS

ARTICLES

ANNA NOWAK: The role of human factor in Polish agriculture 7

PIOTR PRUS: Sources of information as a tool for decision taking by farmers..... 18

JOANNA RYBKA, WOJCIECH KNIEĆ: Preparation of agricultural advisors from ODR for implementation of PROW 2007-20013 in the opinion of the managers of district team of Agricultural Advisory Service 29

ROMAN CHORÓB: Information and advisory service in development of enterprises on farmers in Podkarpacie region 40

DANUTA MIERZWA: The current state and development prospects of joint forms of farming in the rural areas 49

MARIUSZ SADOWSKI: Economic justification of VAT settlement according to general rules in selected farm types in the light of harmonization of Polish tax law with the EC law..... 60

JACEK DACH, ZBYSZEK ZBYTEK: The rules of correct manure composting process in the farms 73

MICHAŁ TRZĘSOWSKI: The influence of large market chains on prices of sale of agri-horticultural products 92

INFORMATIONS

EDWARD MATUSZAK: Cross-compliance on Polish farms 100

PIOTR PRUS: Main assumptions and implementation of the Plan for Development of Rural Areas 2004-2006..... 108

ALINA WALENIA: Norwegian Financial Mechanism and Financial Mechanism of European Economic Area as a new source of funding of development of Poland and Podkarpacie region..... 115

OSKAR WYSOCKI: The system of flow and information collection on the plant production..... 128

DANUTA PRUSS-GŁOWACKA: The best Agricultural Advisory Service Centers publication in 2006 131

PUBLISHING NEWS 134

ANNUAL TABLE OF CONTENTS 2007 135

ARTYKUŁY

ANNA NOWAK
Akademia Rolnicza w Lublinie

ROLA CZYNNIKA LUDZKIEGO W POLSKIM ROLNICTWIE

1. Wstęp

Przejście od gospodarki centralnie planowanej do gospodarki rynkowej, spowodowało wzrost znaczenia kapitału ludzkiego w każdej jej dziedzinie, również w rolnictwie. Znaczenie czynnika ludzkiego wzrosło także po przystąpieniu Polski do UE, zwłaszcza, że mieszkańcy polskiej wsi charakteryzują się stosunkowo niskim poziomem wykształcenia.

Czynnik ludzki w rolnictwie to nie tylko na jego cechy ilościowe, ale także jakościowe. Jak zauważa F. Tomczak, siła robocza w rolnictwie traktowana jest obecnie najczęściej w ujęciu ilościowym i jako element procesu produkcji dający się z łatwością zastąpić pracą uprzedmiotowioną. Sprawia to, że nie docenia się czynnika ludzkiego. Tymczasem wraz ze wzrostem technicznego wyposażenia rolnictwa zwiększa się jego znaczenie i rola jego cech jakościowych [Tomczak, 2005]. Wynika to z faktu, że to od cech człowieka w dużej mierze zależy wykorzystanie innych czynników wytwórczych. Człowiek będąc przyczyną sprawczą procesu produkcji, wykorzystuje w tym procesie przede wszystkim wykształcenie, kwalifikacje zawodowe, rozwinięte talenty oraz zdrowie. Najpełniej jednak kapitał ludzki przejawia się w wiedzy dotyczącej sposobu łączenia czynników produkcji w procesie produkcji [Niezgoda, 1996].

Jeden z raportów Banku Światowego stwierdza, że źródłem dwóch trzecich bogactwa narodów jest kapitał ludzki i kapitał społeczny [Monitoring Environmental Progress, 1995]. Kapitał społeczny definiowany jest jako normy, obyczaje, stosunki wzajemne oraz rozwiązania organizacyjne ułatwiające łączenie się ludzi w celu wykonywania wspólnych działań. Natomiast kapitał ludzki to umiejętności i wiedza służące ogólnym aplikacjom [Encyclopedia of Political Economy, 1999].

Według Domańskiego kapitał ludzki to „zasób, który jest źródłem przyszłej satysfakcji, zarobków czy też, ogólnie usług o jakiejś wartości" oraz „zasób wiedzy, umiejętności, zdrowia, energii witalnej zawartej w społeczeństwie; zasób ten jest dany przez genetyczne cechy danej populacji raz na zawsze, ale można go powiększać drogą inwestycji zwanych inwestycjami w człowieka: w ludzi, w kapitał ludzki, w ludzkie życie" [Domański, 1993].

S. Tsuru, a za nim D. Kołodziejczyk piszą, że „najcenniejszym zasobem, jaki posiada każdy kraj, jest jego ludność, środek i cel postępu gospodarczego" [Kołodziejczyk, 1999].

Wiedza i kwalifikacje stają się więc siłą napędową nowej gospodarki, źródłem trwałych przewag konkurencyjnych i coraz ważniejszym czynnikiem bogacenia się krajów, regionów, przedsiębiorstw i osób.

Rola kapitału ludzkiego wzrosła również po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej. Dotyczy to zwłaszcza rolnictwa, gdyż pierwszym czynnikiem zmiany postaw rolników w UE było podnoszenie kwalifikacji zawodowych producentów, realizowane zarówno w systemie kształcenia stacjonarnego, jak i pozaszkolnego [Wawrzyniak 2001]. Z uwagi na to, że w Polsce poziom wykształcenia ludności rolniczej jest znacznie niższy niż ludności pozarolniczej, niezbędne wydają się działania skierowane na jego poprawę.

2. Cel i metodyka badań

Celem niniejszego opracowania jest analiza czynnika ludzkiego pod kątem jego znaczenia dla rozwoju rolnictwa. Ponieważ efektywność procesu produkcyjnego w rolnictwie oraz szanse rozwojowe gospodarstw rolnych, zależą zarówno od cech ilościowych jak i jakościowych czynnika ludzkiego, przedmiotem zainteresowania są m.in. zasoby pracy w rolnictwie, wykształcenie osób pracujących w gospodarstwach rolnych, czas ich pracy oraz struktura według wieku.

Materiał źródłowy, na którym oparto się w referacie to dane statystyki publicznej GUS. Analiza obejmuje zwłaszcza rok 2005, pokazuje więc sytuację jaką mieliśmy już po wejściu Polski do UE. Ponadto posłużono się danymi pozyskanymi w ramach Powszechnych Spisów Rolnych z 1988, 1996 i 2002 roku, dzięki czemu można zaobserwować zmiany w zatrudnieniu w rolnictwie polskim w dłuższej perspektywie czasowej.

3. Wyniki badań

3.1. Charakterystyka ilościowych cech czynnika ludzkiego w rolnictwie

Zdaniem W. Poczty trudna sytuacja na polskiej wsi jest pochodną dwóch elementów – złej sytuacji strukturalnej i ekonomicznej w rolnictwie oraz ograni-

czonych możliwości pozarolniczej aktywności ekonomicznej ludności wiejskiej. Wynika to przede wszystkim ze związania tak dużych zasobów z rolnictwem, co z jednej strony wywołuje ich niską efektywność, a tym samym słabą pozycję konkurencyjną i niski poziom dochodów rolniczych, z drugiej zaś czyni bardzo trudnym prowadzenie bieżącej polityki gospodarczej i społecznej względem rolnictwa i ludności rolniczej [Poczta, 2001].

Na nadmiar czynnika pracy w stosunku do rzeczywistych potrzeb w polskim rolnictwie zwraca uwagę w ekspertyzie dotyczącej przyszłości polskiej wsi W. Ziętara. Wspomniany autor wymienia ten problem jako jedną z barier rozwoju obszarów wiejskich [Ziętara, 2001].

Jak pokazują wyniki spisów powszechnych, zatrudnienie w rolnictwie w Polsce jest wysokie, lecz od lat systematycznie maleje. W okresie ostatniego spisu rolnego ludność związana z rolnictwem (łącznie z działkami do 1 ha) liczyła blisko 10,5 mln osób, liczba pracujących w indywidualnych gospodarstwach rolnych to 1967 tys. Oznacza to, że w porównaniu ze spisem z 1996 roku, liczba pracujących zmniejszyła się o 2692 tys. (57,8%). Po przeliczeniu pracujących w gospodarstwach indywidualnych na 100 ha, okazuje się, że wskaźnik ten wynosił 26,9 osób w 1996 roku i 13,9 osób w roku 2002[1]. Liczba pracujących wyłącznie lub głównie w rolnictwie w 2002 roku wynosiła 2193 tys. osób, w tym w gospodarstwach indywidualnych 2016 tys.

Tabela 1

Liczba osób pracujących w indywidualnych gospodarstwach rolnych w przeliczeniu na 100 ha w okresie spisów rolnych

Rok spisu	Liczba osób pracujących w gospodarstwach o powierzchni powyżej 1 ha w przeliczeniu na 100 ha, wg grup obszarowych						
	ogółem	1-2	2-5	5-7	7-10	10-15	15 i więcej
1988	34,1	104,8	53,6	35,4	27,8	22,3	17,7
1996	26,9	81,8	56,1	42,2	33,5	23,9	8,8
2002	13,5	27,5	8,6	13,0	8,9	12,2	9,5

Źródło: Struktura demograficzna i społeczno-zawodowa, GUS, Warszawa 1990; Ludność związana z rolnictwem, cz. 1, GUS, Warszawa 1997; Wyniki Powszechnego Spisu Rolnego z 2002 roku www.stat.gov.pl

Według danych statystycznych w 2005 roku w gospodarstwach rolnych pracowało 5 111,5 tys. osób, z czego 5 065,4 tys. w gospodarstwach indywidualnych. Nie oznacza to jednak, że każda z tych osób pracowała w pełnym wymiarze go-

[1] Tak duża zmiana liczby pracujących w rolnictwie w 2002 roku w stosunku do roku 1996 wynika z przyjęcia innej definicji pracujących na własny rachunek, co wyłącza znaczną liczbę pracujących w gospodarstwach produkujących wyłącznie na potrzeby własne; szerzej wyjaśnia to S. Małecki-Tepich w opracowaniu: „Ocena zasobów pracy w rolnictwie ze szczególnym uwzględnieniem bezrobocia ukrytego w gospodarstwach rolnych", Warszawa 2004, s. 16.

dzin. Po przeliczeniu liczby osób pracujących w rolnictwie na umowne jednostki pracy (AWU), liczba ta zmniejsza się do 2207 tys. we wszystkich gospodarstwach rolnych i do 2164,4 tys. w gospodarstwach indywidualnych.

Tabela 2

Pracujący w gospodarstwach rolnych w Polsce w 2005 roku

Pracujący w rolnictwie	Ogółem (w tys.)	Gospodarstwa indywidualne (w tys.)				
		Rodzinna siła robocza	Pracownicy najemni		Pracownicy kontraktowi	Pomoc sąsiedzka
			stali	dorywczy		
Osoby fizyczne	5111,5	5044,3	21,0	–	–	–
AWU (roczne jednostki pracy)	2291,9	2146,7	17,7	64,4	2,9	15,1

Źródło: Charakterystyka gospodarstw rolnych 2005, GUS, www.stat.gov.pl

Województwa, w których liczba pracujących w rolnictwie jest największa, to małopolskie (672,9 tys.), mazowieckie (662,6 tys.) i lubelskie (610,1 tys.). Najmniejsze zatrudnienie w rolnictwie występuje w województwie lubuskim (83,4 tys.) i zachodniopomorskim (96,6 tys.). Jeśli wziąć pod uwagę zatrudnienie w AWU, na pierwszym miejscu pod względem liczby pracujących znajduje się województwo mazowieckie (337,6 tys.), w dalszej kolejności lubelskie (278,9 tys.) i małopolskie (257,8 tys.).

W gospodarstwach indywidualnych dominuje praca świadczona przez rolnika i członków rodziny, choć nie bez znaczenia są pracownicy najemni, częściej pracujący dorywczo niż na stałe. Interesujący jest fakt, że wciąż część pracy w indywidualnych gospodarstwach rolnych wykonywanych jest w ramach pomocy sąsiedzkiej. Nakłady tej pracy przeliczone na roczne jednostki pracy wyniosły w 2005 roku ponad 15 tys.

Tabela 3

Rodzinna siła robocza w gospodarstwach indywidualnych według płci i składu członków gospodarstwa domowego w 2005 roku (w tys.)

Wyszczególnienie	Ogółem	Członkowie gospodarstw domowych użytkowników gospodarstwa rolnego			Członkowie gospodarstw domowych bez użytkownika
		użytkownicy	współmałżonkowie użytkownika	pozostali	
osoby fizyczne					
Ogółem	5044,3	2472,9	1352,5	1117,2	101,8
Kobiety	2366,9	802,2	1021,5	502,3	40,8
Mężczyźni	2677,5	1670,7	331,0	614,9	60,9
AWU					
Ogółem	2146,7	1118,3	617,9	379,2	31,2
Kobiety	930,8	282,4	486,3	150,3	11,9
Mężczyźni	1215,9	836,0	131,6	229,0	19,3

Źródło: Charakterystyka gospodarstw rolnych 2005, GUS, www.stat.gov.pl

Ponad połowa osób pracujących w indywidualnych gospodarstwach rolnych i zaliczanych do rodzinnej siły roboczej to mężczyźni, w grupie użytkowników gospodarstw stanowili oni 67%.

Średni wiek użytkowników gospodarstw rolnych wynosił w 2005 roku – 50 lat (mężczyźni – 49 lat; kobiety – 53 lata). W gospodarstwach do 1 ha UR ten wiek jest wyższy – średnio 55 lat, natomiast gospodarstwa ponad 1 hektarowe użytkowane są z reguły przez młodsze osoby (średni wiek to 48 lat). Jak podają dane GUS wraz ze wzrostem wielkości gospodarstw rolnych obniża się średni wiek użytkowników, ale także średni wiek pozostałych członków rodzinnej siły roboczej (zarówno mężczyzn, jak i kobiet).

Wśród członków rodzinnej siły roboczej ponad połowę (56,3%) stanowią osoby w wieku 45 lat i więcej, choć występuje tu znaczne zróżnicowanie regionalne.

Tabela 4

Struktura rodzinnej siły roboczej w rolnictwie w 2005 roku wg wieku i województw (w %)

Województwa	Ogółem	Wiek					
		15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65 i więcej
Polska	**100,0**	**10,1**	**13,5**	**20,1**	**26,1**	**15,3**	**14,9**
Dolnośląskie	100,0	7,9	11,4	19,0	30,4	15,7	15,6
Kujawsko-pomorskie	100,0	10,3	15,0	21,2	29,4	14,6	9,5
Lubelskie	100,0	11,7	14,5	20,2	25,1	14,9	13,6
Lubuskie	100,0	6,0	11,6	19,4	29,2	18,8	15,0
Łódzkie	100,0	11,2	14,4	21,0	25,9	15,3	12,2
Małopolskie	100,0	10,1	13,7	19,3	25,0	15,0	16,9
Mazowieckie	100,0	11,2	14,4	21,3	26,8	14,1	12,2
Opolskie	100,0	8,4	12,5	22,9	23,4	15,9	16,9
Podkarpackie	100,0	8,9	12,4	17,3	23,4	17,3	20,7
Podlaskie	100,0	12,3	14,8	21,6	23,9	13,5	13,9
Pomorskie	100,0	10,0	14,0	20,0	29,7	15,5	10,8
Śląskie	100,0	6,7	9,2	19,7	26,4	16,0	21,9
Świętokrzyskie	100,0	10,8	13,7	18,3	25,1	15,9	16,2
Warmińsko-mazurskie	100,0	9,6	14,5	22,2	27,5	14,4	11,8
Wielkopolskie	100,0	10,5	15,1	22,3	28,1	14,8	9,2
Zachodniopomorskie	100,0	5,7	11,4	19,3	31,6	17,9	14,1

Źródło: Wyniki badań własnych na podstawie danych GUS, www.stat.gov.pl

Najwięcej osób w wieku poprodukcyjnym należących do rodzinnej siły roboczej pracującej w rolnictwie odnotowano w województwach śląskim i podkarpackim, najmniejszy udział tej grupy wiekowej wystąpił w województwie wielkopolskim i kujawsko-pomorskim. Województwo śląskie charakteryzuje się jednocześnie najmniejszym udziałem pracujących w gospodarstwach indywidualnych w wieku poniżej 45 lat (35,6%). Najlepsza sytuacja pod względem struktury wiekowej członków rodzinnej siły roboczej ma miejsce w województwie podlaskim i wielkopolskim.

Dla większości pracowników, należących do gospodarstwa domowego rolnika, praca w gospodarstwie stanowi jedyne zajęcie. Znaczny odsetek osób traktuje jednak tę pracę jako zajęcie dodatkowe (rysunek 1).

Rysunek 1

Rodzinna siła robocza w gospodarstwach indywidualnych według płci i kategorii pracujących w 2005 roku (w %)

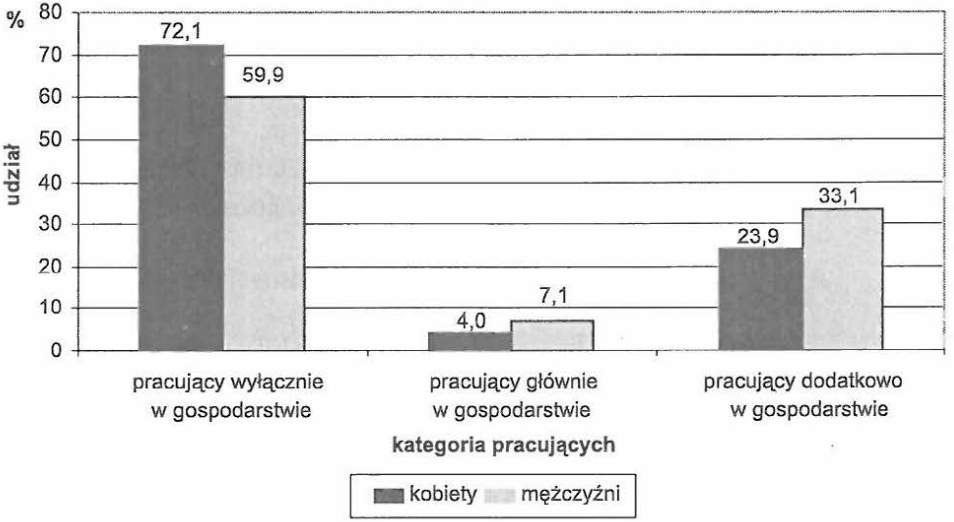

Źródło: Wyniki badań własnych na podstawie danych GUS, www.stat.gov.pl

Zdecydowanie więcej kobiet niż mężczyzn stanowiących rodzinną siłę roboczą pracowało wyłącznie w gospodarstwie rolnym. Dla 1/3 mężczyzn i prawie 1/4 kobiet praca w gospodarstwie była tylko dodatkowym zajęciem. W miarę wzrostu powierzchni gospodarstwa rolnego rosła liczba osób, dla których praca w gospodarstwie stanowiła wyłączne zajęcie [Charakterystyka gospodarstw rolnych, 2005].

Jedną z barier rozwoju rolnictwa w Polsce jest zbyt duże zatrudnienie w tym dziale gospodarki narodowej. Wiele osób pracuje jednak w gospodarstwach rolnych w niepełnym wymiarze godzin lub dorywczo. Poniższa tabela przedstawia zróżnicowanie czasu pracy wśród rodzinnej siły roboczej w poszczególnych województwach. Największy udział osób pracujących w indywidualnych gospodarstwach rolnych przez co najmniej 2120 godzin występuje w województwie warmińsko-mazurskim. Najmniejszy odsetek tej grupy pracowników odnotowano w województwach śląskim i podkarpackim, gdzie jednocześnie w rolnictwie pracuje najwięcej osób w wieku poprodukcyjnym. W województwie śląskim blisko 60% członków rodzinnej siły roboczej przeznacza na pracę w gospodarstwie co najwyżej 530 godzin.

Tabela 5

Struktura rodzinnej siły roboczej w rolnictwie w 2005 roku wg czasu pracy i województw (w %)

Województwa	Ogółem	Wymiar rocznego czasu pracy w godzinach				
		0-530	531-1060	1061-1590	1591-2119	2120 i więcej
Polska	100,0	43,7	18,4	12,6	11,5	13,8
Dolnośląskie	100,0	53,7	17,6	10,1	8,7	9,8
Kujawsko-pomorskie	100,0	40,4	15,1	11,8	11,7	21,0
Lubelskie	100,0	41,8	18,4	13,9	13,1	12,8
Lubuskie	100,0	50,9	21,4	10,5	7,5	9,7
Łódzkie	100,0	37,2	17,9	14,2	12,8	17,9
Małopolskie	100,0	47,0	21,1	13,0	10,4	8,5
Mazowieckie	100,0	38,6	16,7	13,0	12,3	19,4
Opolskie	100,0	51,7	17,2	10,3	8,1	12,7
Podkarpackie	100,0	46,6	22,0	14,2	10,8	6,4
Podlaskie	100,0	36,5	15,8	12,0	14,2	21,5
Pomorskie	100,0	42,9	17,7	10,8	11,5	17,1
Śląskie	100,0	59,0	18,3	9,6	6,7	6,4
Świętokrzyskie	100,0	35,3	19,2	14,8	17,0	13,7
Warmińsko-mazurskie	100,0	42,2	15,4	10,5	9,0	22,9
Wielkopolskie	100,0	39,5	16,0	11,7	12,8	20,0
Zachodniopomorskie	100,0	55,6	15,8	10,0	6,8	11,8

Źródło: Wyniki badań własnych na podstawie danych GUS, www.stat.gov.pl

3.2. Wybrane jakościowe cechy czynnika ludzkiego w rolnictwie

Ponieważ poziom wykształcenia stanowi o jakości kapitału ludzkiego, nie sposób nie zwrócić uwagi na poziom wykształcenia osoby kierującej gospodarstwem rolnym. Wyniki Powszechnego Spisu Rolnego z 2002 roku pokazały, że struktura wykształcenia pracujących w rolnictwie była mniej korzystna niż wśród pracujących w sektorze pozarolniczym. Największy udział wśród pracujących wyłącznie lub głównie w swoim gospodarstwie rolnym miały osoby posiadające wykształcenie zasadnicze zawodowe i podstawowe (78%). Odsetek osób z wykształceniem średnim i wyższym wynosił 21,9%. Można też zauważyć wyraźną zależność poziomu wykształcenia i wielkości gospodarstwa. Osoby pracujące w największych gospodarstwach były zdecydowanie lepiej wykształcone, niż te zatrudnione w gospodarstwach mniejszych [Raport z wyników Powszechnego Spisu Rolnego, 2002].

W 2005 roku wyższe wykształcenie w skali kraju posiadało zaledwie 5,5% kierowników gospodarstw a blisko 30% miało wykształcenie co najwyżej podstawowe lub gimnazjalne. Największa grupa kierowników legitymowała się wykształceniem zasadniczym zawodowym (tabela 6).

Tabela 6

Struktura gospodarstw rolnych w Polsce i w poszczególnych województwach w 2005 roku wg poziomu wykształcenia ogólnego osoby kierującej gospodarstwem (w %)

Wyszczególnienie	Ogółem	Wykształcenie ogólne*					
		1	2	3	4	5	6
Polska	100,0	5,5	1,3	26,9	37,4	24,1	4,8
Dolnośląskie	100,0	6,5	2,1	30,0	34,4	19,7	7,3
Kujawsko-pomorskie	100,0	5,4	0,3	24,8	41,5	21,7	6,3
Lubelskie	100,0	6,3	1,9	27,6	33,3	25,4	5,6
Lubuskie	100,0	5,9	1,8	30,1	35,5	18,9	7,7
Łódzkie	100,0	5,4	1,4	24,4	36,6	26,1	6,2
Małopolskie	100,0	3,8	2,1	24,5	40,5	27,4	1,7
Mazowieckie	100,0	5,9	0,9	28,4	36,6	22,2	6,1
Opolskie	100,0	5,7	1,1	30,0	40,1	18,7	4,4
Podkarpackie	100,0	4,6	1,0	28,2	34,9	28,0	3,2
Podlaskie	100,0	5,3	1,4	25,1	32,9	29,3	6,0
Pomorskie	100,0	7,0	1,0	24,7	38,4	22,7	6,3
Śląskie	100,0	7,1	0,7	30,4	41,8	14,3	5,7
Świętokrzyskie	100,0	4,9	1,3	24,3	37,8	31,4	0,3
Warmińsko-mazurskie	100,0	6,1	1,5	23,7	32,3	31,0	5,4
Wielkopolskie	100,0	5,6	0,7	25,8	44,1	19,4	4,4
Zachodniopomorskie	100,0	7,4	0,4	30,9	32,1	20,6	8,7

* 1 – wyższe, 2 – policealne, 3 - średnie zawodowe i ogólnokształcące, 4 – zasadnicze zawodowe, 5 - gimnazjalne, podstawowe, 6 - nieukończone podstawowe i bez wykształcenia

Źródło: Wyniki badań własnych na podstawie danych GUS, www.stat.gov.pl

Obok ogólnego poziomu wykształcenia istotnym elementem charakteryzującym jakościową stronę czynnika ludzkiego są kwalifikacje zawodowe (tabela 7).

Tabela 7

Struktura gospodarstw rolnych w 2005 roku wg rodzaju wykształcenia osoby kierującej (w %)

Wyszczególnienie	Ogółem	Gospodarstwa z kierownikiem z wykształceniem rolniczym		Gospodarstwa z kierownikiem bez wykształcenia rolniczego
		wyższe, policealne, zawodowe średnie i zasadnicze	kurs rolniczy	
Polska	100,0	16,3	22,2	61,5
Dolnośląskie	100,0	16,7	24,5	58,8
Kujawsko-pomorskie	100,0	30,2	21,8	48,0
Lubelskie	100,0	14,8	26,9	58,3
Lubuskie	100,0	17,5	19,3	63,2
Łódzkie	100,0	19,4	25,3	55,3
Małopolskie	100,0	10,3	19,4	70,3
Mazowieckie	100,0	19,2	22,2	58,6
Opolskie	100,0	16,7	20,1	63,2
Podkarpackie	100,0	8,4	18,9	72,7
Podlaskie	100,0	21,3	25,9	52,8
Pomorskie	100,0	23,9	21,9	54,2
Śląskie	100,0	8,7	15,3	76,0
Świętokrzyskie	100,0	9,8	27,7	62,5
Warmińsko-mazurskie	100,0	20,9	23,6	55,5
Wielkopolskie	100,0	28,8	22,8	48,4
Zachodniopomorskie	100,0	18,6	19,6	61,8

Źródło: Wyniki badań własnych na podstawie danych GUS, www.stat.gov.pl

Jak pokazują dane zamieszczone w powyższej tabeli, ponad 60% kierowników gospodarstw w Polsce nie dysponuje wykształceniem rolniczym, a blisko 1/4 posiada tylko kurs rolniczy. Największy odsetek kierowników z wykształceniem rolniczym odnotowano w województwach kujawsko-pomorskim oraz wielkopolskim.

W przypadku prowadzenia gospodarstwa rolnego nie bez znaczenia pozostaje doświadczenie rolnika. Według I. Frenkla, zdobywane w toku pracy doświadczenia praktyczne w rolnictwie, rekompensują braki w wykształceniu formalnym [Frenkiel, 1974]. Jak pokazują dane GUS w większości przypadków kierownikiem gospodarstwa jest osoba, która nim zarządza przez co najmniej 10 lat.

Tabela 8

Struktura gospodarstw rolnych wg czasu prowadzenia gospodarstwa rolnego przez osobę kierującą (w %)

Czas prowadzenia gospodarstwa	Udział gospodarstw	
	rolnych razem	indywidualnych
do 1 roku	2,0	2,0
2-5 lat	12,2	12,2
6-10 lat	18,4	18,4
11-20 lat	30,6	30,6
21 lat i więcej	36,7	36,8

Źródło: Wyniki badań własnych na podstawie danych GUS, www.stat.gov.pl

Efekty produkcyjne oraz szanse rozwoju gospodarstwa rolnego zależą między innymi od jego kontaktów z otoczeniem oraz powiązań z innymi podmiotami i instytucjami. Tymczasem skłonność rolników w Polsce do korzystania z usług doradczych bądź do współpracy w ramach grup producenckich wciąż jest niewielka.

Tabela 9

Liczba gospodarstw rolnych w Polsce w 2005 roku, w których użytkownik korzysta z usług doradczych, jest członkiem organizacji producentów lub korzysta z ekologicznych metod produkcji

Wyszczególnienie	Liczba gospodarstw	Udział procentowy ogółu gospodarstw
Gospodarstwa, w których użytkownik korzysta z usług doradztwa rolniczego	587972	23,7
Gospodarstwa, w których użytkownik jest członkiem organizacji producentów/grup producenckich o charakterze produkcyjnym	36188	1,46
Gospodarstwa, w których stosuje się ekologiczne metody produkcji rolniczej	4050	0,16

Źródło: Wyniki badań własnych na podstawie danych GUS, www.stat.gov.pl

Jak wynika z danych GUS, zaledwie 1,4% użytkowników gospodarstw rolnych należy do organizacji lub grupy producenckiej a mniej niż 1/4 korzysta z usług doradczych. Nie jest to sytuacja korzysta, tym bardziej, że przy tak dużym rozdrobnieniu agrarnym w Polsce, wszelkie formy kooperacji rolników, mogłyby zwiększać konkurencyjność producentów rolnych.

4. Podsumowanie

Przytoczone dane statystyczne pokazują, że zarówno ilościowe, jak i jakościowe cechy czynnika ludzkiego w rolnictwie wymagają zmian w celu dostosowania do istniejących warunków społeczno-gospodarczych. Trudnym do rozwiązania problemem jest związanie zbyt dużych zasobów siły roboczej z rolnictwem. Wydaje się, że sposobem na poprawę sytuacji w tym zakresie jest koncepcja wielofunkcyjnego rozwoju wsi i rolnictwa. Przejmowanie przez polską wieś, a także przez rolnictwo dodatkowych funkcji (np. przetwórstwo, usługi), sprzyja powstawaniu nowych miejsc pracy oraz poprawia sytuację finansową wielu gospodarstw rolnych.

Analiza wybranych cech jakościowych czynnika ludzkiego w rolnictwie, wykazała, że zarówno poziom wykształcenia, jak i skłonność do współpracy, czy korzystania z pomocy instytucji doradczych wśród rolników nie wygląda korzystnie. Dalsze przemiany na polskiej wsi i w rolnictwie nie będą przebiegały sprawnie bez poprawy jakości kapitału ludzkiego oraz wzrostu aktywności producentów rolnych. Sprzyjają temu chociażby niektóre wymogi unijne, uzależniające korzystanie z wybranych funduszy, czy rozwiązań od posiadania wykształcenia rolniczego przez rolnika. Wspólnotowa polityka rolna popiera także wszelkie formy kooperacji w rolnictwie, co powinno skłonić naszych rolników do podejmowania współpracy, np. w ramach grup producentów rolnych.

BIBLIOGRAFIA

1. Charakterystyka gospodarstw rolnych 2005. GUS, www.stat.gov.pl,
2. Domański S. R.: Kapitał ludzki i wzrost gospodarczy. PWN, Warszawa 1993, s. 19.
3. Encyclopedia of Political Economy. Routledge, 1999, s. 66,
4. Frenkel I.: Tendencje zmian zatrudnienia w rolnictwie polskim w latach 1950-1970. PAN, Warszawa 1974, s. 73.
5. Kołodziejczyk D.: Czynnik ludzki w rozwoju obszarów wiejskich. IERiGŻ, Warszawa 1999.
6. Ludność związana z rolnictwem, cz. 1. GUS, Warszawa 1997.
7. Niezgoda D. (1996): Wstęp do teorii procesu produkcji w gospodarstwach rodzinnych. Wyd. AR w Lublinie, Lublin, 1996, s. 69.
8. Małecki-Tepich S.: Ocena zasobów pracy w rolnictwie ze szczególnym uwzględnieniem bezrobocia ukrytego w gospodarstwach rolnych. Warszawa 2004, s. 16.
9. Monitoring Environmental Progress: A Report on Work in Progress. Washington, D.C., 1995.
10. Poczta W.: Stagnacja a warunki rozwoju wsi i rolnictwa. [w:] Przyszłość wsi polskiej. Wizje, strategie, koncepcje, pod red. L. Kolarskiej-Bobińskiej, A. Rosnera, J. Wilkina, ISP, Warszawa 2001, s. 105-110.
11. Raport z wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2002. www.stat.gov.pl.

12. Struktura demograficzna i społeczno-zawodowa, GUS. Warszawa 1990,
13. Tomczak F.: Gospodarka rodzinna w rolnictwie: uwarunkowania i mechanizmy rozwoju. IRWiR PAN, Warszawa 2005, s. 206.
14. Wawrzyniak B. M.: Luka edukacyjna barierą procesu integracji polskiej wsi i rolnictwa z Unią Europejską. Wieś i Rolnictwo, nr 3, 2001.
15. Ziętara W.: Przyszłość wsi polskiej – stan aktualny, kierunki działań. [w:] Przyszłość wsi polskiej. Wizje, strategie, koncepcje, pod red. L. Kolarskiej-Bobińskiej, A. Rosnera, J. Wilkina, ISP, Warszawa 2001, s. 186.

ANNA NOWAK

ROLA CZYNNIKA LUDZKIEGO W POLSKIM ROLNICTWIE

STRESZCZENIE

W opracowaniu przedstawiono charakterystykę wybranych cech ilościowych i jakościowych czynnika ludzkiego w rolnictwie. Zwrócono uwagę na poziom zatrudnienia, a także na wykształcenie i wiek osób pracujących w gospodarstwach rolnych. Zagadnienia te wydają się szczególnie ważne w sytuacji naszego członkostwa w UE. Duże zatrudnienie w rolnictwie polskim oraz niski poziom wykształcenia rolników, stanowią barierę rozwoju wsi i rolnictwa. Dochodzi do tego niechęć do współpracy producentów rolnych oraz do korzystania z pomocy instytucji doradczych.

ANNA NOWAK

THE ROLE OF HUMAN FACTOR IN POLISH AGRICULTURE

SUMMARY

This paper identifies and examines the chosen quantitative and qualitative features of human factor in agriculture. In considering mentioned above an attention was paid to over-employment in agriculture although with decreasing tendencies. Development inhibiting factor in agriculture is low level of farms mangers education. It should be explained that, for a vibrant and thriving rural sector operation it is crucial to have well-informed farm managers. Being better informed often depends on having alternative sources of information like for example advisory centers. Statistical data shows that over half of farmers population is not educated in rural sciences and farmers very rarely took the opportunity to benefit from these centers. Moreover few of them cooperated within producers groups.

PIOTR PRUS
Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy
w Bydgoszczy

ŹRÓDŁA INFORMACJI JAKO NARZĘDZIA PODEJMOWANIA DECYZJI PRZEZ ROLNIKÓW

1. Wstęp

Rolnictwo jest działem gospodarki, który przysparza wielu problemów zarówno ekonomicznych, jak i społecznych. Właściciele gospodarstw rolniczych muszą podejmować wiele trudnych decyzji z zakresu technologii produkcji, zarządzania oraz marketingu. O rynkowej pozycji oraz potencjale ekonomicznym poszczególnych gospodarstw decydują w dużej mierze kwalifikacje zawodowe ich właścicieli oraz możliwość korzystania z rzetelnych źródeł informacji [Matuszak, 1999].

Dostęp do informacji jest jednym z najistotniejszych elementów umożliwiających właścicielom gospodarstw rolnych podejmowanie racjonalnych decyzji produkcyjnych [Zawisza, 1997]. Poziom posiadanej wiedzy jest jednym z endogenicznych czynników warunkujących rozwój i przystosowanie się do zmian mikro- i makroekonomicznych w otoczeniu gospodarstw rolniczych, wspomaga również predyspozycje osobowościowe oraz zasoby intelektualne ich kierowników [Gutkowska 1999, Morgan, Murdoch, 2000]. Informacja jest także ważnym składnikiem wpływającym na jakość kapitału ludzkiego, który określa zdolność ludzi do pracy, adaptacji do zmian w ich otoczeniu oraz możliwości kreowania nowych rozwiązań [Domański 1993, Grodzicki, 2000].

2. Cel i metody badań

Celem prezentowanych badań było zapoznanie się z deklaracjami rolników na temat wykorzystywanych przez nich źródeł informacji służących pogłębianiu wiedzy zawodowej oraz zwiększających efektywność zarządzania posiadanymi gospodarstwami rolniczymi, jak również poznanie ich opinii na temat osób, których rady cenią sobie w trakcie podejmowania ważnych decyzji produkcyjnych.

Prezentowane badania sondażowe zostały przeprowadzone od października 2002 do maja 2003 roku. Analizie badawczej poddano 714 ankiet wypełnionych przez innowacyjnych rolników, współpracujących z ośrodkami doradztwa rolniczego oraz kształcących swoich następców w średnich szkołach rolniczych. Badania przeprowadzono w następujących województwach: zachodniopomorskim, pomorskim, kujawsko-pomorskim, wielkopolskim, warmińsko-mazurskim, mazowieckim i łódzkim. Badaniami zostały objęte województwa centralnej i północnej części Polski, ponieważ mają one duże znaczenie w krajowej produkcji rolniczej. Przy tej liczebności próby uzyskane wyniki można przyjmować z prawdopodobieństwem 95%, a błąd pomiaru wynosi 4%.

Uzyskane dane empiryczne poddano obliczeniom wykorzystując metody statystycznej weryfikacji hipotez. Starano się ustalić, czy istniała różnica pomiędzy badanymi grupami rolników: współpracujących z ośrodkami doradztwa rolniczego oraz kształcących swoich następców w średnich szkołach rolniczych. Metody statystyczne posłużyły także do ustalenia współzależności między udzielanymi przez respondentów odpowiedziami, a wybranymi zmiennymi występującymi w badanej społeczności, do których zaliczono: wiek respondentów, poziom ich wykształcenia oraz obszar posiadanego gospodarstwa.

Przeprowadzana w trakcie badań analiza danych przebiegała dwuetapowo. Najpierw weryfikowano hipotezę o istnieniu danej zależności, a następnie określano jej kierunek oraz siłę. Do weryfikacji hipotezy o istnieniu związku pomiędzy zmiennymi posłużono się testem niezależności χ^2 (chi-kwadrat). Analizę tę przeprowadzono na poziomie istotności $\alpha = 0{,}01$, testując hipotezy badawcze H_0 oraz H_1, które oznaczały:

- H_0: brak zależności pomiędzy badanymi cechami,
- H_1: istnieje zależność pomiędzy badanymi cechami.

Wykonując obliczenia, w niektórych przypadkach stosowano przebudowę szeregów i łączenie klas, pamiętając o spełnieniu warunku merytorycznej zasadności takiego zabiegu. Po zweryfikowaniu hipotezy o istnieniu związku pomiędzy badanymi zmiennymi przystępowano do określenia jego charakteru (kierunku) oraz siły, do czego wyznaczano współczynnik kontyngencji C Pearsona oraz współczynnik zbieżności g. Mając na uwadze, iż współczynnik zbieżności g może przybierać różne wartości w zależności od tego, którą zmienną traktujemy jako zależną, a którą jako niezależną, obliczano go zawsze dwukrotnie, dla obu przypadków: g_{wk} (współczynnik zbieżności wiersz do kolumny) oraz g_{kw} (współczynnik zbieżności kolumna do wiersza) [Babbie 2003, Gruszczyński, 1986].

3. Wyniki badań

Najważniejszym źródłem informacji pogłębiającym wiedzę badanych rolników na temat zarządzania gospodarstwem były branżowe czasopisma (77,3%)

oraz kursy, szkolenia i prezentacje organizowane przez ośrodki doradztwa rolniczego (67,1%), a także programy rolnicze nadawane w telewizji (65,4%)(rysunek 1). Często wskazywano również na targi i wystawy rolnicze (46,8%), jako miejsce gdzie można poszerzyć swoją wiedzę. Na dalszym miejscu znalazły się publikacje książkowe (36,3%) oraz programy radiowe (22,7%). Wielu badanych rolników odpowiadało, że cenne informacje zdobywa dzięki wymianie doświadczeń na giełdach i targowiskach (10,8%). Najmniej przydatne dla osób biorących udział w badaniach były różnego rodzaju konkursy (3,8%). Część rolników (5,7%) udzielając innych odpowiedzi wskazywało, że cennym źródłem informacji są dla nich rady udzielane przez rodzinę, w tym rodziców, sąsiadów oraz innych rolników. Przeprowadzając analizę statystyczną nie stwierdzono istotnych różnic pomiędzy rolnikami współpracującymi z ośrodkami doradztwa rolniczego, a właścicielami gospodarstw kształcącymi swoich następców w średnich szkołach rolniczych, ani pomiędzy grupami respondentów wydzielonymi pod względem wieku, wykształcenia lub obszaru posiadanego gospodarstwa (tabela 1 oraz tabela 2).

Tabela 1

Wyniki testów statystycznych porównujących obie grupy respondentów - współpracujących z ośrodkami doradztwa rolniczego oraz kształcących swoich następców w średnich szkołach rolniczych

Wyszczególnienie	Porównywane grupy				
	$\chi^2_{\alpha=0,01}$	χ^2	C	g_{wk}	g_{kw}
Źródła informacji pogłębiające wiedzę respondentów na temat zarządzania gospodarstwem rolniczym	18,475	11,315	–	–	–
Osoby, których rady na temat zarządzania gospodarstwem cenili sobie badani rolnicy	18,475	24,076*	0,130	0,000	0,080
Osoby podejmujące decyzje w badanych gospodarstwach w opinii respondentów	11,345	1,852	–	–	–

*Wynik istotny na poziomie $\alpha=0,01$

Źródło: Wyniki badań własnych.

Tabela 2

Wyniki testów statystycznych porównujących respondentów zróżnicowanych ze względu na ich wiek, wykształcenie oraz obszar posiadanego gospodarstwa rolniczego

Wyszczególnienie	Wielkość gospodarstw					Wiek respondentów					Wykształcenie respondentów				
	$\chi^2_{\alpha=0,01}$	χ^2	C	g_{wk}	g_{kw}	$\chi^2_{\alpha=0,01}$	χ^2	C	g_{wk}	g_{kw}	$\chi^2_{\alpha=0,01}$	χ^2	C	g_{wk}	g_{kw}
Źródła informacji pogłębiające wiedzę respondentów na temat zarządzania gospodarstwem rolniczym	18,475	16,393	–	–	–	18,475	13,959	–	–	–	29,141	12,980	–	–	–
Osoby, których rady na temat zarządzania gospodarstwem cenili sobie badani rolnicy	23,209	10,470	–	–	–	23,209	19,068	–	–	–	30,578	14,187	–	–	–
Osoby podejmujące decyzje w badanych gospodarstwach w opinii respondentów	13,277	9,759	–	–	–	13,277	18,703*	0,158	0,000	0,005	16,812	17,919*	0,154	0,012	0,000

*Wynik istotny na poziomie $\alpha=0,01$

Źródło: Wyniki badań własnych.

Rysunek 1

Źródła informacji pogłębiające wiedzę respondentów na temat zarządzania gospodarstwem rolniczym (%)

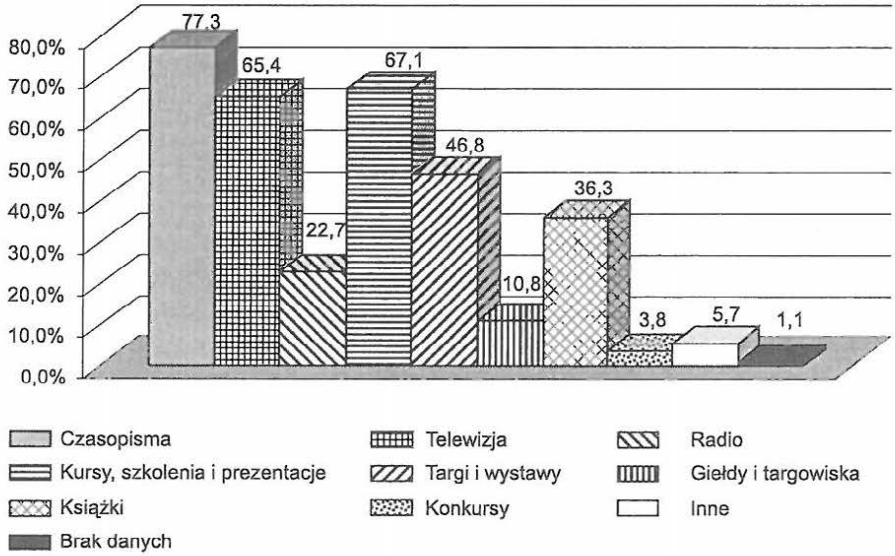

* Suma jest większa od 100% z uwagi na to, że respondenci zaznaczali więcej niż jedną odpowiedź

Źródło: Wyniki badań własnych.

Specjaliści z ośrodków doradztwa rolniczego byli wysoko ocenieni przez respondentów i to właśnie ich rady na temat planowania produkcji i zarządzania gospodarstwem znalazły uznanie w oczach badanych rolników (54,3%). Pracownicy ODR spełniają w społeczności wiejskiej ważną rolę. Ich wiedza pomaga rozwiązywać problemy, z jakimi borykają się mieszkańcy obszarów wiejskich, które często wykraczają poza zagadnienia związane bezpośrednio z produkcją rolniczą [Morgan, Murdoch 2000, Sikorska 2006, Wawrzyniak, Zawisza 1997, Zawisza, Augustowska, 2006].

W przeprowadzonych badaniach znajdujemy również potwierdzenie teorii dyfuzji innowacji i naśladownictwa [Rogers, 1995]. Rolnicy bardzo często obserwują poczynania sąsiadów i na podstawie ich doświadczeń decydują się na działania we własnym gospodarstwie. Co trzeci badany rolnik (37,0%) przyznawał się do tego, że bierze pod uwagę rady bogatszych rolników, a więc tych co odnieśli sukces rynkowy. Często wskazywano również na wykorzystywanie rad udzielanych przez rodzinę (28,0), wskazówek specjalistów występujących w rolniczych programach telewizyjnych (21,8%), podpowiedzi uzyskiwanych od rolników będących w podobnej sytuacji bytowej (14,6%). Wielu respondentów (35,9%) po-

legało głównie na własnej wiedzy i doświadczeniu i nie przyznawało się do korzystania z porad innych osób (rysunek 2). Wykonanie analizy statystycznej pozwoliło na stwierdzenie, że odpowiedzi uzyskane od rolników współpracujących z ośrodkami doradztwa rolniczego różniły się od tych, które zaznaczali właściciele gospodarstw kształcący swoich następców w średnich szkołach rolniczych. Pierwsi znacznie częściej bardzo wysoko oceniali przydatność rad specjalistów z ODR, tym można też tłumaczyć ich czynny udział w różnego rodzaju szkoleniach. Za to druga grupa respondentów częściej polegała na własnej wiedzy i doświadczeniu (tabela 1 oraz rysunek 2). Nie stwierdzono natomiast istotnych statystycznie różnic pomiędzy grupami rolników wyodrębnionymi ze względu na ich poziom wykształcenia, wiek, czy obszar posiadanego gospodarstwa (tabela 2).

Rysunek 2

Osoby, których rady na temat zarządzania gospodarstwem cenili sobie badani rolnicy (%)

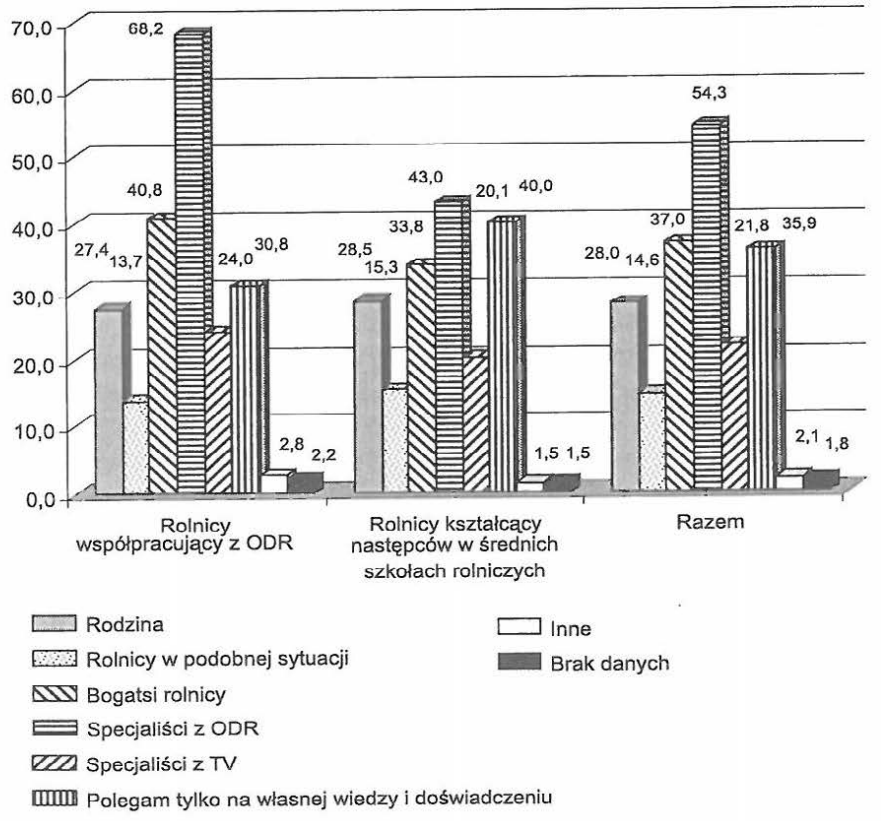

* Suma jest większa od 100% z uwagi na to, że respondenci zaznaczali więcej niż jedną odpowiedź

Źródło: Wyniki badań własnych.

Ponad połowa badanych osób deklarowała, że ostateczne decyzje dotyczące planowania w gospodarstwie podejmuje w porozumieniu ze współmałżonkiem lub współmałżonką (54,1%). Blisko co czwarty respondent (24,9%) odpowiadał, że takie decyzje podejmuje w porozumieniu z całą rodziną. Podobna liczba badanych (23,7%) podejmowała najważniejsze decyzje samodzielnie (rysunek 3). Wśród innych odpowiedzi (1,7%) znalazły się deklaracje, że ostateczną decyzję podejmuje któryś z rodziców, bądź syn lub córka. Zbliżone wyniki uzyskano zarówno w grupie właścicieli gospodarstw współpracujących z doradcami, jak również wśród osób kształcących swoje dzieci w średnich szkołach rolniczych (tabela 1).

Rysunek 3

Osoby podejmujące decyzje w badanych gospodarstwach w opinii respondentów (%)

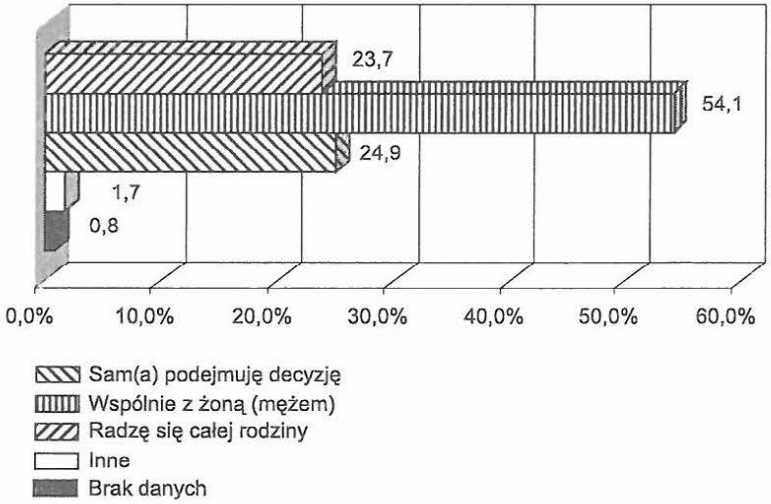

* Suma jest większa od 100% z uwagi na to, że respondenci zaznaczali więcej niż jedną odpowiedź

Źródło: Wyniki badań własnych.

Udzielane odpowiedzi na pytanie o osoby podejmujące decyzje mające istotny wpływ na zarządzanie gospodarstwem, zależały od wieku oraz poziomu wykształcenia respondentów (tabela 2). Co prawda, we wszystkich grupach wiekowych (rysunek 4) przeważały odpowiedzi o wspólnym kierowaniu gospodarstwem, w porozumieniu z żoną lub w przypadku, gdy odpowiedzi udzielała kobieta z mężem. Jednak respondenci w wieku od 41 do 50 lat znacznie częściej udzielali takich deklaracji (59,1%) niż badani powyżej pięćdziesiątki (50,0%) lub przed czterdziestym rokiem życia (41,0%). Najwięcej wskazań na samodzielne podejmowanie decyzji odnotowano wśród najmłodszych respondentów (26,1%). Do podejmowania strategicznych dla gospodarstwa decyzji w gronie całej rodziny

przyznawali się najliczniej badani w wieku powyżej pięćdziesięciu lat (28,6%) oraz przed czterdziestym rokiem życia (28,1%).

Rysunek 4

Osoby podejmujące decyzje w badanych gospodarstwach w opinii respondentów w zestawieniu z ich wiekiem (%)

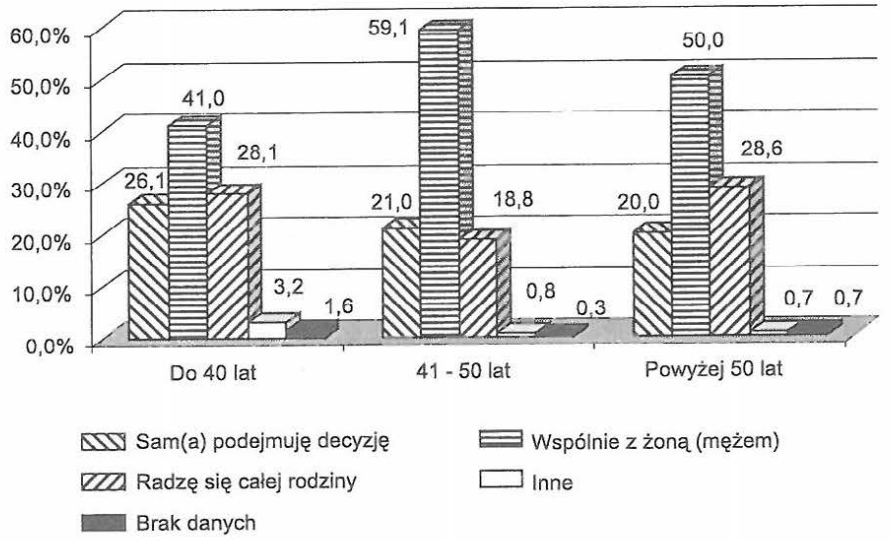

Źródło: Wyniki badań własnych.

Większe różnice można było zauważyć zestawiając uzyskane na ten temat odpowiedzi z wykształceniem badanych rolników (rysunek 5). Respondenci legitymujący się dyplomem wyższej uczelni najczęściej samodzielnie podejmowali decyzje gospodarcze (40,0%). Wśród nich mniej było osób konsultujących się przed podjęciem ostatecznych rozstrzygnięć z żoną (lub mężem – 30,0%), bądź też z całą rodziną (27,5%). Respondenci z wykształceniem podstawowym, zawodowym i średnim podejmowali istotne decyzje najczęściej po omówieniu ich z żoną lub mężem (odpowiednio: 44,6%, 56,3%, 49,4%). Wśród absolwentów szkół średnich było blisko tyle samo osób samodzielnie podejmujących decyzje (23,9%) oraz konsultujących się z całą rodziną (23,6%). Inaczej to wyglądało w grupie badanych kończących edukację na poziomie najwyżej szkoły podstawowej, gdzie osoby samodzielnie podejmujące decyzję przeważały nad tymi, które dokonywały rodzinnych konsultacji (odpowiednio: 31,1% oraz 23,0%). Odwrotna sytuacja była wśród respondentów z wykształceniem zasadniczym zawodowym, 23,6% z nich przed ostateczną decyzją zasięgało rady całej rodziny, a tylko 18,0% deklarowało, pod tym względem pełną samodzielność.

Rysunek 5

Osoby podejmujące decyzje w badanych gospodarstwach w opinii respondentów w zestawieniu z ich wykształceniem (%)

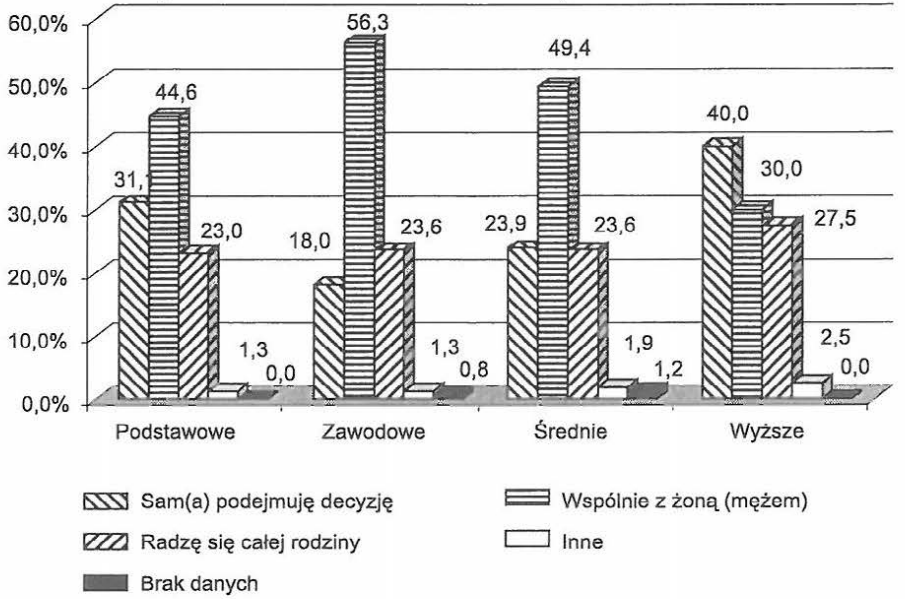

Źródło: Wyniki badań własnych.

4. Podsumowanie

Prezentowane wyniki badań wykazały, że większość z biorących w nich udział rolników podnosiła swoją wiedzę i kwalifikacje zawodowe poszukując specjalistycznych informacji na temat zarządzania gospodarstwem rolnym. Wymienianymi przez nich głównymi źródłami informacji były: branżowe czasopisma, kursy i szkolenia, programy telewizyjne i radiowe, targi oraz wystawy. Wyniki badań wykazały również, że respondenci bardzo wysoko cenili sobie rady specjalistów z ośrodków doradztwa rolniczego. Wykonana analiza statystyczna wykazała istnienie różnicy w tym względzie pomiędzy porównywanymi głównymi grupami respondentów: rolnikami współpracującymi z ośrodkami doradztwa rolniczego oraz właścicielami gospodarstw kształcącymi swoich następców w średnich szkołach rolniczych. Ci pierwsi znacznie wyżej cenili sobie rady udzielane przez specjalistów z ośrodków doradztwa. Było to zrozumiałe, ponieważ odpowiadały tak osoby, które czynnie uczestniczyły w szkoleniach i kursach organizowanych przez te ośrodki.

Podejmując istotne decyzje, mające wpływ na przyszłe funkcjonowanie gospodarstwa, badani rolnicy najczęściej konsultowali się ze współmałżonkiem. Jedynie

w grupie właścicieli gospodarstw legitymujących się wyższym wykształceniem stwierdzono częstsze podejmowanie samodzielnych decyzji, bez wcześniejszych rodzinnych konsultacji

LITERATURA

1. Babbie E. (2003): Badania społeczne w praktyce. PWN, Warszawa.
2. Domański S. R. (1993): Kapitał ludzki i wzrost gospodarczy. PWN, Warszawa.
3. Grodzicki J. (2000): Edukacja czynnikiem rozwoju gospodarczego. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
4. Gruszczyński L. A. (1986): Elementy statystyki dla socjologów. Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
5. Gutkowska K. (1999): Przemiany w społeczno-ekonomicznej sytuacji polskich gospodarstw domowych w latach 1989-1998. [w:] Gutkowska K., Ozimek I., Jeżewska-Zychowicz M. (red.): Polskie gospodarstwa domowe w perspektywie integracji z Unią Europejską. Wyd. SGGW, Warszawa, 13-23.
6. Matuszak E. (1999): Kwalifikacje zawodowe rolników w kontekście integracji z Unią Europejską. [w] Doradztwo rolnicze w okresie przygotowawczym do integracji z Unią Europejską. Materiały Konferencji Naukowej. KCDRRiOW Poświętne, 215-232.
7. Morgan K., Murdoch J. (2000): Organic vs. conventional agriculture: knowledge, power, and innovation in the food chain. In Geoforum, 31, 159-173.
8. Rogers E. M. (1995): Diffusion of Innovations. Wyd. 4. Free press, New York.
9. Sikorska A. (2006): Doradztwo rolnicze – opinie mieszkańców wsi o działalności ODR. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1, 87-95.
10. Wawrzyniak B. M., Zawisza S. (1997): Potrzeby doradcze producentów rolnych w warunkach reformy gospodarczej. Włocławskie Towarzystwo Naukowe, Włocławek.
11. Zawisza S. (1997): System informacji rynkowych w ośrodkach doradztwa rolniczego. [w:] Informacja rynkowa dla potrzeb doradztwa rolniczego i podejmowania decyzji produkcyjnych rolników. Materiały ogólnopolskiej konferencji naukowej. ATR Bydgoszcz, 161-182.
12. Zawisza S., Augustowska E. (2006): Wpływ integracji z Unią Europejską na funkcjonowanie doradztwa rolniczego na przykładzie Łódzkiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Bratoszewicach. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1, 96-110.

PIOTR PRUS

ŹRÓDŁA INFORMACJI JAKO NARZĘDZIA PODEJMOWANIA DECYZJI PRZEZ ROLNIKÓW

STRESZCZENIE

Efektywne prowadzenie gospodarstw rolniczych warunkowane jest posiadaniem przez ich właścicieli dostępu do rzetelnych informacji, warunkujących podejmowanie racjonalnych decyzji. Celem badań było zapoznanie się z deklaracjami rolników na temat wykorzystywanych przez nich źródeł informacji oraz poznanie ich opinii na temat osób, których rady cenią w trakcie podejmowania ważnych decyzji produkcyjnych.

Badania wykazały, że większość rolników podnosiła swoją wiedzę i kwalifikacje zawodowe poszukując specjalistycznych informacji na temat zarządzania gospodarstwem rolnym. Wymienianymi przez nich głównymi źródłami informacji były: branżowe czasopisma, kursy i szkolenia, programy telewizyjne i radiowe, targi oraz wystawy. Respondenci bardzo wysoko cenią, także rady specjalistów z ośrodków doradztwa rolniczego.

PIOTR PRUS

SOURCES OF INFORMATION AS A TOOL FOR DECISION TAKING BY FARMERS

SUMMARY

An effective way of farm management is determined by having an access to reliable information by farm owners. The aim of the presented research was to familiarize with the sources of information used by the questioned farmers and to find out their opinion on the subject of people who advices were highly valued by them.

Research showed that most of farmers had raised own knowledge and professional qualification seeking the specialistic information on the subject of holding managements. As they mentioned main sources of information were: business periodicals, courses and professional trainings, TV and radio programmes, trade fairs and exhibitions. Respondents very high valued also specialists opinions from the Agricultural Advisory Service Centers.

JOANNA RYBKA
Powiatowy Zespół Doradztwa Rolniczego
w Nowym Mieście Lubawskim

WOJCIECH KNIEĆ
Uniwersytet Mikołaja Kopernika
w Toruniu

PRZYGOTOWANIE DORADCÓW ODR DO WDRAŻANIA PROW 2007-2013 W OPINII KIEROWNIKÓW POWIATOWYCH ZESPOŁÓW DORADZTWA ROLNICZEGO

1. Wstęp

Dostosowanie polskiego rolnictwa do członkostwa w strukturach UE wymusza jego restrukturyzację i modernizację, a w efekcie ekonomiczne i społeczne zmiany na wsi. Ogromnym wyzwaniem dla polskich rolników jest sprostanie konkurencji na wspólnym europejskim rynku. *Ośrodki Doradztwa Rolniczego (ODR)* brały aktywny udział w przygotowaniu mieszkańców wsi i rolników do integracji z Unią Europejską poprzez prowadzone akcje informacyjne i szkolenia. *ODRy* odegrały dużą rolę w udostępnianiu informacji o rolnictwie i wsi w Unii Europejskiej [Wawrzyniak, Wojtasik, 2001].

Członkostwo w Unii Europejskiej i objęcie polskiego rolnictwa mechanizmami Wspólnej Polityki Rolnej z jednej strony rodzi konieczność dostosowania gospodarstw do obowiązujących z tego tytułu wymagań, z drugiej natomiast otwiera nowe możliwości związane z nowymi rynkami zbytu oraz pozyskiwaniem dodatkowych środków na modernizację gospodarstw i rozwój obszarów wiejskich. Działania uruchomione w okresie 2004-2006 cieszyły się zainteresowaniem znacznie przewyższającym ustalone limity środków na ich realizację. Najwięcej rolników zamierzało skorzystać ze wsparcia na inwestycje w gospodarstwach rolnych (42581 złożonych wniosków) i pomoc dla osób po raz pierwszy rozpoczynających samodzielne prowadzenie gospodarstwa (18 857 wniosków). Różnicowaniem działalności rolniczej zainteresowanych było 7170 rolników[1].

[1] www.arimr.gov.pl/pliki/6/7/0/SPO_Rolny.pdf

ODRy postrzegane są przez rolników jako podstawowe źródło informacji o wymaganiach unijnych i programach wsparcia ze strony UE oraz wsparcia w zakresie wprowadzania innowacyjnych rozwiązań w gospodarstwach rolnych [Potok, 2006]. Przed przystąpieniem Polski do UE przewidywano, że w pierwszych latach po akcesji pomoc w przygotowaniu dokumentacji niezbędnej do uzyskania środków finansowych będzie udzielana przez doradców państwowych jednostek doradztwa rolniczego [Matuszak, 2003].

Skuteczne wspieranie mieszkańców wsi w pozyskiwaniu unijnych funduszy należy uznać za jedno z najważniejszych zadań doradztwa. Potwierdza to opinia Ministerstwa Rolnictwa, według której znaczenie wsparcia finansowego z budżetu UE będzie wzrastać [*Farmer*, 2007]. Pomoc w sporządzaniu wniosków o wsparcie z programów pomocowych jest elementem realizacji zadań z zakresu wielofunkcyjnego rozwoju wsi [Miś, Walenia, 2007].

Celem opracowania jest analiza przygotowania *Powiatowych Zespołów Doradztwa Rolniczego (PZDR)* do pełnienia zadań w zakresie wspierania rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich na podstawie samooceny dokonanej przez ich Kierowników.

Prezentowane materiały pochodzą z pracy dyplomowej pt.: *Doradztwo rolnicze wobec zadań i potrzeb doradczych mieszkańców wsi w opinii Kierowników Powiatowych Zespołów Doradztwa Rolniczego*[2].

2. Metoda badań

Oceny przygotowania doradztwa do pełnienia aktualnych i przyszłych zadań dokonano w oparciu o analizę danych gromadzonych metodą badań sondażowych. Do każdego *Powiatowego Zespołu Doradztwa Rolniczego (PZDR)* został wysłany e-mail z adresem strony, na której znajduje się ankieta. Każdy uczestnik badania miał możliwość wypełnienia ankiety tylko raz. Badanie przeprowadzono we wrześniu 2007.

Badanie przeprowadzono na próbie pracowników - Kierowników Powiatowych Zespołów Doradztwa Rolniczego, czyli w jednostkach doradztwa, w których zatrudnieni są doradcy terenowi. Na doradcach terenowych spoczywa bezpośredni obowiązek realizacji zadań doradczych w gospodarstwach rolnych i społecznościach lokalnych we współpracy z mieszkańcami obsługiwanego terenu i z tego powodu twierdzi się, że pełnią najważniejszą rolę w procesie doradczym [Wawrzyniak, 2001].

[2] Praca została wykonana pod kierunkiem dr Wojciecha Kniecia, w Zakładzie Socjologii Obszarów Rustykalnych, na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, w 2007 roku.

Badana próba składała się z 52 osób, Kierowników Powiatowych Zespołów Doradztwa Rolniczego (tabela 1). Założeniem było przebadanie całej populacji, co było możliwe ze względu na sposób organizacji badania, przede wszystkim jego interaktywny charakter. Ułatwienia organizacyjne wpłynęły na poziom zwrotów ankiety, który wyniósł 17%, co stanowi 52 wypełnione formularze z 305 wysłanych.

Tabela 1

Liczba PZDR, które wzięły udział w badaniu według województw

L.P.	Województwo	Liczba PZDR w województwie*	Liczba PZDR, które wzięły udział w badaniu
1	Dolnośląskie	26	4
2	Kujawsko-pomorskie	19	8
3	Lubelskie	22	0
4	Lubuskie	11	0
5	Łódzkie	18	4
6	Małopolskie	19	0
7	Mazowieckie	37	5
8	Opolskie	11	4
9	Podkarpackie	21	0
10	Podlaskie	14	3
11	Pomorskie	16	7
12	Warmińsko-mazurskie	19	4
13	Wielkopolskie	32	6
14	Zachodniopomorskie	18	3
15	Śląskie	17	1
16	Świętokrzyskie	13	3
17	RAZEM	312	52

* na podstawie [Matuszak, 2005].

Źródło: Wyniki badań własnych.

3. Analiza wyników

3.1. Przygotowanie doradców terenowych do wykonywania zadań w zakresie działalności rolniczej i rozwoju obszarów wiejskich

Opinie Kierowników PZDR wskazują na niewystarczające przygotowanie doradców do wielu zadań. Okazuje się, że pracownicy ODR są najlepiej przygotowani w zakresie doradztwa ekonomicznego – potrafią sporządzać biznesplany i prowadzić rachunkowość rolniczą. Zdecydowana większość kierownictwa PZDR jest przekonana, że ich podwładni mają odpowiednią wiedzę w zakresie agroturystyki i turystyki wiejskiej oraz tworzenia i prowadzenia gospodarstwa ekologicznego co pozwala twierdzić, że doradztwo jest przygotowane do zaspokajania potrzeb mieszkańców wsi w tym zakresie. Znacznie gorzej wygląda sytuacja w zakresie innych działań, którym przypisuje się duże znaczenie w rozwoju obszarów wiejskich. 42,3% respondentów ocenia jako niewystarczający poziom przygotowania doradców do zadań w zakresie promocji produktów regionalnych i lokalnych,

a w przypadku organizowania i funkcjonowania grup producentów rolnych jest to 51,9%. Można się spodziewać, że na poziomie posiadanej w tej chwili wiedzy, doradcy będą mieli problemy ze wsparciem wdrażania instrumentu *cross-compliance*. Doradcy oceniają, że tematy, w zakresie których mają najmniejsze przygotowanie, dotyczą norm i systemów jakości oraz poprawy jakości artykułów rolno-spożywczych. Szczególną uwagę zwraca stosunkowo niska ocena poziomu wiedzy w zakresie pozarolniczej przedsiębiorczości i aktywizacji obszarów wiejskich, z którymi tymczasem wiąże się duże nadzieje związane z rozwojem nowych miejsc pracy na wsi poza rolnictwem. Zestawienie to pokazuje niepokojącą nieadekwatność przygotowania doradców w stosunku do preferowanych kierunków interwencji publicznej w zakresie rolnictwa i rozwoju wsi.

Opinie dotyczące przygotowania doradców do pełnienia poszczególnych zadań zaprezentowano w tabeli 2.

Tabela 2

Przygotowanie doradców do realizacji zadań

Jak Pan/Pani ocenia przygotowanie doradców w zakresie:	Wystarczające (odsetek w %)	Niewystarczające (odsetek w %)	Brak przygotowania (odsetek w %)
Sporządzanie biznesplanu	90,4	7,7	1,9
Prowadzenie rachunkowości rolniczej	86,5	11,6	1,9
Agroturystyka i turystyka wiejska	78,85	21,15	0
Prowadzenie wiejskiego gospodarstwa domowego	75,0	25,0	0
Utworzenie i prowadzenie gospodarstwa ekologicznego	73,1	25,0	1,9
Opłacalność produkcji rolnej	71,2	28,8	0
Zarządzanie gospodarstwem rolnym	71,2	26,9	1,9
Korzystanie z dofinansowania w ramach działań PROW 2007-2013	63,4	30,8	5,8
Nowe technologie produkcji, nowoczesne metody agrotechniczne, hodowli i przetwórstwa rolno-spożywczego	59,6	38,5	1,9
Promocja produktów regionalnych i lokalnych	55,8	42,3	1,9
Ochrona środowiska i energia odnawialna	53,8	38,5	7,7
Cross-compliance czyli minimalne wymagania wzajemnej zgodności dla gospodarstw rolnych	50,0	42,3	7,7
Zakładanie i prowadzenie pozarolniczej działalności gospodarczej	48,1	51,9	0
Zagadnienia prawno-podatkowe, podatek VAT w rolnictwie	48,1	50	1,9
Formy aktywizacji zawodowej mieszkańców wsi	44,2	50	5,8
Organizowanie i funkcjonowanie grup producentów rolnych	44,2	51,9	3,9
Normy i systemy jakości, poprawa jakości artykułów rolno-spożywczcych	30,8	63,4	5,8

Źródło: Wyniki badań własnych.

3.2. Przygotowanie doradców terenowych do wykonywania zadań w zakresie PROW 2007-2013

W trakcie wdrażania Programu Rozwoju Obszarów wiejskich na lata 2007-2013 i uruchamiania kolejnych działań, nadal 31% respondentów uważa, że doradcy nie są wystarczająco przygotowani w tym zakresie (rysunek 1).

Rysunek 1

Przygotowanie doradców do zadań w zakresie działań PROW 2007-2013 w opinii Kierowników PZDR

Źródło: Wyniki badań własnych.

Analizując ocenę przygotowania doradców do wdrażania poszczególnych działań PROW, wyraźnie zarysowuje się związek między odpowiedziami dotyczącymi konkretnej tematyki działań doradczych (tabela 3). Doradcy nie są wystarczająco przygotowani w zakresie rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej, również możliwości pomocy potencjalnym beneficjentom działań PROW związanych z takimi rodzajami aktywności jak: *Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej; Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw; Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej*; zadania te postrzegają jako przekraczające ich kompetencje.

Prawidłowość ta znajduje potwierdzenie w zakresie działań związanych z aktywizacją obszarów wiejskich: Inicjatywa *LEADER, Odnowa i rozwój wsi*, a także działań dotyczących uczestnictwa rolników w systemach jakości żywności i w grupach producentów rolnych. Skutkiem tego może być wycofywanie się doradztwa państwowego z aktywności w działaniach PROW związanych z misją reorientacji gospodarki wiejskiej oraz aktywizacji wiejskich społeczności lokalnych

Tabela 3

Przygotowanie doradców do pomocy w zakresie działań PROW 2007-2013

Jak Pan/Pani ocenia przygotowanie doradców w zakresie:	Wystarczające (odsetek w %)	Niewystarczające (odsetek w %)	Brak przygotowania (odsetek w %)
Wspieranie gospodarstw na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania	90,4	9,6	0
Renty strukturalne	88,5	9,6	1,9
Ułatwianie startu młodym rolnikom	80,8	17,3	1,9
Modernizacja gospodarstw rolnych	78,9	19,2	1,9
Zalesianie gruntów rolnych	75	25	0
Płatności rolnośrodowiskowe	69,2	30,8	0
Działania informacyjne i promocyjne	59,6	30,8	9,6
Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej	57,7	40,4	1,9
Grupy producentów rolnych	53,9	44,2	1,9
Odnowa i rozwój wsi	50	50	0
Korzystanie z usług doradczych przez rolników i posiadaczy lasów	48,1	46,1	5,8
Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej	42,3	44,2	13,5
Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw	38,5	57,7	3,8
Uczestnictwo rolników w systemach jakości żywności	32,7	51,9	15,4

Źródło: Wyniki badań własnych.

3.3. Dostęp doradców do informacji

Stopień przygotowania doradców do pełnienia określonych zadań zależy od dostępu do informacji na dany temat. W przypadku PROW doradcy mają problemy z dostępem zarówno do informacji tak podstawowych jak warunki korzystania ze wsparcia w ramach działań na lata 2007-2013 (36,6% uczestników badania ocenia dostęp do tego rodzaju informacji jako niewystarczający) jak i bardziej szczegółowych, dotyczących procedury aplikowania, wyglądu formularzy aplikacyjnych i niezbędnych załączników (tabela 4).

Tabela 4

Dostęp do informacji na temat PROW 2007-2013

Jak Pan/Pani ocenia dostęp do informacji na temat PROW 2007-2013?	Dostępna (odsetek w %)	Trudnodostępna (odsetek w %)	Niedostępna (odsetek w %)
Warunki korzystania (kto może korzystać, czy i w jaki sposób można łączyć poszczególne działania)	59,6	36,6	3,8
Realne kwoty możliwe do uzyskania	57,7	38,5	3,8
Wymagania jakie należy spełnić aby skorzystać z poszczególnych działań	57,7	36,5	5,8
Dokumenty wymagane jako załączniki	36,5	48,1	15,4
Procedury aplikowania i wygląd formularzy aplikacyjnych	23,1	55,8	21,1

Źródło: Wyniki badań własnych.

Brak informacji szczegółowych może być w pewnej mierze wynikiem opóźnień we wdrażaniu poszczególnych działań i braku odpowiednich aktów wykonawczych. Największy niedosyt odczuwany jest w zakresie informacji w ostatecznym kształcie a także interpretacji poszczególnych przypadków. Średnio 1/4 ankietowanych ocenia, że nie ma dostępu do pełnej, szczegółowej, ostatecznej, wiarygodnej i aktualnej informacji oraz interpretacji poszczególnych przypadków, a połowa badanych ocenia, że są to informacje trudnodostępne (tabela 5).

Na tej podstawie można twierdzić, że doradcy mają problemy z przygotowaniem się do realizacji jednego z najważniejszych i najpilniejszych zadań, jakim jest absorpcja środków unijnych. Brak dostępu do właściwej informacji wpływa niekorzystnie na jakość udzielanych porad, a tym samym stopień poinformowania i wyedukowania społeczeństwa na tematy związane z PROW. Z drugiej strony braki te wpływają niekorzystnie na postrzeganie jakości usług państwowego doradztwa rolniczego, w szczególności w kontekście rosnącej konkurencji doradztwa prywatnego.

Spośród wybranych kanałów i źródeł informacji doradcy terenowi najlepiej oceniają dostęp do informacji przekazywanych przez *Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego* (*WODR*) do Zespołów Powiatowych. Większość Kierowników *PZDR* uważa za wystarczający dostęp do Internetu. Nadal jednak 28,8% odpowiada, że dostęp do tego medium nie jest wystarczający, a 5,8% skarży się na brak możliwości zdobywania informacji w Internecie. Sytuacja ta dużym prawdopodobieństwem ma wpływ na stopień poinformowania doradców o instrumentach PROW 2007-2013, gdyż właśnie w Internecie, na stronach Ministerstwa Rolnictwa czy Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, umieszczane są między

innymi rozporządzenia i ich projekty dla poszczególnych działań czy wzory wniosków (tabela 6). Ponadto informacje te szybko się dezaktualizują więc potrzebny jest praktycznie nieograniczony i systematyczny dostęp do Internetu aby wszelkie zmiany śledzić na bieżąco. Z udzielonych odpowiedzi wynika również, że braki we wiedzy mogą być skutkiem niezaspokojonych potrzeb szkoleniowych. Wiedza zdobyta w trakcie szkoleń jest wysoko ceniona przez doradców, którzy cenią ją na równi z informacjami przekazywanymi przez *WODR*, dostępnymi w Internecie i wiedzą nabytą w trakcie wykonywania podobnych zadań w przeszłości. Trudnodostępne dla doradców jest również informacja pochodząca z książek, czasopism i opracowań fachowych. Niespełna 1/3 badanych uważa, że ma wystarczający dostęp do informacji przekazywanych przez *Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa*, przy czym ponad połowa ocenia informacje pochodzące z tego źródła za bardzo przydatne. Należy jednak zwrócić uwagę na skalę i znaczenie dla doradców nieformalnych źródeł informacji o PROW, przede wszystkim w postaci sieci wymiany społecznej między pracownikami PZDR i ARiMR.

Tabela 5

Dostęp do informacji z poszczególnych źródeł

Jak Pan/Pani ocenia dostęp do informacji z poszczególnych źródeł?	Wystarczający (odsetek w %)	Niewystarczający (odsetek w %)	Brak dostępu (odsetek w %)
Informacje przekazywane przez WODR	73,1	25,0	1,9
Internet	65,4	28,8	5,8
Szkolenia	61,6	34,6	3,8
Informacje przekazywane przez Centrum Doradztwa Rolniczego	48,1	48,1	3,8
Informacje przekazywane przez ARiMR	28,8	67,4	3,8
Książki, czasopisma i opracowania fachowe	28,8	63,5	7,7
Informacje przekazywane w TV i radio	15,4	76,9	7,7

Źródło: Wyniki badań własnych.

Zdiagnozowane trudności w zakresie pozyskiwania informacji przez doradców rzutują na jakość pracy doradców i efektywność systemu doradztwa. Obok braku potrzebnych informacji kolejnym problemem jest zbyt mało czasu na przyswojenie potrzebnej wiedzy co wynika między innymi z faktu, że doradcy zbyt późno poznają zasady korzystania z pomocy w ramach poszczególnych działań. Uczestnicy badania wskazując najważniejsze trudności w wykonywaniu i obecnych i przyszłych zadań doradcy rolnego ocenili, że największe problemy, kolejno według odsetka wskazań, to zbyt niskie płace (90%), brak pieniędzy na dojazdy (80%), nadmiar zadań administracyjnych (46,2%), a także zbyt mało czasu na przyswojenie potrzebnych informacji (44,2%) oraz ich brak (38,5%).

Tabela 6

Ocena przydatności zdobytej wiedzy do wykonywania obecnych i przyszłych zadań z zakresu PROW 2007-2013

Jak Pan/Pani ocenia przydatność zdobytej wiedzy do wykonywania obecnych i przyszłych zadań z zakresu PROW 2007-2013?	Bardzo przydatna (odsetek w %)	Mało przydatna (odsetek w %)	Nieprzydatna (odsetek w %)
Wiedza zdobyta w trakcie wykonywania podobnych zadań w przeszłości	88,5	9,6	1,9
Wiedza zdobyta w trakcie szkoleń	88,5	9,6	1,9
Informacje przekazywane przez WODR	88,5	9,6	1,9
Internet	86,5	7,7	5,8
Informacje przekazywane przez Centrum Doradztwa Rolniczego	69,2	23,1	7,7
Informacje przekazywane przez ARiMR	57,7	38,5	3,8
Informacje przekazywane w TV i radio	19,2	59,6	21,2

Źródło: Wyniki badań własnych.

4. Podsumowanie

Doradcy rolni wykonują w swojej pracy wiele zadań dotyczących problemów związanych z prowadzeniem gospodarstwa domowego, rolnego oraz działalnością pozarolniczą na obszarach wiejskich. Integracja europejska i wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich stawiają przed doradztwem rolniczym wiele nowych zadań, wśród których szczególne znaczenie nadaje się wsparciu mieszkańców wsi w pozyskiwaniu środków finansowych na rozwój gospodarstw i lokalnych społeczności.

Doradcy rolni wysoko oceniają swoją wiedzę w zakresie doradztwa ekonomicznego, wiejskiego gospodarstwa domowego, ekologii, agroturystyki i turystyki wiejskiej. W opinii doradców pracownicy ODR są najsłabiej przygotowani do pełnienia zadań dotyczących norm i systemów jakości, organizowania grup producentów rolnych, promocji produktów tradycyjnych i lokalnych oraz zakładania i prowadzenia działalności pozarolniczej,

Dokonując ogólnej oceny przygotowania w zakresie wsparcia korzystania z dofinansowania w ramach działań PROW 2007-2013 63% respondentów stwierdza wystarczające przygotowanie do realizacji tego typu zadań. Zaobserwowano bardzo duże różnice w ocenie kompetencji dotyczących poszczególnych działań PROW, przy czym najwyżej ocenione zostały możliwości wsparcia ze strony doradztwa beneficjentów takich działań jak wsparcie gospodarstw na terenach o niekorzystnych warunkach gospodarowania, renty strukturalne ale już prawie

1/5 badanych oceniło jako niewystarczające przygotowanie w zakresie ułatwiania startu młodym rolnikom i modernizacji gospodarstw rolnych. Większość badanych stwierdziła, że pracownicy *PZDR* nie są wystarczająco przygotowani do obsługi klientów zamierzających skorzystać ze wsparcia na tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw oraz rolników zamierzających uczestniczyć w systemach jakości. Wiedza na temat oceny przygotowania do wdrażania poszczególnych działań nabiera wymiaru praktycznego z chwilą gdy zostanie udzielona odpowiedź na pytanie, które działania mają szczególne znaczenie w rozwoju obszarów wiejskich lub dotyczą największej grupy beneficjentów.

Badanie miało również na celu rozpoznanie stopnia zaspokojenia potrzeb informacyjnych pracowników *PZDR* poprzez ocenę dostępu do informacji na temat PROW z uwzględnieniem wybranych kanałów i źródeł informacji wykorzystywanych przez doradców. Stwierdzono, że około 40% Kierowników PZDR uznaje informacje na temat PROW za trudnodostępne co może mieć związek z niewystarczającym dostępem do wybranych źródeł i kanałów informacji.

LITERATURA

1. Matuszak E. (2005): Doradztwo rolnicze po zmianach. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 4, s. 15.
2. Matuszak E. (2003): Przygotowanie kadr doradczych do nowych zadań po akcesji z UE. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 4, s. 40.
3. Miś T. Walenia A. (2007): Udział podkarpackiego ośrodka doradztwa rolniczego w absorpcji środków unijnych w warunkach podkarpackiej wsi. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1, s. 33.
4. Potok. A (2006): Przyszłość doradztwa rolniczego. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1, s. 53.
5. Unia pomaga. Farmer, 2007, nr 8, s. 65.
6. Wawrzyniak B. M. (2001): Doradztwo rolnicze w systemie zarządzania agrobiznesem. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 4, s. 13.
7. Wawrzyniak B. M., Wojtasik B. (2001): Charakterystyka potrzeb doradczych i informacyjnych rolników indywidualnych. [w:] Kierunki rozwoju doradztwa rolniczego w Polsce na tle tendencji światowych. Praca zbiorowa pod redakcją naukową M. Drygasa, J. Kani, A. P. Wiatraka, PAN IRWiR, Warszawa, s. 96.

JOANNA RYBKA
WOJCIECH KNIEĆ

PRZYGOTOWANIE DORADCÓW ODR DO WDRAŻANIA PROW 2007-2013 W OPINII KIEROWNIKÓW POWIATOWYCH ZESPOŁÓW DORADZTWA ROLNICZEGO

STRESZCZENIE

Działalność Ośrodków Doradztwa Rolniczego obejmuje szeroki zakres zagadnień związany z różnymi formami aktywności mieszkańców obszarów wiejskich. W opracowaniu dokonano analizy przygotowania doradców terenowych do realizacji wybranych zadań z zakresu wspierania działalności rolniczej i pozarolniczej na obszarach wiejskich, w tym wdrażania działań PROW 2007-2013. Analizę rozszerzono o ocenę dostępu doradców do informacji z poszczególnych źródeł.

W opracowaniu wykorzystano wyniki z badania sondażowego zrealizowanego w okresie od września do października 2007 roku. W badaniu wzięło udział 52 Kierowników Powiatowych Zespołów Doradztwa Rolniczego, którzy dokonali oceny przygotowania swoich zespołów doradców do realizacji określonych zadań. Jak wynika z badań doradcy nie są wystarczająco przygotowani do realizacji zadań związanych z zakładaniem i prowadzeniem pozarolniczej działalności gospodarczej, aktywizacją zawodową mieszkańców wsi, organizowaniem i funkcjonowaniem grup producentów rolnych oraz poprawą jakości artykułów rolno-spożywczych.

JOANNA RYBKA
WOJCIECH KNIEĆ

PREPARATION OF AGRICULTURAL ADVISORS FROM ODR FOR IMPLEMENTATION OF PROW 2007-20013 IN THE OPINION OF THE MENAGERS OF DISTRICT TEAM OF AGRIULTURAL ADVISORY SERVIVE

SUMMARY

Activities of Agricultural Advisory Service Centers (ODR) consist of wide spectrum of issues connected with different forms of rural areas inhabitants activities. It has been analyzed whether advisors are prepared to deal with some tasks to support farming and diversification on rural areas and to support implementation of PROW 2007-2013 (Programme for Development of Rural Areas for 2007-2013) operations. Analysis was extend with assessment of advisors access to information from different sources.

Results in study were obtained from survey investigation realized in period since September till October 2007. 52 Managers of District Teams of ODR which assessed preparation of the advisers' teams to realization of definite tasks. The investigation showed, that advisers are not enough prepared for realization of tasks connected with diversification, organization and functioning of the agricultural producers' groups as well as the improvement of food quality.

ROMAN CHORÓB
Uniwersytet Rzeszowski

WPŁYW INFORMACJI I DORADZTWA NA ROZWÓJ INICJATYW GOSPODARCZYCH PRODUCENTÓW ROLNYCH NA PRZYKŁADZIE PODKARPACIA

1. Wstęp

Proces globalizacji światowej gospodarki będący efektem zwiększenia skali produkcji i liberalizacji handlu powoduje, iż otoczenie podmiotów gospodarczych ulega coraz bardziej dynamicznym zmianom. Funkcjonowanie przedsiębiorstw w realiach gospodarki wolnorynkowej wiąże się z istnieniem dużych możliwości rozwojowych, jak również z ryzykiem, które jest nieodłącznym elementem każdej działalności gospodarczej, w tym zwłaszcza w sektorze rolnym. Producenci rolni coraz częściej postrzegają swoją pozycję nie tylko jako rolę wytwórcy określonych towarów, ale również jako przedsiębiorcy, którego zadaniem jest poprawa efektywności działania, a w konsekwencji wypracowanie zysku rozumianego szerzej niż tylko w kategoriach pieniężnych, będącego parametrem prestiżu i autorytetu społecznego, określonej władzy nad ludźmi i rzeczami [Hunek, 1993].

Jednocześnie wzrasta liczba producentów rolnych świadomych tego, iż dla zapewnienia odpowiedniego poziomu dochodów rodziny konieczne są radykalne zmiany, odchodzące od dotychczasowego stereotypu małego, wielokierunkowego gospodarstwa rodzinnego. W szczególności dotyczą one takich działań, jak powiększenia gospodarstwa i przejęcia części zysku powstającego w przetwórstwie, handlu, usługach, itp. Przejawem takiego sposobu myślenia są m.in. oczekiwania sformułowane pod adresem Ośrodków Doradztwa Rolniczego [Matuszak, 1993].

Wśród wielu zmian strukturalnych dokonujących się na polskiej wsi w latach 90. warto zwrócić uwagę na przekształcenia w strukturze społecznej i ekonomicznej, jak również przestrzennej obszarów wiejskich. Z jednej strony polegały one na przesunięciach wagi elementów tych struktur, z drugiej zaś na pojawieniu się nowych zjawisk i procesów, związanych m.in. z prywatyzacją sektora państwo-

wego w rolnictwie, z wprowadzeniem zasad rynkowych w całej gospodarce oraz z narastaniem różnic regionalnych w poziomie rozwoju [Heffner, Rosner, 2006].

Obserwuje się dynamiczne poszukiwanie alternatywnych źródeł dochodu społeczności lokalnej, większą różnorodność zadań realizowanych na wsi. Działalność pozarolnicza daje szansę na poprawę rozmiarów i struktury budżetów domowych. Na obszarach wiejskich powstają małe i średnie przedsiębiorstwa świadczące usługi na rzecz wspólnoty lokalnej [Kociszewska, Pańczak, 2006].

Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich przejawia się ponadto w modernizacji gospodarstw rolnych, rozbudowie przetwórstwa spożywczego czy poszukiwaniu nowych form zarobkowania. Każde nowe przedsięwzięcie wiąże się z niepewnością, z ryzykiem, zwłaszcza wówczas, gdy osoba podejmująca nowe działania nie posiada odpowiedniej wiedzy, doświadczenia czy też nie identyfikuje czynników warunkujących powodzenie określonego przedsięwzięcia.

Jednym z czynników ograniczającym niepewność w gospodarowaniu jest sprawnie działający system informacji rynkowej. Pozwala on podmiotom gospodarczym lepiej poznać otaczającą rzeczywistość, przez co mogą szybciej i przy mniejszym zaangażowaniu środków dostosować się do nowo powstałej sytuacji. Zagadnienie to jest szczególnie istotne w warunkach polskiego rolnictwa stojącego przed problemem konkurencyjności z rolnictwem Unii Europejskiej, niemającego doświadczenia w budowaniu strategii rozwojowej.

Wydaje się, że istotną rolę w tego typu działalności powinny pełnić Ośrodki Doradztwa Rolniczego jako integratorzy rynku zapewniający stałe źródło wiedzy dla indywidualnych producentów rolnych. Ośrodki doradztwa powinny stanowić kluczowe ogniwo w łańcuchu przekazywania informacji pomiędzy placówkami naukowymi a mieszkańcami obszarów wiejskich.

2. Cel, przedmiot i metody badań

Celem niniejszego opracowania jest ukazanie znaczenia pogłębiania wiedzy, zdobywania informacji i upowszechniania doradztwa w pobudzaniu rozwoju inicjatyw gospodarczych producentów rolnych. Przedmiotem badań były zatem źródła informacji o inicjatywach gospodarczych podejmowanych przez ludność rolniczą zamieszkałą na obszarze województwa podkarpackiego oraz potrzeby informacyjne i doradcze w zakresie rozwoju własnych inicjatyw i ich opinie odnośnie praktycznego wykorzystania uzyskanych porad.

Dane faktograficzne zebrano w 2005 roku, przeprowadzając wywiady z 300 losowo wybranymi przedsiębiorczymi rolnikami na obszarze Podkarpacia. Jako przedsiębiorczych uznano takich rolników, którzy pracując w swoich gospodarstwach dodatkowo podjęli inicjatywy gospodarcze w handlu, usługach, przetwórstwie, itp. Zaliczono także tych rolników, którzy w działaniach dostosowawczych

powiększyli gospodarstwa i skalę produkcji lub zmienili jej kierunek przyjmując profil adekwatny do potrzeb rynku.

3. Wyniki badań

Porównując liczbę respondentów z liczbą wskazanych przez nich źródeł inspiracji do podejmowania inicjatyw gospodarczych można stwierdzić, że część z nich tj. 31,4%, do podjęcia decyzji potrzebowała impulsów płynących z wielu źródeł (rysunek 1). Decydującą rolę w tym procesie odgrywały własne przemyślenia zainteresowanych (52,1% odpowiedzi). Znaczącą rolę w stymulowaniu własnych przedsięwzięć na wsi odgrywają: rodzina rolnika (16,5%), środki masowego przekazu (12,1%) oraz Ośrodki Doradztwa Rolniczego (10,8%). Znajomi czy przykłady innych inicjatyw w znacznie mniejszym stopniu wywierały wpływ na pobudzanie przedsiębiorczości w środowisku wiejskim (łącznie ok. 8,5%). Ankietowani producenci rolni podkreślali dużą nieufność właścicieli przedsiębiorstw wobec osób zwracających się do nich o pomoc. Jednym z podstawowych powodów tej nieufności jest przede wszystkim obawa przed potencjalną konkurencją.

Rysunek 1

Źródła inspiracji do podejmowanych przez rolników inicjatyw gospodarczych

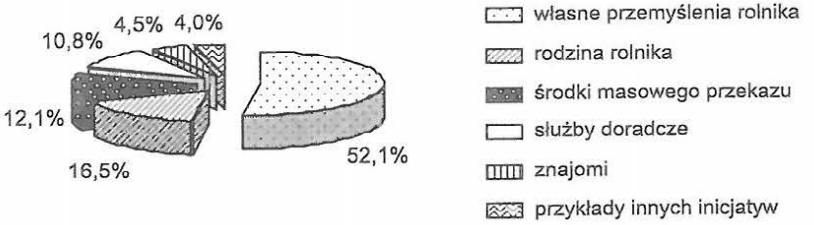

Źródło: Wyniki badań własnych.

W trakcie realizacji procesu produkcji oraz inicjatyw gospodarczych producenci rolni wykorzystywali różne formy podnoszenia wiedzy i umiejętności, choć większość z nich (54,2%) opierała się głównie na zdobytym doświadczeniu (rysunek 2). Niekiedy nie wystarczała również pomoc otoczenia, tj. doradztwo służb specjalistycznych, środki masowego przekazu, systematyczne szkolenia i kursy, pokazy i wycieczki do gospodarstw specjalistycznych czy studiowanie literatury fachowej. Z wymienionych form pomocy korzystało łącznie 45,8% badanych, a wśród wymienionych przez nich źródeł literatura i doradztwo specjalistyczne stanowiły 26,8%.

Rysunek 2

Formy podnoszenia wiedzy i umiejętności producentów rolnych

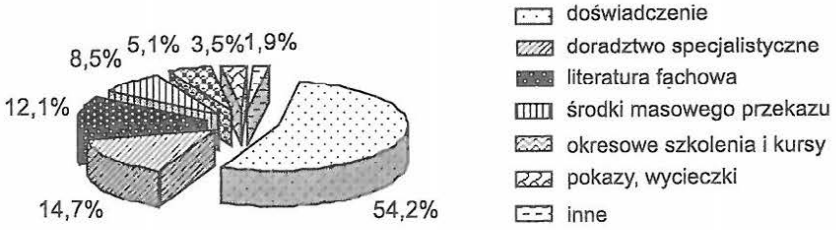

Źródło: Wyniki badań własnych.

Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzono również, iż wraz z wiekiem rolników zmniejsza się ich zainteresowanie pomocą świadczoną ze strony służby doradczej (tabela 1).

Tabela 1

Źródła informacji o przedsiębiorczości w zależności od wieku rolników

Źródła informacji o przedsiębiorczości	Wiek rolników							
	do 30 lat		30-40 lat		40-50 lat		ponad 50 lat	
	Liczba rolników	%	Liczba rolników	%	Liczba rolników	%	Liczba rolników	%
Doświadczenie	12	27,9	39	44,3	65	45,5	51	43,2
Doradztwo specjalist.	10	23,2	20	22,8	19	13,3	14	11,9
Literatura fachowa	7	16,3	5	5,7	15	10,5	17	14,4
Środki mas. przekazu	4	9,3	7	7,9	14	9,8	12	10,2
Szkolenia, kursy	3	7,0	6	6,8	12	8,4	10	8,5
Pokazy, wycieczki	3	7,0	6	6,8	11	7,6	9	7,6
Inne	4	9,3	5	5,7	7	4,9	5	4,2
Razem	43	100	88	100	143	100	118	100

Źródło: Wyniki badań własnych.

Rolnicy starsi częściej korzystali z informacji zawartych w literaturze fachowej, płynących ze środków masowego przekazu, jak też częściej korzystali z takich form wzbogacania własnej wiedzy, jak szkolenia i kursy czy pokazy i wycieczki do gospodarstw wzorcowych. Rolnicy młodsi natomiast bardziej polegali na informacjach pochodzących od doradców, jak również z literatury fachowej.

Adaptacja gospodarstw do gospodarki rynkowej i dostosowywanie produkcji do rosnących potrzeb rynku może przybierać wiele form, przebiegać w różnym tempie i w wieloraki sposób. Przebieg tych procesów uzależniony jest ponadto od wielu czynników, takich jak: obszar gospodarstwa i struktura użytków rolnych, cel i kierunek produkcji, ale również od wieku, płci i wykształcenia kierownika gospodarstwa, jak też stanu jego wiedzy i posiadane umiejętności. Jak wskazują badania innych autorów, właśnie wykształcenie jest jednym z podstawowych

czynników wpływających na zachowania produkcyjne rolników w procesie dostosowywania się do zmian warunków gospodarowania [Klepacki, 1997].

Poddając analizie wykształcenie ankietowanych producentów rolnych stwierdzono, że jego poziom również różnicuje strukturę źródeł informacji, z których korzystają rolnicy przejawiający własną inicjatywę (tabela 2). Wraz ze wzrostem wykształcenia maleje zapotrzebowanie na doradztwo specjalistyczne oraz na informacje płynące ze środków masowego przekazu. Bardziej przydatne stają się natomiast: literatura fachowa, okresowe szkolenia i kursy oraz pokazy i wycieczki do gospodarstw specjalistycznych.

Tabela 2

Wpływ wykształcenia producentów rolnych na wybór źródeł informacji

Źródła informacji o przedsiębiorczości	Wykształcenie rolników							
	podstawowe		zasad. zawod.		średnie		wyższe	
	Liczba rolników	%	Liczba rolników	%	Liczba rolników	%	Liczba rolników	%
Doświadczenie	14	23,0	24	19,8	33	19,8	6	15,8
Doradztwo specjalist.	13	21,3	17	14,0	9	5,4	2	5,3
Literatura fachowa	10	16,4	11	9,2	21	12,6	4	10,5
Środki mas. przekazu	2	3,3	22	18,2	16	9,6	3	7,9
Szkolenia, kursy	8	13,1	13	10,7	33	19,8	8	21,1
Pokazy, wycieczki	11	18,0	31	25,6	45	26,9	10	26,2
Inne	3	4,9	3	2,5	10	5,9	5	13,2
Razem	61	100	121	100	167	100	38	100

Źródło: Wyniki badań własnych.

Oceniając wpływ podnoszenia wiedzy i umiejętności na jakość produkcji, ponad połowa ankietowanych rolników (52,5%) stwierdziła, że jest on duży, 27,1% - bardzo duży, 17,4% - średni, 2,5% - mały, a tylko 0,5% uważała, że nie ma żadnego.

Dokonując oceny znaczenia instytucji jako źródeł porad dla rolników stwierdzono, iż najbardziej pozytywne opinie o poradach udzielanych przez różne instytucje rolnicy wyrażali pod adresem Ośrodków Doradztwa Rolniczego (39,8%), jak też banków funkcjonujących na ich terenie (37,5%)(rysunek 3). Jednak i te były krytykowane przez respondentów, głównie z powodu braku odpowiedniego przygotowania do udzielania wyczerpujących i satysfakcjonujących rolników porad. Można stwierdzić, że generalnie pozytywna opinia o poradach udzielanych przez pracowników ODR i banków wyrażona przez większość respondentów, dobrze świadczy o roli, jaką odgrywają te instytucje w procesie restrukturyzacji wsi i rolnictwa [Por. Gil, Chorób, 2002].

Rysunek 3

Instytucje jako źródło porad dla producentów rolnych

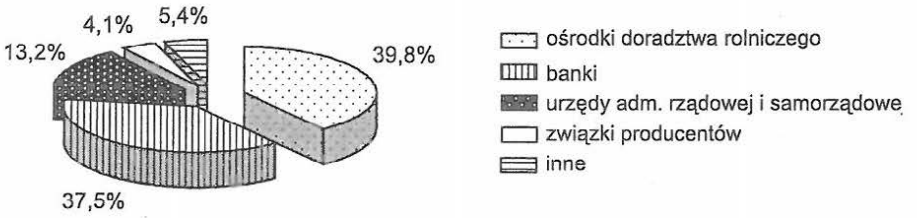

Źródło: Wyniki badań własnych.

W nawiązaniu do powyższych stwierdzeń, warto w tym miejscu podkreślić również, iż w ostatnim dziesięcioleciu zmienił się znacznie charakter doradztwa rolniczego, tj. zakres oddziaływania na środowisko wiejskie, pojawiły się nowe priorytety i problemy. Coraz większego znaczenia w takiej sytuacji nabiera doradztwo ekonomiczne, które wspomaga producentów rolnych w rozwiązywaniu problemów związanych z gospodarką rynkową. Zaobserwowana zmiana w hierarchii ważności źródeł inspiracji, jak też zmiana charakteru doradztwa może zaowocować w przyszłości wzrostem efektywności produkcji rolniczej oraz rozwojem procesów o charakterze integracyjnym.

Dotychczasowe sposoby budowania programów działania doradztwa rolniczego nie uwzględniały pogłębionej analizy potrzeb doradczych rolników. Tymczasem potrzeby te stoją na pierwszym miejscu całego procesu doradczego i są pierwotną czynnością przy analizie środowiska wiejskiego [Wieteska, 1993].

Poddając szczegółowej analizie potrzeby doradcze ankietowanych producentów rolnych wykazano, iż najwięcej rolników zgłaszało zapotrzebowanie na porady z zakresu jakości wytwarzanych produktów, technologii produkcji rolniczej oraz ekonomiki i organizacji gospodarstw - łącznie 72,1% (rysunek 4). Ponadto producenci rolni wskazywali również na ważność informacji dotyczących: marketingu i agrobiznesu, produkcji ekologicznej żywności, prawa i finansów oraz możliwości i warunków zawierania wieloletnich umów kontraktacyjnych na sprzedaż produktów rolnych.

Rysunek 4

Potrzeby doradcze ankietowanych producentów rolnych

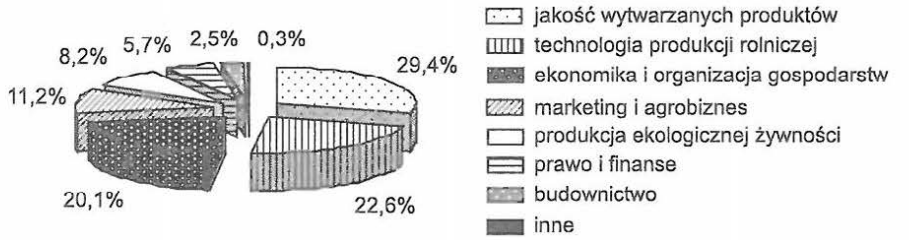

Źródło: Wyniki badań własnych.

4. Wnioski i podsumowanie

W rozwoju własnych inicjatyw gospodarczych producentów rolnych na obszarach wiejskich ważną funkcję pełnią różne formy doradztwa, które poprzez działania edukacyjne, informacyjne, doradcze i innowacyjne umożliwiają w znacznym stopniu stymulowanie tego rozwoju. Faktem jest, iż charakter doradztwa rolniczego, opartego na instytucji wspierającej politykę państwa wobec wsi i rolnictwa, uległ zasadniczej zmianie. Zmienił się bowiem zakres i poziom jego oddziaływania na środowisko wiejskie. Ujawniły się również nowe priorytety społeczne, które z jednej strony wskazują na problemy zdynamizowania procesu integracji rolników z odbiorcą produktów rolnych, z drugiej strony – pomoc w poszukiwaniu i organizowaniu alternatywnych źródeł dochodu poza rolnictwem.

Odpowiednie wykształcenie i zdobyte umiejętności sprzyjają kreacji postaw charakterystycznych dla zachowań przedsiębiorczych oraz bardziej elastycznemu dostosowywaniu się do zmieniających się warunków, a co za tym idzie – dają większe możliwości wyboru własnej drogi rozwoju. Przejawem takich zachowań może być organizowanie się rolników w grupy producenckie (integracja pozioma) czy współpraca z jednostką przetwórczą (integracja pionowa). Rolnicy przyjmując aktywną postawę podejmują nowe działania mające na celu dostosowanie ich gospodarstw do ciągle zmieniającej się rzeczywistości gospodarczej. Jednocześnie wykazują gotowość do przyswajania nowej wiedzy i ciągłego poszukiwania nowych informacji, które umożliwią im efektywne działanie. Proces tworzenia takich postaw jest jednak długotrwały i wymaga często zmiany pokoleniowej. Należy jednakże wpływać na aktywizowanie społeczności lokalnych, przekazując kompetencje decyzyjne do środowisk bezpośrednio nimi zainteresowanych.

Wydaje się ponadto, iż oferta różnych form pomocy, które proponowane są producentom rolnym podejmującym pozarolniczą działalność gospodarczą może być znacznie zdywersyfikowana od tej, jaka istnieje obecnie. Można sądzić, że w podejmowaniu nowych inicjatyw gospodarczych bardzo ważną funkcję pełni nie tylko znajomość zagadnień produkcyjno-technologicznych, ale bardzo istotne w tym względzie są również umiejętności menedżerskie, które w istniejących aspektach działania są stosunkowo mało podkreślane. Należy zatem z jednej strony dążyć do bardziej efektywnego wykorzystania zasobów intelektualnych producentów rolnych, z drugiej zaś wspierać ich w podejmowaniu takich inicjatyw oferując im konkretną pomoc edukacyjną oraz doradczą.

LITERATURA

1. Brodziński Z. (2000): Rola doradztwa rolniczego w świadomości rolników – członków spółdzielni. [w:] Wieś i Rolnictwo Nr 3, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa, PAN, Warszawa.
2. Gil K., Chorób R. (2002): Rola doradztwa w rozwoju przedsiębiorczości rolników Podkarpacia. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1, 45-53.
3. Heffner K., Rosner A. (2006): Wybrane koncepcje i możliwości rozwoju obszarów wiejskich po dekadzie transformacji w Polsce. [w:] Wieś i rolnictwo w procesie zmian. Problemy rozwoju obszarów wiejskich. Opr. pod red. S. Sokołowskiej, Uniwersytet Opolski, Opole, 9.
4. Hunek T. (1993): Makroekonomiczne uwarunkowania „small businessu" na terenach wiejskich. [w:] Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. W stronę wsi wielofunkcyjnej. Fundacja na rzecz nauki polskiej, IRWiR PAN, Warszawa.
5. Klepacki B. (1997): Wykształcenie jako determinanta zachowań produkcyjnych rolników w okresie przemian gospodarczych w Polsce. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1, 82-94.
6. Kociszewska I., Pańczak A. (2006): Przesłanki rozwoju pozarolniczej działalności ludności wiejskiej po akcesji Polski do Unii Europejskiej. [w:] Wieś i rolnictwo w procesie zmian. Problemy rozwoju obszarów wiejskich. Opr. pod red. S. Sokołowskiej, Uniwersytet Opolski, Opole, 27.
7. Matuszak E. (1993): Doradztwo rolnicze a zmiany w rolnictwie. [w:] Regionalne modelowanie doradztwa i edukacji rolniczej. Ogólnopolska Konferencja Naukowa. Barzkowice, 20-22.V.1993.
8. Wieteska E. (1993): Rola doradztwa w przekształcaniu gospodarstw rolnych. [w:] Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. W stronę wsi wielofunkcyjnej. Fundacja na rzecz nauki polskiej, IRWiR, PAN, Warszawa.

ROMAN CHORÓB

WPŁYW INFORMACJI I DORADZTWA NA ROZWÓJ INICJATYW GOSPODARCZYCH PRODUCENTÓW ROLNYCH NA PRZYKŁADZIE PODKARPACIA

STRESZCZENIE

W opracowaniu zaprezentowano wyniki badań dotyczące źródeł informacji i inspiracji w zakresie inicjatyw gospodarczych podejmowanych przez rolników, jak również określono potrzeby doradcze rolników w dziedzinie przedsiębiorczości.

Z analizy wywiadów z rolnikami wynika, że w procesie pobudzania inicjatyw gospodarczych ludności wiejskiej znaczącą rolę odgrywają nadal Ośrodki Doradztwa Rolniczego. Ich skuteczność w inspirowaniu rolników jest wyższa niż środków masowego przekazu i wpływu najbliższego otoczenia. Pomocy ośrodków zasięgali zwłaszcza rolnicy młodsi i osoby z niższym poziomem wykształcenia.

Rolnicy przedsiębiorczy są w większości przypadków (59%) chętni do dzielenia się pozytywnymi doświadczeniami i fakt ten należy wykorzystać w służbie doradczej, propagując pozytywne przykłady rozwoju inicjatyw gospodarczych.

ROMAN CHORÓB

INFORMATION AND ADVISORY SERVICE IN DEVELOPMENT OF ENTERPRISES ON FARMERS IN PODKARPACIE REGION

SUMMARY

The paper includes the results of the investigation concerning information and inspiration sources used by farmers to take up economic initiative. The advisory work needed by farmers were determined.

The survey analysis shows that agricultural advisory play an important role in stimulating economic activity of farmers. This media are more effective than mass media and the influense of the closest environment. Mainly younger farmers and those with lower qualifications request assistance at the agricultural advisory centres.

Agro-businessmen in general (59%) are willing to share experience and this fact should be utilised in advisory work disseminating the positive entrepreneurial models.

DANUTA MIERZWA
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

AKTUALNY STAN I PERSPEKTYWY ROZWOJU ZESPOŁOWYCH FORM GOSPODAROWANIA NA WSI

1. Wstęp

Producenci rolni mogą funkcjonować na rynku na kilka sposobów – indywidualnie i zespołowo. Najkorzystniejszy jest taki wariant, kiedy producent odnosi największe korzyści. Obecnie zorganizowanie polskich producentów jest małe, na poziomie 1-3% (nie licząc producentów mleka, gdzie sięga 75-80%). W krajach UE zorganizowanie się producentów sięga 60%. Chcąc poprawić swoją pozycję konkurencyjną na rynku, rolnicy muszą ze sobą współpracować. Sprzedając swoje produkty indywidualnie trudno im jest wynegocjować najlepsze dla siebie warunki, poszukiwać nowych rynków zbytu, poprawiać jakość swoich produktów, jak również eliminować liczbę pośredników przechwytując w ten sposób wartość dodaną z kanałów dystrybucji.

Rolnicy, którzy zdecydują się na działania grupowe mogą wybrać różne formy prawne współpracy, które mają swoje wady i zalety. Celem artykułu jest ukazanie tych różnic oraz przedstawienie stanu obecnego i perspektyw rozwojowych organizowania się rolników w grupy producenckie.

2. Zespół producencki i grupa marketingowa jako formy organizowania się rolników

Zespół producencki tworzony jest oddolnie, w dobrowolnym trybie. Jest to forma integracji poziomej polegająca na łączeniu się ze sobą podmiotów gospodarczych należących do tej samej fazy produkcji lub dystrybucji. Członkowie zespołu producenckiego zachowują prawa własności w niezmienionej postaci. Dopiero decyzje o przeznaczeniu środków pieniężnych na inwestycje powodują powstanie majątku wspólnego. Zespół producencki najczęściej jest tworzony w celu

zbywania surowca firmom przetwarzającym, na rynku zwanym *rynkiem pierwotnym*. Natomiast, gdy zespół wykracza swoją działalnością poza rynek pierwotny wówczas przeobraża się w grupę marketingową. Zespół producencki może dostarczać swoje produkty na lokalny rynek hurtowy, na rynek poza regionalny i wreszcie na giełdę towarową.

Do grupowego działania skłania rolników najczęściej obawa przed konkurencją z zewnątrz i wyeliminowaniem z rynku oraz uzyskanie wpływu na rynek poprzez koncentrowanie podaży. Promocja i koncentracja podaży, a także stabilizacja cen na poziomie producenta dla jednego lub kilku produktów to podstawowy cel tworzenia grup producenckich. Z powyższym celem łączy się sprzedaż produkcji przez członków grupy i stosowanie w obrębie grupy wspólnej polityki handlowej. Wówczas produkty zbywane są kilkoma kanałami dystrybucji.

Termin grupa producentów rolnych nie oznacza konkretnej formy prawnej, ale odnosi się do organizacji, której celem jest wspólna sprzedaż wytworzonych produktów w gospodarstwach członków. Zgodnie z ustawą o grupach producentów rolnych i ich związkach członkami grupy mogą być osoby fizyczne, osoby prawne, a także jednostki organizacyjne nie posiadające osobowości prawnej. W każdym przypadku muszą to być producenci rolni posiadający gospodarstwo w rozumieniu przepisów o podatku rolnym lub prowadzący działy specjalne produkcji rolniczej.

W celu ułatwienia grupom spełnienia warunków ustawy i uzyskania wsparcia finansowego, zmieniono przepis dotyczący wielkości przychodów ze sprzedaży produktów lub grup produktów wytworzonych w gospodarstwach członków grupy, które mogą stanowić więcej niż połowę przychodów grupy dla których grupa została utworzona.

Rolnicy, którzy sformalizują swoją działalność mogą wybrać organizację o osobowości cywilnej lub prawnej. Osoby prawne mogą mieć charakter otwarty (stowarzyszenie, zrzeszenie, spółdzielnia) lub zamknięty (spółka z o.o. i spółka akcyjna). Formy otwarte są bardziej nastawione na realizację celów społecznych niż gospodarczych. Formy zamknięte skupiają się na działalności gospodarczej. Możliwe formy działania grupowego rolników przedstawiono na rysunku 1.

Najczęściej wiele grup zaczyna swoją działalność od tzw. form „miękkich" (stowarzyszeń, zrzeszeń) by dojść do form „twardych" opartych na kodeksie spółek handlowych czy prawie spółdzielczym [Zarudzki, Przepióra, Futymski, 2001].

Rysunek 1
Formy prowadzenia działalności gospodarczej przez rolników

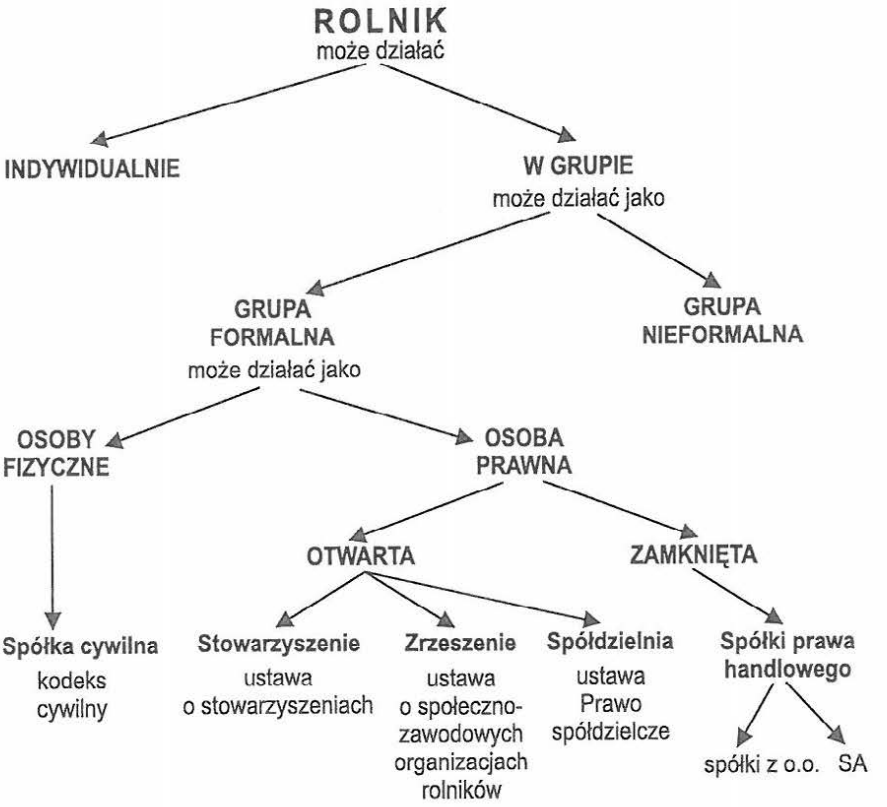

Źródło: Materiały szkoleniowe J. Ejsmond ze zmianami własnymi.

3. Charakterystyka poszczególnych form organizowania się rolników – wady i zalety

Wady i zalety form prawnych organizowania się rolników przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1

Zalety i wady form organizowania się rolników

Wyszczególnienie	Spółka cywilna	Stowarzyszenie	Zrzeszenie branżowe	Spółdzielnia	Spółki kapitałowe	
					spółka z o.o.	spółka akcyjna
Zalety	• brak wymaganego kapitału, nieduże formalności – wymagana tylko umowa	• proste procedury założenia, • niskie wpłaty przy rejestracji, • brak wymogu zgromadzenia kapitału założycielskiego, • równość w głosowaniu	• proste procedury założenia, • niskie wpłaty przy rejestracji, • brak wymogu zgromadzenia kapitału założycielskiego, • równość w głosowaniu	• równość w głosowaniu, • cel - maksymalizacja dochodów członków użytkowników, • nie nastawiona na zyski	• odpowiedzialność do wysokości kapitału, • nastawiona na zysk, • podzielność majątku, • jasno określone cele	• odpowiedzialność do wysokości kapitału, • nastawiona na zysk, • podzielność majątku, • jasno określone cele
Wady	• odpowiedzialność majątkiem osobistym, • rozbieżne interesy, • prawo do równego udziału w zysku, • trudności związane z podziałem pracy wśród wspólników, • najczęściej firmy rodzinne	• pełna księgowość, • trudności w pozyskaniu kredytów i załatwianiu spraw notarialnych	• pełna księgowość, • trudności w pozyskaniu kredytów i załatwianiu spraw notarialnych, • teren działania wyłącznie na Polskę	• obowiązek badania bilansu co 3 lata, • opodatkowanie rolników podatkiem od osób fizycznych po wypłaceniu dywidendy, • brak odpowiednio wysokich kapitałów • mała elastyczność, • najczęściej uczestniczenie w 1 fazie łańcucha przetwórczego, • brak zaangażowania członków, • źle postrzegana forma ze względów historycznych, • równość w głosowaniu	• rozwinięta księgowość, • wyższe opłaty, • wymagany kapitał, • skomplikowane procedury,	• rozwinięta księgowość, • wyższe opłaty, • wymagany kapitał, • skomplikowane procedury, • wymagany statut

Źródło: Wyniki badań własnych.

4. Poziom pomocy dla rozwoju grup producenckich w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich

Kierunki wsparcia obszarów wiejskich

W ramach priorytetowych kierunków wsparcia obszarów wiejskich UE, zdefiniowano cztery osie:

Oś 1: Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego;
Oś 2: Poprawa środowiska naturalnego i obszarów wiejskich;
Oś 3: Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej;
Oś 4: Leader.

Powyższe kierunki wsparcia w pełni odzwierciedlają potrzeby Polski w zakresie rozwoju obszarów wiejskich i ustanawiają podstawowe sfery, wokół których zostaną zaprogramowane szczegółowe instrumenty wsparcia.

Oś 1: Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego

Biorąc pod uwagę niski stopień specjalizacji gospodarstw rolnych, niedoinwestowanie w zakresie infrastruktury produkcji rolnej i rozdrobnienie struktury obszarowej oraz wzmożoną konkurencyjność ze strony producentów innych krajów, konieczne będzie zapewnienie odpowiednich instrumentów wsparcia mających na celu dostosowanie polskich gospodarstw rolnych do rosnących wymagań wspólnotowych.

Poprawa efektywności sektora rolnego będzie również realizowana poprzez zapewnienie wsparcia w zakresie tworzenia grup zrzeszających producentów rolnych.

Dotychczasowe działania prowadzone przez doradztwo na rzecz rolników i mieszkańców wsi, skupione było głównie na przygotowaniu rolników do integracji z UE oraz umożliwieniu im korzystania z jej pomocy. W związku z nowymi wyzwaniami istnieje potrzeba podnoszenia kwalifikacji i wiedzy w zakresie nowoczesnego gospodarowania, zarządzania gospodarstwem jako przedsiębiorstwem, norm produkcji, dobrostanu zwierząt, jakości żywności, stosowania dobrej praktyki rolniczej i leśnej zgodnej z ochroną środowiska oraz czynnej ochrony zasobów przyrody.

Poprawa konkurencyjności rolnictwa wymaga koncentracji ziemi przez usprawnienie przepływu gruntów rolnych z gospodarstw nieefektywnych, bądź w ogóle nie użytkowanej rolniczo, do gospodarstw sprawnych. Niezbędna jest także modernizacja techniczna gospodarstw (zarówno o technologiach industrialnych jak i zrównoważonych), rozwinięcie usług produkcyjnych, tworzenie sprawnych łańcuchów produkcyjno-handlowych zwłaszcza w zakresie produktów markowych, obejmujących wszystkie ogniwa – od laboratoriów naukowych do handlu i gastronomii.

Działania Osi 1 dla grup producentów rolnych

Podstawą prawną regulującą formy wsparcia grup producentów rolnych jest art. 35 rozporządzenia Rady (WE) nr 1698 /2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFFROW) (Dz. Urz. UE L 277, str. 1 z 21. 10. 2005).

W PROW na lata 2007-2013 na wspieranie grup producentów rolnych zarezerwowana jest kwota 140 000 000 Euro.

Cel działania realizowany będzie przez dostosowanie produkcji prowadzonej w gospodarstwach członków grup producentów rolnych do wymogów rynkowych, poprzez wspólne wprowadzanie towarów do obrotu oraz ustanowienie wspólnych zasad dotyczących informacji o produkcji.

Polscy producenci rolni nie są przekonani do podejmowania wspólnych działań na rynku. Silny indywidualizm poszczególnych producentów ogranicza ich zainteresowanie tym działaniem. Proces zmiany zachowań jest działaniem powolnym, a jego przyspieszenie następuje w wyniku zmiany pokoleniowej w rolnictwie. W związku z powyższym kontynuacja działania zapoczątkowanego w poprzednim okresie programowania jest konieczna w latach 2007-2013.

Pomoc będzie udzielana grupom producentów rolnych w pierwszym okresie ich funkcjonowania. Z pomocy grupa będzie mogła skorzystać tylko raz w okresie swojej działalności, zarówno z budżetu krajowego, jak i z funduszy Unii Europejskiej.

Pomoc będzie realizowana w formie rocznych płatności w okresie pierwszych pięciu lat od dnia wpisu grupy do rejestru grup producentów rolnych prowadzonego przez właściwego ze względu na siedzibę grupy marszałka województwa.

Stanowiła będzie ona procentowy ryczałt od wartości przychodów netto grupy ze sprzedaży produktów lub grup produktów wytworzonych w gospodarstwach rolnych jej członków w poszczególnych latach:

1. 5%, 5%, 4%, 3%, i 2% wartości produkcji sprzedanej, stanowiącej równowartość w złotych do sumy 1.000.000 EURO, odpowiednio w pierwszym, drugim, trzecim, czwartym i piątym roku, albo
2. 2,5%, 2,5%, 2%, 1,5% i 1,5% wartości produkcji sprzedanej, stanowiącej równowartość w złotych powyżej sumy 1.000.000 EURO, odpowiednio w pierwszym, drugim, trzecim, czwartym i piątym roku.

Kwota pomocy przewidzianej dla grupy producentów rolnych nie może przekroczyć równowartości w złotych kwoty:

- 100 000 EURO w pierwszym i drugim roku
- 80 000 EURO w trzecim roku
- 60 000 EURO w czwartym roku
- 50 000 EURO w piątym roku.

Szacowana liczba beneficjentów w latach 2007-2013 wynosić będzie ok. 350 grup producentów rolnych.

5. Grupy producentów rolnych w latach 2001-2007

Do rejestrów właściwych wojewodów na dzień 31 grudnia 2006 r. wpisanych było 152 grupy producentów rolnych, zrzeszających łącznie 17 810 członków (rysunek 2). Rozwój tworzenia formalnych grup, po wprowadzeniu w życie ustawy o grupach producentów rolnych i ich związkach, przebiegał powoli, uzyskując poziom powyżej trzydziestu grup rocznie w latach 2003-2006. Liczba grup, a szczególnie liczba zrzeszonych producentów jest bardzo mała w stosunku do ogólnej liczby rolników produkujących na rynek.

Rysunek 2

Grupy producentów rolnych w latach 2001-2006

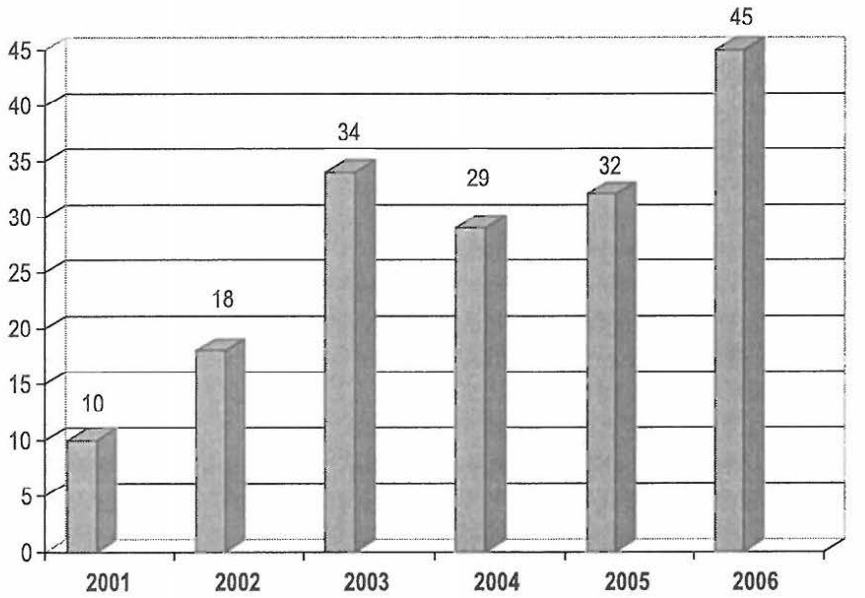

Źródło: Dane Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 2007.

Najwięcej grup utworzyli dotychczas producenci trzody chlewnej – 45, zbóż i roślin oleistych – 30, ziarna zbóż – 22 oraz owoców i warzyw – 14. Znacznie gorzej wyglądała sytuacja w innych produktach i grupach produktów (rysunek 3).

Rysunek 3.

Stan zorganizowania grup w branżach (stan na 10 maja 2007 r.)

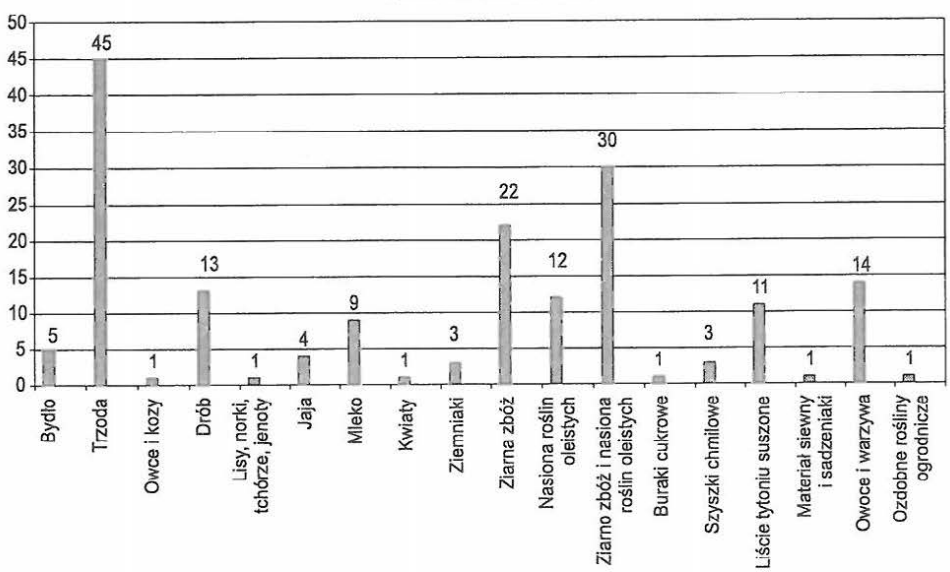

Źródło: Dane Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 2007.

Spośród form prawnych 44% grup funkcjonuje w formie spółek z o.o., 27% zorganizowało się jako spółdzielnie, 24% jako zrzeszenia, a 5% jako stowarzyszenia (rysunek 4). W ostatnim czasie wyraźnie wzrastała liczba grup tworzonych w formie spółdzielni.

Rysunek 4

Formy prawne grup producentów rolnych (stan na 10 maja 2007 r.)

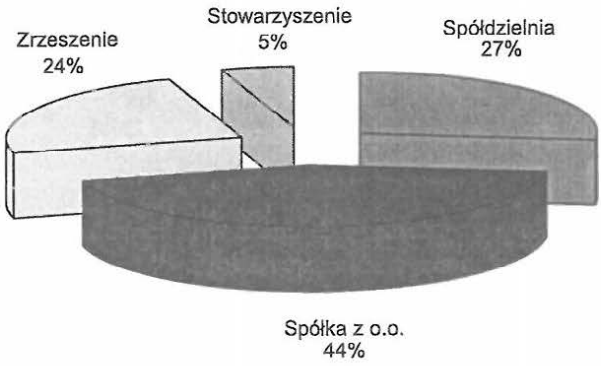

Źródło: Dane Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 2007.

Pod względem ilości grup w poszczególnych województwach sytuacja kształtuje się następująco: województwo wielkopolskie - 31, kujawsko-pomorskie - 27, dolnośląskie - 21, opolskie - 16, pomorskie - 15, małopolskie - 11, lubelskie i podkarpackie po 10, mazowieckie - 8, zachodniopomorskie - 7, warmińsko-mazurskie - 6, podlaskie, lubuskie i świętokrzyskie po 4, łódzkie – 2 oraz śląskie – 1 (rysunek 5).

Rysunek 5

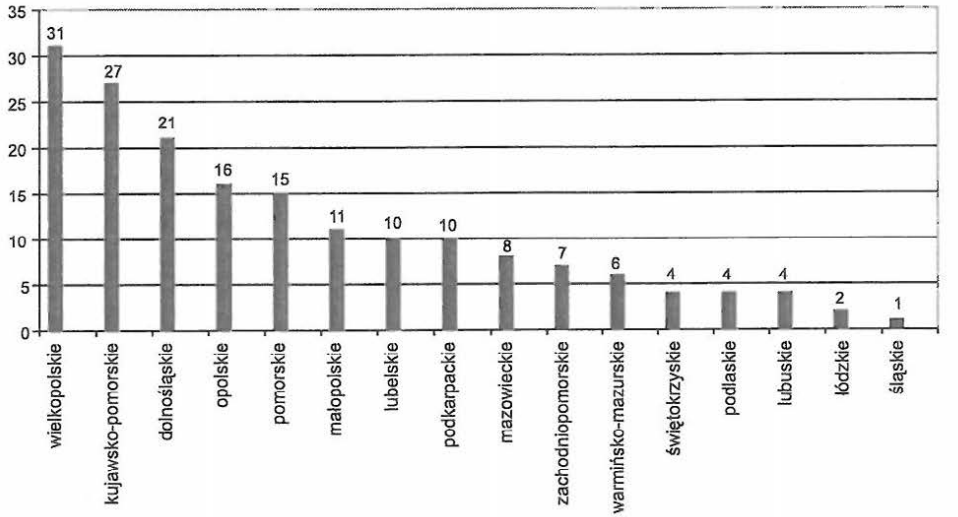

Stan zorganizowania grup producentów rolnych w województwach

Źródło: Dane Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 2007.

6. Pomoc finansowa udzielana grupom producentów rolnych z budżetu krajowego w latach 2002-2005

W 2002 r. za pierwszy rok swojej działalności 13 grup producentów rolnych otrzymało pomoc w wysokości 829,4 tys. zł. W 2003 r. takiej pomocy udzielono 31 grupom, producentów w wysokości 2 400 tys. zł, w 2004 r. 61 grupom producentów na kwotę 7 610 tys. zł, natomiast w 2005 r. 49 grupom na kwotę 3 067 tys. zł.

Na dzień 31 stycznia 2007 r. w ramach Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich, 86 grup złożyło wnioski o przyznanie płatności, 78 z nich otrzymało decyzje o przyznaniu pomocy, a 51 grup już ją otrzymało na kwotę 8 336 000 tys. zł.

Grupy producentów rolnych, zgodnie z przepisami ustawy o grupach producentów rolnych, mogą ubiegać się o kredyt na realizację przedsięwzięć inwestycyjnych w rolnictwie, przetwórstwie rolno-spożywczym i usługach dla rolnictwa.

Kredyty udzielone grupom z linii GP w latach 2002-2005:

2002 rok	1 kredyt na kwotę 448 tys. zł
2003 rok	7 kredytów na kwotę 3 968 tys. zł
2004 rok	10 kredytów na kwotę 3 669 tys. zł
2005 rok	7 kredytów na kwotę 5 070 tys. zł [Boguta 2006a,b].

7. Podsumowanie

Za tworzeniem grup producenckich przemawiają następujące przesłanki:

1. Powstanie grupy producenckiej oznacza zwiększenie siły przetargowej na rynku, umożliwia uzyskanie wyższych cen w zbycie i płacenie niższych cen za środki produkcji. Grupa producencka może być równorzędnym partnerem do rozmów z wielko-powierzchniowymi obiektami handlowymi. Tworzenie łańcucha „producent - przetwórstwo - sprzedaż" pozwala na zmniejszenie liczby pośredników, dzięki czemu ceny płacone dostawcom i ceny płacone przez klientów marketów są zadowalające dla obu stron.
2. Zespół czy grupa ma ułatwiony dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania, tj. do kredytów preferencyjnych (zdolność kredytowa jest większa niż pojedynczych rolników) i do gwarancji kredytowych oraz pomocy ze strony państwa.
3. Członkowie grupy producenckiej przestają konkurować ze sobą o klienta. Konkurencję zastępuje współpraca i wymiana doświadczeń w celu doskonalenia produkcji surowca.
4. Dzięki dużej skali zbytu istnieje możliwość stopniowego wyodrębniania nowych kanałów dystrybucji i w ten sposób zmniejszenia zależności od rynku.
5. Ostatnia nowelizacja ustawy zwalniająca grupy producentów z podatku dochodowego, i podatku od nieruchomości będzie sprzyjała dalszemu dynamicznemu ich rozwojowi.

LITERATURA

1. Boguta W. (2006a): Grupy producentów jako jeden ze sposobów prowadzenia biznesu przez rolników. [w:] Spółdzielczość rolnicza w rozwoju wsi i rolnictwa. Mat. konf. KZRS „Samopomoc Chłopska", Warszawa.
2. Boguta W. (2006b): Organizacja i funkcjonowanie grup producentów rolnych. Krajowa Rada Spółdzielcza, Warszawa.
3. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013. Projekt Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2006;
4. Zarudzki R., Przepióra A., Futymski A. (2001): Poradnik lidera grupy producentów rolnych. Fundacja Fundusz Współpracy, Program Agrolinia 2000, Warszawa.

AKTY PRAWNE

1. Ustawa z 7 kwietnia 1989 r. o stowarzyszeniach (Dz. U. 1989, nr 20, poz. 104 z późn. zm.)
2. Ustawa z 8 października 1982 r. o społeczno-zawodowych organizacjach rolników (Dz. U. 1982, nr 32, poz. 217 z późn. zm.)
3. Ustawa z 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze (Dz. U. 1982, nr 30, poz. 210 z późn. zm.)
4. Ustawa z 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych (Dz. U. 2000, nr 94, poz. 1037 z późn. zm.)

DANUTA MIERZWA

AKTUALNY STAN I PERSPEKTYWY ROZWOJU ZESPOŁOWYCH FORM GOSPODAROWANIA NA WSI

STRESZCZENIE

Artykuł prezentuje aktualny stan i perspektywy rozwoju grup producenckich. Syntetycznie zebrany materiał pozwala porównać formy prawne - ich wady i zalety – związane z wyborem organizacji do wspólnych działań. Ponadto opracowanie zawiera informacje o Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013, z którego będą mogli korzystać rolnicy zorganizowani w grupy producenckie w celu zwiększenia konkurencyjności ich gospodarstw.

DANUTA MIERZWA

THE CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS OF JOINT FORMS OF FARMING IN THE RURAL AREAS

SUMMARY

The article presents the current state and development prospects of producers' groups. The material collected in a synthetic way makes it possible to compare legal forms – their advantages and disadvantages – with regard to the choice of organization for common undertakings. Besides, the paper includes information of the Programme for the Development of Rural Areas for years 2007-2013, which will be available to farmers organized in producers' groups in order to boost the competitiveness of their farms.

ARKADIUSZ SADOWSKI
Zakład Badań Środowiska Rolniczego i Leśnego PAN
w Poznaniu

EKONOMICZNE UZASADNIENIE ROZLICZANIA PODATKU VAT NA ZASADACH OGÓLNYCH W WYBRANYCH TYPACH GOSPODARSTW ROLNYCH, W ŚWIETLE HARMONIZACJI PRAWA PODATKOWEGO POLSKI I UNII EUROPEJSKIEJ

1. Wstęp

Gospodarstwa rolne, mimo swojej specyfiki, uczestniczą w krajowym systemie podatkowym. Czynią to w sposób odmienny zarówno od ogółu przedsiębiorstw jak i osób fizycznych. Większość płaconych przez gospodarstwa podatków (rolny, leśny, od nieruchomości), zaliczana jest do grupy podatków majątkowych, stąd też decyzje zarządcze rolnika nie mają wpływu na ich wysokość [Goraj i in. 2004]. Wyjątek stanowi VAT, zaliczany do grupy podatków pośrednich i obrotowych.

2. Podatek VAT obecnie i w przyszłości

Przepisy ustawy o podatku od towarów i usług z dnia 11 marca 2004 roku[1], pozwalają dokonać rolnikowi wyboru systemu rozliczania podatku. Pierwszy – ryczałtowy, uniemożliwia wprawdzie odliczenia podatku VAT zawartego w cenie zakupywanych produktów i usług, zakłada jednak jego zryczałtowany zwrot w formie 5% doliczonych do ceny netto sprzedawanych produktów rolnych.

W drugim – pełnym systemie, rolnik rozlicza VAT jak każdy podatnik, czyli odprowadza do urzędu skarbowego różnicę pomiędzy podatkiem należnym i naliczonym. Stawka VAT dla produktów rolnych oraz rzeczowych środków produkcji wynosi 3%.

Obowiązujące obecnie stawki wynikają z postanowień Traktatu Akcesyjnego i dotyczą 4-letniego okresu przejściowego, jednak w ramach harmonizacji krajo-

[1] Dz. U. 2004 nr 54 poz. 535.

wego prawa podatkowego z prawem unijnym, od 1 maja 2008 roku[2], Polska zobowiązana będzie do nowelizacji przepisów, przejawiającej się między innymi we wprowadzeniu na produkty rolne, rzeczowe środki do produkcji oraz usługi rolnicze, stawki obniżonej, wynoszącej 7%[3]. Przewiduje się jednocześnie zachowanie 5-procentowego ryczałtowego zwrotu podatku VAT dla rolników ryczałtowych. Będzie zachowana możliwość rezygnacji po 3 latach z rozliczania podatku VAT na zasadach ogólnych i ponownego przejścia na ryczałt, jednak wiązać się to będzie z koniecznością zwrotu części nadpłaconego podatku [Włodarz, 2007].

3. Analiza ekonomicznej racjonalności pełnego rozliczania podatku od towarów i usług w wybranych typach gospodarstw

3.1. Cel i metoda

Planowane zmiany przepisów dotyczących rozliczania podatku VAT, jakie będą miały miejsce od maja 2008 roku, mogą w znaczący sposób wpłynąć na wyniki finansowe gospodarstw rolnych. Zakładając teoretycznie niezmienność cen netto na produkty oraz środki do produkcji i usługi, opisane wyżej zmiany przepisów podatkowych będą miały wpływ na wysokość rzeczywistych wpływów i wydatków gospodarstwa. Czas, jaki pozostał do wejścia w życie nowych przepisów, jest dobrym momentem dla osób kierujących gospodarstwami oraz współpracujących z nimi doradcami, do podjęcia decyzji dotyczącej sposobu rozliczania. Należy wziąć pod uwagę strukturę przepływów pieniężnych, a przede wszystkim udział produktów zakupywanych obecnie ze stawką 3%, gdyż po zmianie wysokości stawek to one będą miały decydujący wpływ na zmiany przepływów gotówkowych. Dodatkowym czynnikiem, który w wielu przypadkach może przesądzić o rezygnacji ze statusu rolnika ryczałtowego, może być planowana inwestycja budowlana lub maszynowa. Warto w tym momencie zaznaczyć, iż w projekcie Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013, podatek VAT nie jest kosztem kwalifikowanym inwestycji, co dla inwestujących - ryczałtowych rolników oznacza wyższy udział własny. Poza jednak przesłankami natury ekonomicznej, istotną rolę w wielu przypadkach mogą odegrać czynniki o charakterze społecz-

[2] Sytuacja może ulec zmianie, jeżeli zostaną wynegocjowane inne warunki, a takie starania są przez Polskę czynione.

[3] Podstawę harmonizacji podatku VAT w UE stanowi VI dyrektywa z dnia 17 maja 1977 (77/388/EWG), określają ramowe wytyczne, jakim musi podlegać krajowe prawodawstwo [Brzeziński i in. 1998]. Inne przepisy regulują wysokość stawek podatkowych, liczbę stawek, listy towarów, których podatek ten nie obejmuj lub które podlegają stawce zerowej. Kraje członkowskie mają możliwość stosowania jednej stawki podstawowej, nie niższej niż 15% oraz jednej lub dwóch stawek zredukowanych, nie niższych niż 5%. W Polsce obowiązuje jedna zredukowana stawka wynosząca 7%, stąd w planowanych zmianach przepisów, zakłada się jej wprowadzenie dla produktów rolnych, rzeczowych środków produkcji oraz usług rolniczych.

nym czy wręcz mentalnym. Rolnik ryczałtowy bowiem nie ma obowiązku prowadzenia jakiejkolwiek dokumentacji, poza gromadzeniem faktur RR i nie jest zobligowany do kontaktów z urzędem skarbowym. Dlatego też, przejście na rozliczanie VAT na zasadach ogólnych, częstokroć wiązać się będzie z przełamaniem bariery psychicznej.

Przeprowadzona analiza opłacalności rozliczania podatku VAT na zasadach ogólnych, z uwzględnieniem planowanych zmian przepisów, oparta została wyłącznie na przesłankach natury ekonomicznej. Przyjęto następujące założenia metodyczne:

- analizie poddano wyłącznie przepływy pieniężne przykładowych gospodarstw, o różnych kierunkach produkcji, biorąc za podstawę wartości brutto;
- dokonano przeliczenia wartości brutto na odpowiednie wartości netto w kolejnych latach analizy, z uwzględnieniem planowanych zmian przepisów;
- na podstawie przepływów pieniężnych roku 2007 opracowano na kolejne lata scenariusze pozostania na ryczałcie oraz przejścia na zasady ogólne;
- założono, iż w kolejnych latach analizy ceny netto nie ulegną zmianie;
- założono, iż jedynie część kosztów wspólnych (energii elektrycznej i wody) zostanie przypisana gospodarstwu rolniczemu.

Analiza polegała na dokonaniu porównania dochodu pieniężnego uzyskanego w przypadku przyjęcia scenariusza pozostania na ryczałcie oraz rozliczania podatku VAT na zasadach ogólnych. Dochód pieniężny rozumiany jest w sposób następujący:

Wariant pozostania na ryczałcie:

Dochód pieniężny = wpływy brutto z gospodarstwa – wydatki brutto z gospodarstwa

Wariant rozliczania VAT na zasadach ogólnych:

Dochód pieniężny = wpływy netto z gospodarstwa – wydatki netto z gospodarstwa

Uzyskana różnica dochodów pieniężnych obydwu scenariuszy stanowi odpowiedź na pytanie o ekonomiczną racjonalność wyboru jednego z nich.

3.2. Analiza wybranych typów gospodarstw

Gospodarstwo z produkcją roślinną

Charakterystyka ogólna: powierzchnia około 40 ha, sprzedaż buraków cukrowych i zbóż i rzepaku,

Specyfika produkcji gospodarstwa roślinnego (bezinwentarzowego) przejawia się między innymi w relatywnie dużym udziale zakupów produktów (42% wartości brutto), na który obowiązuje stawka 22% VAT (tabela 1). Jest to głów-

nie paliwo, oleje i smary oraz części zamienne do maszyn. Gospodarstwo to nie korzysta z usług weterynaryjnych, stąd też w strukturze zakupów brak jest wydatków na produkty lub usługi ze stawką VAT 7%. W tym przypadku, już od roku 2007 uzasadnione jest rozliczanie VAT na zasadach ogólnych, gdyż różnica w dochodach pieniężnych jest wyższa w wariancie scenariusza przejścia na pełne rozliczenie VAT o 5 041 zł (tabela 7). W kolejnych latach, po zmianie przepisów dotyczących stawek podatku VAT, różnica w wartości dochodu pieniężnego zwiększy się do 6947 zł. Ponadto gospodarstwo to, przy zachowaniu obecnej struktury sprzedaży i zakupów może liczyć na zwrot podatku z urzędu skarbowego w kwocie 7 603 zł w 2007 roku oraz 4 385 zł w kolejnych latach (tabela 6). Specyfika rozliczania podatku VAT w rolnictwie powoduje pozornie paradoksalną sytuację, w której mniejszy zwrot z urzędu skarbowego w przypadku rezygnacji ze statusu rolnika ryczałtowego, wiąże się jednocześnie ze wzrostem ekonomicznej racjonalności przejścia na zasady ogólne. Przyczyna tego zjawiska tkwi w zróżnicowaniu stawek w przypadku rozliczania na zasadach ogólnych (3% w 2007 roku i 7% od 2008 roku) oraz w systemie ryczałtowym (5%).

Tabela 1

Struktura wydatków w 2007 roku w gospodarstwie roślinnym

Wyszczególnienie	Wartość netto (zł)	Wartość brutto (zł)	Wartość netto (%)	Wartość brutto (%)
Wydatki wg stawki 0% i zwolnione	19 549	19 549	17	15
Wydatki wg stawki 3%	51 866	53 422	45	42
Wydatki wg stawki 7%	0	0	0	0
Wydatki wg stawki 22%	44 950	54 839	39	43
Razem	116 365	127 810	100	100

Źródło: Wyniki badań własnych.

Tabela 2

Wartość wpływów w gospodarstwie roślinnym przy wariancie pozostania na ryczałcie, w zł

Wyszczególnienie	Rok 2007	Rok 2008
Wartość sprzedaży brutto	134 479	134 479
w tym VAT	6 404	6 404
Wartość netto	128 075	128 075
Wpływy do kasy brutto	134 479	134 479
Zryczałtowany zwrot VAT	6 404	6 404

Źródło: Wyniki badań własnych.

Tabela 3

Wartość wydatków w gospodarstwie roślinnym przy wariancie pozostania na ryczałcie, w zł

Wyszczególnienie	Rok 2007	Rok 2008
Wartość zakupu brutto	127 810	129 715
w tym VAT	11 445	13 350
Wartość netto	116 365	116 365
Wydatek kasowy brutto	127 810	129 715
VAT naliczony	11 445	13 350

Źródło: Wyniki badań własnych.

Tabela 4

Wartość wpływów w gospodarstwie roślinnym przy wariancie rozliczania VAT na zasadach ogólnych, w zł

Wyszczególnienie	Rok 2007	Rok 2008
Wartość sprzedaży brutto	131 917	137 040
w tym VAT	3 842	8 965
Wartość netto	128 075	128 075
Wpływ kasowy netto	128 075	128 075
VAT należny	3 842	8 965

Źródło: Wyniki badań własnych.

Tabela 5

Wartość wydatków w gospodarstwie roślinnym przy wariancie rozliczania VAT na zasadach ogólnych, w zł

Wyszczególnienie	Rok 2007	Rok 2008
Wartość zakupu brutto	127 810	129 715
w tym VAT	11 445	13 350
Wartość netto	116 365	116 365
Wydatek kasowy netto	116 365	116 365
VAT naliczony	11 445	13 350

Źródło: Wyniki badań własnych.

Tabela 6

Różnica pomiędzy podatkiem należnym i naliczonym w gospodarstwie roślinnym, przy wariancie rozliczania VAT na zasadach ogólnych, w zł

Wyszczególnienie	Rok 2007	Rok 2008
Różnica (wartość dodatnia – wpłata do US, wartość ujemna – zwrot z US)	-7 603	-4 385

Źródło: Wyniki badań własnych.

Tabela 7

Porównanie dochodu pieniężnego (wpływ kasowy – wydatek kasowy) w gospodarstwie roślinnym, w dwóch scenariuszach: pozostania na ryczałcie oraz rozliczania VAT na zasadach ogólnych, w zł

Wyszczególnienie	Rok 2007	Rok 2008
Dochód pieniężny w wariancie pozostania na ryczałcie	6 669	4 763
Dochód pieniężny w wariancie rozliczania VAT na zasadach ogólnych	11 710	11 710
Różnica (pełne rozliczenie - ryczałt)	5 041	6 947

Źródło: Wyniki badań własnych.

Gospodarstwo trzodowe – cykl zamknięty

Charakterystyka ogólna: powierzchnia około 40 ha, sprzedaż tuczników, macior wybrakowanych, buraków cukrowych, produkcja polowa zbóż przeznaczana na pasze.

Produkcja trzody związana jest z koniecznością zakupu pasz pochodzących spoza gospodarstwa (głównie koncentratów), jak i produkcji pasz własnych, na które ponoszone są nakłady na środki ochrony roślin i nawozy. Skutkiem tego 66% wartości brutto zakupów związanych jest z nabyciem produktów i usług obarczonych w 2007 roku 3-procentową stawką podatku VAT. Wydatki związane z opieką weterynaryjną powodują z kolei, iż 6% wydatków brutto, obarczonych jest VAT 7-mio procentowym (tabela 8). Taka struktura wydatków powoduje, iż w 2007 roku całkowicie nieuzasadniona jest rezygnacja ze statusu rolnika ryczałtowego, gdyż różnica dochodu pieniężnego wynosi jedynie 409 zł, co nie pokrywa ani nakładów pracy własnej niezbędnej do przygotowania wymaganej dokumentacji, ani nie jest wystarczająca na opłacenie usług biura podatkowego (tabela 14). Od 2008 roku nastąpi jednak zmiana stawki podatku na takie środki do produkcji jak pasze, nawozy czy środki ochrony roślin, które w strukturze zakupów analizowanego gospodarstwa stanowią poważną pozycję. Począwszy od 2008 roku, różnica wartości dochodu pieniężnego wyniesie 9176 zł na korzyść pełnego rozliczania VAT. Opisany w poprzednim przykładzie pozorny paradoks, związany z rozliczaniem VAT w rolnictwie, jeszcze bardziej uwidacznia się w przypadku gospodarstwa trzodowego. W roku 2007, kiedy stawki na produkty rolne oraz środki do produkcji wynoszą 3%, analizowane gospodarstwo może spodziewać się zwrotu z urzędu skarbowego kwoty 7776 zł (tabela 13). Ze względu na niskie opodatkowanie produktów wytwarzanych w gospodarstwie (3%), relatywnie niewielka jest w 2007 roku wartość podatku należnego, wynosząca 11051 zł (tabela 11), z czego wynika wyższa niż w kolejnych latach wartość zwrotu z urzędu skarbowego. Niska jest jednak także obecnie stawka na zakupywane środki do produkcji, dlatego też

potencjalny zwrot podatku, nie jest w stanie zrekompensować spadku wpływów kasowych, które przy rozliczaniu VAT na zasadach ogólnych wyniosłyby 18418 zł (386783[4] – 368365[5]). Po zmianach przepisów od 2008 roku sytuacja ulegnie zmianie, gdyż wzrost opodatkowania na produkty gospodarstwa (7%) spowoduje zmniejszenie się kwoty zwrotu z urzędu skarbowego, lecz na skutek równoczesnego wzrostu stawek na środki do produkcji wzrośnie różnica dochodu pieniężnego na korzyść pełnego rozliczania VAT.

Tabela 8

Struktura wydatków w 2007 roku w gospodarstwie trzodowym

Wyszczególnienie	Wartość netto (zł)	Wartość brutto (zł)	Wartość netto (%)	Wartość brutto (%)
Wydatki wg stawki 0% i zwolnione	34 459	34 459	11	10
Wydatki wg stawki 3%	217 442	223 965	68	66
Wydatki wg stawki 7%	20 009	21 410	6	6
Wydatki wg stawki 22%	49 558	60 461	15	18
Razem	321 469	340 295	100	100

Źródło: Wyniki badań własnych.

Tabela 9

Wartość wpływów w gospodarstwie trzodowym, przy wariancie pozostania na ryczałcie, w zł

Wyszczególnienie	Rok 2007	Rok 2008
Wartość sprzedaży brutto	386 783	386 783
w tym VAT	18 418	18 418
Wartość netto	368 365	368 365
Wpływy do kasy brutto	386 783	386 783
Zryczałtowany zwrot VAT	18 418	18 418

Źródło: Wyniki badań własnych.

Tabela 10

Wartość wydatków w gospodarstwie trzodowym, przy wariancie pozostania na ryczałcie, w zł

Wyszczególnienie	Rok 2007	Rok 2008
Wartość zakupu brutto	340 295	349 382
w tym VAT	18 827	27 595
Wartość netto	321 469	321 788
Wydatek kasowy brutto	340 295	349 382
VAT naliczony	18 827	27 595

Źródło: Wyniki badań własnych.

4 Tabela 9.

5 Tabela 11.

Tabela 11

Wartość wpływów w gospodarstwie trzodowym, przy wariancie rozliczania VAT na zasadach ogólnych, w zł

Wyszczególnienie	Rok 2007	Rok 2008
Wartość sprzedaży brutto	379 416	394 150
w tym VAT	11 051	25 786
Wartość netto	368 365	368 365
Wpływ kasowy netto	368 365	368 365
VAT należny (dla US)	11 051	25 786

Źródło: Wyniki badań własnych.

Tabela 12

Wartość wydatków w gospodarstwie trzodowym, przy wariancie rozliczania VAT na zasadach ogólnych, w zł

Wyszczególnienie	Rok 2007	Rok 2008
Wartość zakupu brutto	340 295	349 382
w tym VAT	18 827	27 595
Wartość netto	321 469	321 788
Wydatek kasowy netto	321 469	321 788
VAT naliczony	18 827	27 595

Źródło: Wyniki badań własnych.

Tabela 13

Różnica pomiędzy podatkiem należnym i naliczonym, w gospodarstwie trzodowym, przy wariancie rozliczania VAT na zasadach ogólnych, w zł

Wyszczególnienie	Rok 2007	Rok 2008
Różnica (wartość dodatnia – wpłata do US; wartość ujemna – zwrot z US)	-7 776	-1 809

Źródło: Wyniki badań własnych.

Tabela 14

Porównanie dochodu pieniężnego (wpływ kasowy – wydatek kasowy) w gospodarstwie trzodowym, w dwóch scenariuszach: pozostania na ryczałcie oraz rozliczania VAT na zasadach ogólnych

Wyszczególnienie	Rok 2007	Rok 2008
Dochód pieniężny w wariancie pozostania na ryczałcie	46 488	37 401
Dochód pieniężny w wariancie rozliczania VAT na zasadach ogólnych	46 896	46 577
Różnica (pełne rozliczenie - ryczałt)	409	9 176

Źródło: Wyniki badań własnych.

Gospodarstwo mleczne

Charakterystyka ogólna: powierzchnia około 50 ha, sprzedaż mleka, cieląt męskich oraz krów wybrakowanych, produkcja polowa przeznaczana na pasze.

Tabela 21

Porównanie dochodu pieniężnego (wpływ kasowy – wydatek kasowy) w gospodarstwie mlecznym, w dwóch scenariuszach: pozostania na ryczałcie oraz rozliczania VAT na zasadach ogólnych

Wyszczególnienie	Rok 2007	Rok 2008
Dochód pieniężny w wariancie pozostania na ryczałcie	127 546	122 397
Dochód pieniężny w wariancie rozliczania VAT na zasadach ogólnych	123 771	123 771
Różnica (VAT - ryczałt)	-3 775	1 374

Źródło: Wyniki badań własnych.

4. Podsumowanie i wnioski

Czynnikami, które powinny być brane pod uwagę przy wyborze formy rozliczania podatku VAT są:

- wartość wpływów oraz wydatków,
- struktura wydatków, uwzględniająca udziały produktów oraz usług obarczonych poszczególnymi stawkami VAT,
- planowane od roku 2008 zmiany przepisów dotyczące rozliczania podatku VAT, będące skutkiem harmonizacji krajowego prawodawstwa z uregulowaniami obowiązującymi państwa członkowskie Unii Europejskiej,
- różnice w wartości dochodu pieniężnego pomiędzy scenariuszem kontynuacji rozliczania w systemie ryczałtowym oraz przejścia na pełne rozliczenie VAT.

Niniejsza analiza, wykonana została w oparciu o uproszczone przepływy pieniężne gospodarstw reprezentujących wybrane typy i kierunki produkcji. Wykazała ona, iż uzasadnienie wyboru jednego z prawnie dopuszczalnych sposobów rozliczania uzależnione jest przede wszystkim od rodzaju prowadzonej działalności oraz, od będącej jego skutkiem, struktury wydatków. Generalnie, im bardziej intensywna i energochłonna produkcja, tym większe uzasadnienie do rozliczania VAT na zasadach ogólnych. Wynika to z faktu, iż produkcja taka związana jest z relatywnie dużymi nakładami na nośniki energii, na które obowiązuje podstawowa 22% stawka VAT. Przejawia się także udziałem rzeczowych środków produkcji w strukturze wydatków, na które od 2008 roku zostaną wprowadzone wyższe stawki. Dlatego też gospodarstwa, w których ich udział jest szczególnie wysoki, powinny podjąć decyzję o pełnym rozliczaniu VAT po zmianie stawek podatkowych. Na podstawie wyników przeprowadzonych analiz, można zauważyć, iż – po zmianie stawek podatku VAT - racjonalna będzie zmiana sposobu opodatkowania w gospodarstwach roślinnych oraz trzodowych, nieuzasadniona natomiast w gospodarstwach mlecznych.

Ze względu na zróżnicowanie gospodarstw pod względem skali produkcji, kierunku, stosowanych technologii, decyzja o wyborze formy rozliczania VAT powinna być poprzedzona analizą przepływów pieniężnych gospodarstwa. Pomocne mogą być w tym przypadku wszelkie dokumenty, (paragony, faktury), jak też prowadzone zapisy lub książki rachunkowości rolnej.

LITERATURA

1. Brzeziński B., Głuchowski J., Kosikowski C. (1998): Harmonizacja prawa podatkowego Unii Europejskiej i Polski. PWE. Warszawa, 314.
2. Goraj L., Mańko S., Sass R., Wyszkowska Z. (2004): Rachunkowość rolnicza. Difin. Warszawa, 311.
3. Włodarz R. (2007): Bezboleśnie odejść z VAT. Top Agrar 2/2007. Poznań, 20-22.

ARKADIUSZ SADOWSKI

EKONOMICZNE UZASADNIENIE ROZLICZANIA PODATKU VAT NA ZASADACH OGÓLNYCH W WYBRANYCH TYPACH GOSPODARSTW ROLNYCH W ŚWIETLE HARMONIZACJI PRAWA PODATKOWEGO POLSKI I UNII EUROPEJSKIEJ

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono analizę racjonalności rozliczania podatku VAT na zasadach ogólnych w wybranych typach gospodarstw rolnych. Uwzględniono zarówno obecnie obowiązujące przepisy podatkowe, jak i planowane od maja 2008 roku zmiany, wynikające z Traktatu Akcesyjnego i stanowiące element harmonizacji prawa krajowego z prawem wspólnotowym. Podstawą analizy były przepływy pieniężne, na podstawie których opracowano 2 warianty: pozostanie na ryczałcie oraz rozliczanie podatku VAT na zasadach ogólnych. Ocenę racjonalności wyboru jednej z form dokonano poprzez porównanie dochodu pieniężnego w obydwu wariantach. W wyniku przeprowadzonej analizy określono, iż racjonalnym jest rozliczanie VAT na zasadach ogólnych w gospodarstwach roślinnych i trzodowych, nieuzasadnione natomiast jest w gospodarstwach mlecznych.

ARKADIUSZ SADOWSKI

ECONOMIC JUSTIFICATION OF VAT SETTLEMENT ACCORDING TO GENERAL RULES IN SELECTED FARM TYPES IN THE LIGHT OF HARMONIZATION OF POLISH TAX LAW WITH THE EC LAW

SUMMARY

In the paper the analysis of justification of VAT settlement according to the general rule in selected farms was presented. Both present regulations and changes planned from May 2008 were taken into account. These changes come from Accession Treaty and they

are the element of harmonization of domestic law with the EC law. The basis for the analysis were cash flows, on the basis of which two scenarios were worked out: remaining on a lump sum and settling the tax according to the general rule. The evaluation concerning the justification of the choice of one option was done by comparing cash income in both scenarios. As a result of investigation it was defined that settlement of VAT according to general rule is justified in crop and pig farms and unjustified in milk farms.

JACEK DACH
Akademia Rolnicza w Poznaniu

ZBYSZEK ZBYTEK
Przemysłowy Instytut Maszyn Rolniczych w Poznaniu

ZASADY PRAWIDŁOWEGO KOMPOSTOWANIA OBORNIKA W GOSPODARSTWACH ROLNYCH

1. Wstęp

Jednym z największych problemów w zakresie ochrony środowiska w działalności rolniczej jest gospodarka nawozami naturalnymi, a zwłaszcza ich składowanie oraz stosowanie na polu. Ustawa o nawozach i nawożeniu z dnia 26 lipca 2000 r. (jak również kolejne nowelizacje zmian ustawy z 2004 i 2007 r.) oraz rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 1 czerwca 2001 r. w sprawie szczegółowego sposobu stosowania nawozów oraz prowadzenia szkoleń z zakresu ich stosowania (Dz. U. Nr 60, poz. 616) w znaczący sposób wpłynęły w ostatnich latach na zmiany w sposobie gospodarowania nawozami pochodzenia odzwierzęcego w Polsce. Zmiany te dotyczyły przede wszystkim sposobów i warunków przechowywania nawozów, a także terminów i warunków ich stosowania. W przypadku obornika, rolnicy zostali zmuszeni powyższymi aktami prawnymi do budowy przed rokiem 2008 płyt gnojowych bez możliwości zastosowania alternatywnych metod zagospodarowania obornika, jak np. jego kompostowanie bezpośrednio na powierzchni gleby [Zbytek i in., 2004a]. Ten fakt, jak również brak możliwości składowania czasowego obornika w pryzmach polowych przed rozrzuceniem nawozu po polu narażał polskich rolników na bardzo duże i zupełnie niepotrzebne wydatki. Dopiero najnowsza ustawa, która obowiązuje od 15 listopada 2007 r. znosi obowiązek budowy płyt gnojowych dla mniejszych gospodarstw, jednocześnie jednak nie daje dużym gospodarstwom możliwości kompostowania obornika z zastosowaniem aeratorów bezpośrednio na powierzchni gleby. Tymczasem wzorem krajów zachodnich, to przede wszystkim duże gospodarstwa wprowa-

dzają u siebie technologie kompostowania obornika, bowiem wtedy korzyści ekonomiczne z tego tytułu są największe [Dach i in., 2004, Zbytek i in., 2004a].

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie wyników kompleksowych badań dotyczących kompostowania obornika w technologii tlenowej, porównania jej z tradycyjną beztlenową technologią w aspekcie kosztów, oddziaływania na środowisko i jakości uzyskanych nawozów. Wykazana zostanie również znacząca różnica w prawnej sytuacji polskich rolników i ich zagranicznych odpowiedników, którzy nie są poddani działaniu tak surowego i narażającego na niepotrzebne wydatki inwestycyjne prawa w zakresie zagospodarowania obornika.

2. Metody badań

Prezentowane wyniki uzyskane zostały w ramach badań prowadzonych w latach 1994-2005 r. we współpracy Instytutu Inżynierii Rolniczej (IIR) AR w Poznaniu, Instutute Nationale de la Recherche Agronomique (INRA) w Renes (Francja), Ecole Nationale Superieure Agronomique oraz Przemysłowego Instytutu Maszyn Rolniczych (PIMR) w Poznaniu, w ramach następujących projektów badawczych:

- Le compostage des fumiers bovins: mise au point d'un retourneur d'andains et de la technique de compostage (Kompostowanie obornika: opracowanie aeratora pryzm i technologii kompostowania) 1994 r.
- La gestion du fumier bovin a la ferme: pertes gaseuses d'azot et cinetique de mineralization (Zagospodarowanie obornikiem na fermie: straty gazowe azotu i szybkość mineralizacji) 1996-1997 r.
- Opracowanie, budowa i badania prototypu aeratora pryzm materiałów organicznych, 2001-2002 r.
- Emisje gazowe w różnych technologiach zagospodarowania obornika (2001-2003 r.).

Metodyka badań została opracowana we współpracy powyższych instytucji i obejmowała analizę zmian właściwości fizycznych i chemicznych (masa, gęstość, objętość, pH, konduktywność, materię organiczną i popiół, azot ogólny, amonowy, C/N, PWK), oraz mikrobiologicznych (ogólna liczba bakterii i grzybów mezo i termofilnych). Wykonywano pomiary emisji gazowych (NH_3, CO_2, CH_4, N_2O) z obornika składowanego beztlenowo i kompostowanego (z zastosowaniem tunelu aerodynamicznego i w warunkach laboratoryjnych na 2-komorowym bioreaktorze) oraz po rozrzuceniu nawozów na polu (z zastosowaniem tunelów Lockyer'a). Dokonywano testów na kiełkowanie nasion chwastów wg standardowych metod przyjętych w INRA Rennes oraz AR w Poznaniu (badania wschodów na szalkach Petriego, próby po 100 nasion). Wskaźniki eksploatacyjne pracy maszyn wyliczano wg Polskiej Normy, zaś obliczenia kosztów eksploatacji przeprowadzano wg

standardowej metodyki opracowanej w IBMER. Szczegółowa metodyka opisywana była w szeregu publikacji w latach 1994-2005 [Dach, 1994; Dach, Zbytek, 2004; Zbytek i in., 2004a; Dach, 2005].

3. Definicja kompostowania

Kompostowanie jest naturalnym procesem rozkładu materii organicznej, dokonywanym przez mikroorganizmy przy dostępie tlenu, prowadzące do uzyskania wartościowego nawozu o wysokiej zawartości próchnicy [Mustin 1987, Dach 2000]. Podstawowa różnica pomiędzy tradycyjną technologią przechowywania obornika w pryzmach a jego kompostowaniem wyraża się przede wszystkim w dostępie tlenu do wnętrza materiału. Najważniejszym parametrem tradycyjnego przechowywania obornika jest ugniecenie pryzmy po jej uformowaniu w celu ograniczenia emisji amoniaku, jak też niedopuszczenie do zagrzania się materiału. Wówczas bowiem w warunkach beztlenowych i podwyższonej temperatury następuje bardzo silny wzrost emisji podtlenku azotu i metanu, gazów działających wielokrotnie mocniej na efekt cieplarniany niż dwutlenek węgla [Amon i in. 1999]. Ideą kompostowania jest natomiast utrzymywanie warunków tlenowych we wnętrzu obornika przez cały okres trwania procesu. Dzięki temu następuje bardzo silny wzrost temperatury dający efekt pasteryzacji kompostowanego materiału (zniszczenia nasion chwastów, jaj i larw pasożytów, bakterii chorobotwórczych), zminimalizowana jest emisja CH_4 i N_2O, a także bardzo szybko następuje transformacja większości azotu amonowego w formę organiczną [Acsi-Biorex 1989, Dach, 1994, Morvan i in., 1999, Łowiński i in., 2006].

Należy też podkreślić, że padające czasem stwierdzenia jakoby kompostowanie było tożsame z metodą „fermentacji gorącej" opracowanej przez Krantza w początkach XX w. mijają się z prawdą. W tamtej bowiem technologii obornik był luźno układany warstwami 30-40 cm, które po zagrzaniu się do 50-60°C były ugniatane, po czym przykrywane kolejną warstwą, aż do osiągnięcia wysokości kopca 4-5 m. Tymczasem ugniatanie obornika jest niedopuszczalne w czasie kompostowania bowiem ogranicza niezbędny dopływ tlenu.

4. Wyniki badań

4.1. Kompostowanie a składowanie beztlenowe - wady i zalety

Kompostowanie obornika przebiegające w wysokiej temperaturze w czasie trwania fazy termofilnej bardzo różni się przebiegiem zmian fizycznych, chemicznych i biologicznych od tradycyjnego, beztlenowego składowania obornika. Nagrzewający się do nawet 75°C materiał bardzo szybko się rozkłada, co powoduje spadek objętości pryzmy nawet o 70-75% [Asci-Biorex 1989; Dach, 1994;

Dach, 2000]. Z kolei w wyniku odparowywania wody masa pryzmy zmniejsza się średnio o połowę, a w przypadku braku opadów nawet o 60-70%. Badania robione w latach 90. we współpracy Instytutu Inżynierii Rolniczej AR w Poznaniu i INRA w Rennes (Francja) dowiodły, że w czasie fazy termofilnej nawet opady 220 mm deszczu w okresie 3 tygodni nie zahamowują procesu kompostowania [Dach, 1994]. Z kolei badania kompostowania w okresie zimowym dowiodły, że nawet przy pogodzie do -10°C wnętrze pryzmy utrzymuje temperaturę powyżej 60oC, co czyni tę metodę możliwą w użytkowaniu całorocznym [Dach, Zbytek, 2004]. Jedynym zagrożeniem jest wtedy całkowite przysypanie pryzmy śniegiem i odcięcie dostępu powietrza. Oczywiście faza termofilna, wskutek większych strat ciepła, jest w warunkach zimowych krótsza o 1-3 tygodnie, niż w warunkach letnich, gdzie dochodzi nawet do 8 tygodni.

Trzeba podkreślić, że straty masy kompostowanego obornika to przede wszystkim odparowywana woda oraz dodatkowo dwutlenek węgla z rozkładanej słomy. Na początku (2-4 dni po pierwszym napowietrzeniu) występują także straty w wyniku emisji amoniaku, ale z reguły nie przekraczają one 8-10% ogólnej zawartości azotu, ponieważ reszta amoniaku jest zamieniana przez bakterie w azot organiczny, stanowiący budulec białka ich komórek. To sprawia, że w odróżnieniu od zwykłego obornika, z kompostu nie występuje już emisja amoniaku, więc może być stosowany na polu nie tylko bez natychmiastowego przyorania, ale nawet pogłównie czy na trwałych użytkach zielonych przy skróconym okresie karencji w stosunku do zwykłego obornika [Petit i in., 1990; Dach, 1994].

W wyniku zwiększenia zawartości suchej masy oraz wzrostu kompleksu sorpcyjnego kompost jest odporny na wymywanie składników mineralnych [Austin, 1989; Dach, 1994]. Badania wykazały, że w ciągu pierwszych 7 tygodni wzrost PWK[1] w kompostowanym materiale osiąga 250-290%, zaś w przypadku tradycyjnie przechowywanego obornika pozostaje on na zbliżonym poziomie [Dach, 2000]. Dzięki temu kompost może być przechowywany przez długi czas bezpośrednio na powierzchni gleby bez ryzyka jej zatrucia [Petit i in., 1990]. Z reguły nie występuje potrzeba ścielenia słomy pod pryzmę obornika przeznaczonego do kompostowanego, jak to twierdzi Kwaśnicki [Kwaśnicki i in., 2007]. Badania wykazały bowiem, że typowy obornik o średniej zawartości słomy i wilgotności co najmniej 25% nie generuje odcieków w czasie fazy termofilnej nawet przy intensywnych opadach rzędu 220 mm w ciągu 3 tygodni [Dach, 1994]. Stąd tworzenie dodatkowej warstwy słomy w takim przypadku niepotrzebnie zwiększa koszty technologii i robocizny.

Kompost posiada przyjemny zapach ściółki leśnej i brunatny kolor ziemi ogrodniczej (posiadając znacznie większą od niej zawartość próchnicy). Bardzo wysoka wartość nawozowa kompostu wynikająca ze znacznie podwyższonej za-

[1] PWK – pojemność wymienna gleby względem kationów.

wartości suchej masy powoduje, że powinien on być stosowany w dawce 15 t/ha, co jest równoważne 30-35 t obornika [Petit i in., 1990; Drieux, 1994].

Taki kompost jest czysty pod względem sanitarnym, co jest przede wszystkim zasługą wysokiej temperatury w czasie pierwszych 2-4 tygodni kompostowania. Doświadczenia pod kątem przeżywalności nasion chwastów w kompostowanym oborniku prowadzone w AR w Poznaniu i INRA Rennes wykazały, że w przypadku wystąpienia fazy termofilnej żaden z testowanych gatunków nasion nie wykazywał zdolności kiełkowania [Dach, 1994; Dach 2000; Łowiński i in., 2006]. Tymczasem w badaniach prowadzonych przez pracowników Katedry Uprawy Roli i Roślin AR Poznań stwierdzono, że jeden kilogram obornika może zawierać średnio 8-13 nasion chwastów zdolnych do kiełkowania, a istnieją doniesienia amerykańskie, które wskazują, że wielkość ta może być jeszcze znacznie wyższa. Oznacza to, że stosowana przez rolników dawka 30-40 ton obornika na hektar może być źródłem wprowadzenia nawet do 0,5 mln nasion chwastów. Pasteryzacja obornika w procesie

kompostowania może być więc niezwykle ważnym elementem w ograniczeniu ilości chwastów, a tym samym stosowanych pestycydów w rolnictwie. Ten aspekt jest szczególnie ważny w rolnictwie ekologicznym. Należy bowiem pamiętać, iż zabronione jest tam stosowanie chemicznych środków ochrony roślin, zaś podstawowym stosowanym nawozem jest obornik. Dlatego tak ważne jest wyeliminowanie w czasie nawożenia możliwości wtórnego zakażenia pola chwastami. Na podstawie przeprowadzonych badań stwierdzono, iż efekt ten można uzyskać właśnie przez kompostowanie obornika.

W badaniach kanadyjskich, gdzie również uzyskano potwierdzenie efektu fitosanitarnego kompostowania obornika [Asci-Biorex 1989; Petit i in. 1990] stwierdzono, że podstawowym czynnikiem niszczącym zdolność nasion do kiełkowania była wysoka temperatura w czasie kompostowania. Zgadza się to z wynikami uzyskanymi przez Dacha [Dach, 1994] oraz Łowińskiego i in. [Łowiński i in., 2006], którzy jednocześnie z nasionami umieszczonymi w kompostowanych pryzmach umieścili próby kontrolne w suszarkach o temperaturze regulowanej zgodnie z temperaturę nagrzewania się pryzm. W obu przypadkach uzyskano całkowity zanik zdolności do kiełkowania nasion po 4 dniach przebywania w temperaturze powyżej 60°C (temperatura typowa dla fazy termofilnej kompostowania obornika).

Według niektórych autorów [Asci-Biorex 1989] kompostowanie prowadzi również do rozkładu pestycydów i antybiotyków zawartych w oborniku. W warunkach intensywnej hodowli i prewencyjnego stosowania antybiotyków w paszach dla zwierząt, następuje wraz z odchodami przenoszenie się antybiotyków do środowiska. Mikroorganizmy mające w tych warunkach kontakt z antybiotykami nabierają na nie odporności co sprawia, że stosowane antybiotyki są coraz mniej skuteczne. Stąd też fakt, iż antybiotyki zawarte w odchodach zwierzęcych

są rozkładane w czasie fazy termofilnej, jest bardzo istotnym czynnikiem w walce z drobnoustrojami chorobotwórczymi i przemawia na korzyść wprowadzenia wręcz obowiązku termofilnego kompostowania obornika na fermach z intensywna hodowlą zwierzęcą.

4.2. Problem emisji amoniaku w czasie składowania beztlenowego i kompostowania obornika

Podstawowym błędem w ocenie technologii kompostowania oraz tradycyjnej metody zagospodarowania obornika jest uwzględnianie emisji gazowych jedynie na etapie składowania lub kompostowania pryzm. Tymczasem, dla obiektywnej i całościowej oceny niezbędne jest porównanie emisji z obornika składowanego beztlenowo i kompostowanego w całej technologii, począwszy od wyprowadzenia obornika z budynku inwentarskiego, aż do jego wprowadzenia do gleby. Ta idea była tematem badań w projekcie KBN Emisje gazowe w różnych technologiach zagospodarowania obornika (2001-2003), w którym po raz pierwszy w kraju przeprowadzono kompleksowe badania emisji ze składowanego, kompostowanego i rozrzucanego na polu obornika [Dach, Zbytek 2004]. Do badań emisji z pryzm użyto tunelu aerodynamicznego, a do emisji z nawożonego pola zastosowano tunele Lockyer'a [Dach, 2005]. Dodatkowo, w doświadczeniach zastosowano adiabatyczny bioreaktor (bez wymiany ciepła z otoczeniem) do modelowania zmian fizyko-chemicznych oraz emisji gazowych z kompostowanego i składowanego beztlenowo obornika.

W wyniku badań stwierdzono, iż w czasie kompostowania obornika straty azotu ogólnego w wyniku emisji amoniaku są średnio nieco wyższe (11,9%) niż w przypadku beztlenowego przechowywania obornika (9,7%). Wyniki te zbieżne są z ze stratami amoniaku z kompostowanego obornika (11.6%) uzyskanymi przez Sommera [Sommer, 2001]. Jednakże Amon i in. [Amon i in.,1999] uzyskali znacznie wyższe straty azotu w wyniku emisji amoniaku w czasie kompostowania z ręcznym przerzucaniem pryzm. Oznacza to, iż tylko szybki przejazd aeratorem przez pryzmę pozwala na redukcję emisji amoniaku, zaś mało wydajne i powolne napowietrzanie obornika oraz wystawianie jego małych porcji na dłuższy kontakt z otoczeniem (jak to ma miejsce przy przerzucaniu ręcznym) może być powodem zwiększenia emisji NH_3.

Rysunek 1

Zmiany zawartości azotu całkowitego i amonowego w oborniku w czasie składowania beztlenowego i kompostowania [Dach, 2000]

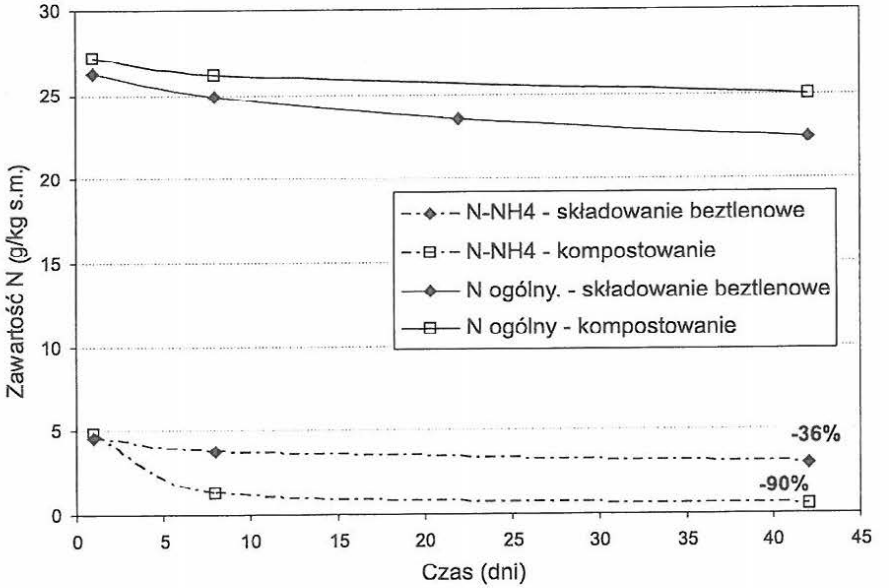

Źródło: Wyniki badań własnych.

Należy tez podkreślić, że o ile emisja amoniaku z kompostowanego obornika szybko zanika w ciągu kilku pierwszych dni po wykonaniu pierwszej aeracji, to w składowanym beztlenowo oborniku utrzymuje się, choć na niewielkim poziomie, przez cały okres przechowywania. Dodatkowo badania emisji wykonane w czasie rozrzutu obornika i kompostu na polu wykazały, iż rozrzucany kompost nie emituje już amoniaku, co jest związane z bardzo niską zawartością $N\text{-}NH_4$ w kompostowanym oborniku [Amon i in,. 1999, Dach 2000]. Tymczasem w badaniach polowych stwierdzono, iż obornik przechowywany w warunkach beztlenowych w trakcie nawożenia nim pola tracił w wyniku emisji amoniaku od 5% azotu ogólnego (wynik uzyskany w listopadzie przy bezwietrznej i mglistej pogodzie) do 51% (wynik z badań w okresie czerwca i lipca).

4.3. Praktyczna realizacja kompostowania

Dawniej w krajach Europy Zachodniej i USA na szerszą skalę stosowały tą technologię głównie gospodarstwa ekologiczne, używając do napowietrzania obornika rozrzutników [Dach, Sęk, 1998]. Obornik ładowany był na rozrzutnik i po wymieszaniu przez adapter formowana była pryzma. Ze względu na dużą pracochłonność ten sposób nie mógł być jednak zastosowany w większych gospodarstwach, dlatego w latach 90. pojawiły się na rynku ciągnikowe aeratory pryzm.

Typowy aerator posiada ramę w kształcie odwróconej i spłaszczonej litery U, w której zamontowano bęben (niekiedy dwa), napędzany przez WOM ciągnika. W czasie jazdy aerator wjeżdża w pryzmę, zaś obracający się bęben powoduje wymieszanie obornika pozostawiając za sobą napowietrzony i jednorodny materiał.

Na podstawie przeprowadzonych wieloletnich doświadczeń [Dach, 1994; 2000] stwierdzono, że proces waloryzacji każdego z badanych rodzajów obornika (a także innych stałych nawozów organicznych) można generalnie podzielić na dwa etapy: formowania pryzm odpadu lub mieszanek odpadów przeznaczonych do kompostowania oraz właściwego procesu kompostowania (rysunek 2). Formowanie pryzm jest niezwykle ważnym elementem całego procesu, ponieważ w trakcie badań niejednokrotnie stwierdzono, że nieodpowiednie wymiary pryzm bądź (w przypadku stosowania różnych materiałów), a także złe wymieszanie poszczególnych warstw pryzmy może wpłynąć na niekorzystny przebieg procesów oksydacji, a w wyjątkowych wypadkach wręcz go zahamować. Do formowania należy użyć przyczep wywrotek. W przypadku, kiedy do transportu obornika będzie zastosowany rozrzutnik to formowanie pryzmy jest jednocześnie pierwszym napowietrzeniem materiału i rozpoczyna proces kompostowania. Wówczas, kiedy stosuje się aerator to dla ułatwienia jego pracy warto przed napowietrzeniem pryzmy wyrównać jej brzegi, stosując do tego celu ładowarkę lub ładowacz czołowy. Wymiary pryzm (przekrój) powinny być na tyle duże, aby stosunek powierzchni do objętości był wystarczający do utrzymania na odpowiednio wysokim poziomie temperatury w czasie kompostowania w warunkach jesienno-zimowych, a przy tym zapewniał odpowiednią wymianę i rozprowadzenie powietrza we wnętrzu. Optymalny przekrój zależy od rodzaju materiału nadającego porowata strukturę pryzmie i zwiększa się wraz z udziałem takich składników jak słoma, kora drzewna i inne duże części organiczne. Dla pryzm obornika nisko i średniosłomiastego (zawartość słomy poniżej 6 kg/SD/dziennie) lub mieszanek różnych odpadów z decydującym udziałem obornika szerokość pryzmy u podstawy powinna wynosić od 2 do 3-3,5 m, zaś wysokość początkowa od 1,2 do 1,5 m [Zbytek, Dach, 2006].

Ponieważ z definicji kompostowania wynika, że proces ten jest mikrobiologicznym rozkładem materii organicznej prowadzonej w warunkach tlenowych. Dla jego zapoczątkowania niezbędne jest napowietrzenie pryzmy. Napowietrzenie powoduje natychmiastowe zapoczątkowanie rozkładu tlenowego kompostowanej masy, dla którego charakterystyczny jest bardzo intensywny rozwój mikroorganizmów i wywołany w jego wyniku wzrost temperatury do ponad 60-70°C w ciągu 2-3 dni. Wskutek zapadania się napowietrzonej pryzmy utrudniającego wymianę gazową i dużej konsumpcji tlenu przez mikroorganizmy szybko tworzą się we wnętrzu warunki beztlenowe, które spowalniają kompostowanie. Dlatego po ok. 5-14 dniach od uformowania pryzmy należy wykonać drugie napowietrzanie gdyż po pierwsze pryzma zapada się odcinając dostęp powietrza do wnętrza, po

drugie zaś słabiej nagrzewająca się wierzchnia warstwa pryzmy musi być wymieszana z gorącym materiałem z wnętrza. To napowietrzanie zapewnione jest dzięki uzwojeniu ślimakowemu na bębnie roboczym, które wciąga boczne warstwy wypychając na zewnątrz środek. Z tego też powodu, jeśli chce się uzyskać jednorodny materiał w całości poddany efektowi pasteryzacji, nie powinno się używać bębnów łopatkowych, które co prawda przerzucają materiał do tyłu i go napowietrzają, ale nie powodują jego cyrkulacji i wtłoczenia warstw powierzchniowych do wnętrza.

Kolejne napowietrzanie należy wykonać w przypadku wystąpienia zjawisk utrudniających wymianę gazową w pryzmie. Ma to miejsce w czasie niekorzystnych warunków pogodowych (silne opady, niska temperatura) albo, gdy kompostowany obornik jest zbyt wilgotny (powyżej 75%) i zawiera zbyt mało słomy (poniżej 3 kg słomy/SD/dzień). Oba te czynniki powodują bowiem przyspieszone osiadanie pryzmy, pogorszenie jej porowatości co w konsekwencji prowadzi do postania warunków beztlenowych w materiale i zahamowania kompostowania [Dach, 2000].

Po kilku tygodniach kompostowania otrzymuje się wartościowy nawóz (tzw. młody kompost) o charakterystycznym brunatnym kolorze, bez nieprzyjemnego zapachu i o małej wilgotności. Jego dalsze dojrzewanie może trwać kilka miesięcy i prowadzi do otrzymania wskutek silnych procesów humifikacyjnych nawozu o bardzo wysokiej zawartości próchnicy [Austin, 1987; Petit i in., 1990].

Rysunek 2

Schemat typowej technologii kompostowania obornika z podziałem na fazy

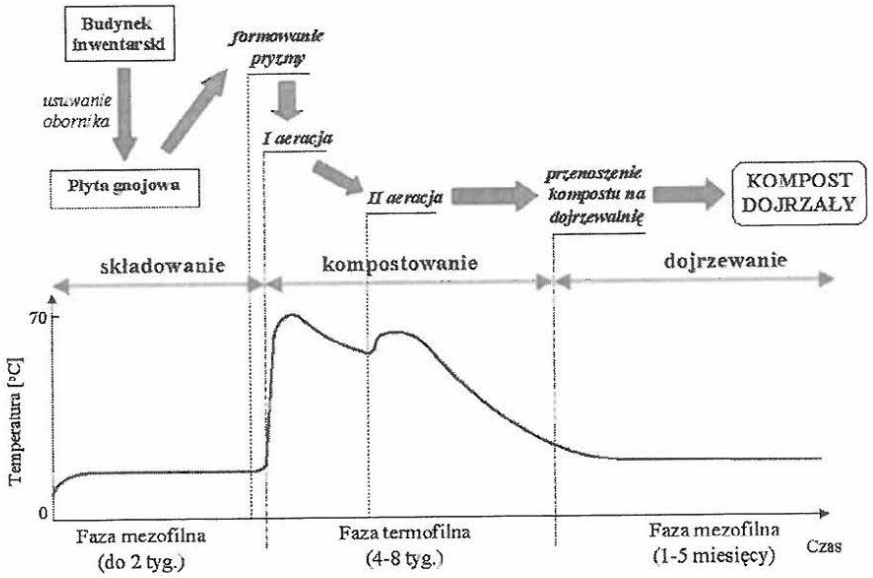

Źródło: Wyniki badań własnych.

4.4. Koszty kompostowania i tradycyjnej technologii zagospodarowania obornika

4.4.1. Koszt płyty gnojowej

Ustawa o nawozach i nawożeniu z 2000 r. oraz kolejna z 2004 nakładały na wszystkich rolników obowiązek budowy płyt gnojowych w 3,5 m^2 płyty na 1 DJP i zbiornika 2,5 m^3 na gnojówkę i wodę gnojową. Płyta gnojowa oraz zbiornik musiały być zlokalizowane zgodnie z istniejącymi przepisami i wymogami prawa budowlanego. Prawidłowo wykonana płyta musi posiadać odpowiednie, twarde podłoże (np. utwardzoną betonem podsypkę piaskową) dla zabezpieczenia jej przed uszkodzeniami w wyniku przejazdu ciężkimi maszynami. Z kolei dla ochrony przed ewentualnymi przeciekami powinna mieć możliwość odprowadzania wycieków z obornika, które poprzez system rur są kierowane do zbiornika.

Ustawa o nawozach i nawożeniu z 2000 i 2004 r. zmusiła polskich hodowców do poniesienia znaczących kosztów inwestycyjnych. W obliczeniach prowadzonych we współpracy IIR AR, PIMR i IBMER [Zbytek i in., 2004a] stwierdzono, że koszt wybudowania płyty gnojowej dla typowego gospodarstwa o produkcji rocznej 1200 tuczników wyniesie 102.300 zł. Był to koszt wybudowania płyty gnojowej o 300 m^2 powierzchni oraz zbiornika 210 m^3. Taka powierzchnia płyty wystarczyła na składowanie obornika od 85 DJP. Do obliczeń przyjęto jednak ówczesne ceny rynkowe, które w 2004 r. kształtowały się na poziomie średnio 145 zł za 1 m^2 płyty plus koszty instalacji na gnojówkę. W obecnej sytuacji rynkowej, po bardzo silnym wzroście cen materiałów i robocizny w latach 2006-2007, koszt ten przy optymistycznych założeniach osiąga ponad 200 tys. zł. Wykonanie płyty o powierzchni 300 m^2 ze zbiornikiem we własnym zakresie było znacznie tańsze, bowiem koszt wyrównania i utwardzenia terenu, zakupu cementu i żwiru zamykał się wówczas w kwocie ok. 55 tys. zł [Zbytek i in., 2004a].

Obecnie, wraz z uchwaleniem w 2007 r. kolejnej, trzeciej już wersji ustawy o nawozach i nawożeniu, która znosi obowiązek budowy płyt gnojowych dla mniejszych gospodarstw, ustawodawstwo krajowe upodabnia się wreszcie do zagranicznego. Bowiem już w latach 90. prawo francuskie, brytyjskie czy belgijskie pozwalało na składowanie i kompostowanie obornika bezpośrednio na powierzchni gleby. Jednak w dalszym ciągu krajowe gospodarstwa posiadające więcej niż 2000 tuczników lub 750 macior zmuszone są do budowy płyt gnojowych bez alternatywy w postaci kompostowania obornika bezpośrednio na powierzchni gleby. Przyjmując, iż 1 tucznik o wadze 70 kg odpowiada 0,14 DJP, wówczas przy stanie średniorocznym 2000 tuczników będzie to liczba 280 DJP. Takie stado wg nowych przepisów wymaga wybudowania płyty gnojowej o powierzchni 980 m^2, co jest równoznaczne z poniesieniem kosztów blisko 0,5 mln zł[2]. Tymczasem zakup ae-

2 Przy cenie za 1 m^2 płyty równej 500 zł, średnie ceny w Polsce w 2007 r., to ok. 400-600 zł.

ratora jest rozwiązaniem 10-krotnie tańszym od budowy płyty, która w dodatku jest inwestycją trwale zajmującą teren. Koszt usunięcia prawidłowo zbudowanej płyty jest bardzo wysoki.

Tymczasem w większości krajów Europy Zachodniej nie jest wymagane posiadanie płyty gnojowej do kompostowania obornika. Przykładowo duże gospodarstwa francuskie zamiast inwestować w płyty dokonują zakupu aeratora lub zlecają kompostowanie obornika usługowym firmom albo kółkom rolniczym (średnia cena za przerobienie 1 mb. pryzmy to ok. 1 euro) [Zbytek i in., 2004b]. Brak w najnowszej ustawie o nawozach i nawożeniu jasnej alternatywy dla płyt gnojowych w postaci możliwości kompostowania obornika na gruncie jest bardzo poważnym mankamentem. W praktyce, w Polsce możliwe jest obecnie legalne kompostowanie obornika na gruncie, lecz wymaga ono przejścia skomplikowanej drogi prawnej celem uzyskania niezbędnych pozwoleń.

4.4.2. Koszt mechanizacji kompostowania

Dla właściwego oszacowaniu kosztów kompostowania należy założyć, że do napowietrzenia będzie użyty aerator. Możliwe jest również napowietrzanie obornika rozrzutnikiem, ale jego koszt jest znacznie wyższy [Dach i in., 2002b]. Porównując koszty pracy maszynowej, czyli inaczej przekompostowania 1 tony obornika z zastosowaniem typowego rozrzutnika obornika N235/1, prostego aeratora austriackiego firmy Einbock oraz krajowego aeratora N904 (zbudowanego w ramach projektu celowego KBN we współpracy IIR AR i PIMR Poznań w latach 2001-2002) widać wyraźnie, iż cena uzyskanego kompostu bardzo zależy od typu zastosowanej maszyny (rysunek 3). Wynika to stąd, iż wydajność pracy rozrzutnika jest kilkanaście razy mniejsza niż aeratora. Obornik trzeba bowiem załadować na skrzynię rozrzutnika i przepuścić go przez adapter wąskopasmowy lub średniopasmowy z ogranicznikami zrobionymi np. z blachy. Po uformowaniu się pryzmy do wysokości 1,3-1,5 m rozrzutnik przesuwa się do przodu o 1-2 m i formuje dalszy fragment pryzmy. Jest to więc bardzo wolny przesuw liniowy maszyny nie przekraczający kilkunastu czy dwudziestu kilku m/h, podczas gdy prędkość poruszania się aeratora w pryzmie to 250-450 m/h. Dlatego już w 2003 r. koszt kompostowania 1 tony obornika przy pomocy rozrzutnika N 235/1 załadowywanego ładowaczem czołowym Tur 4 wynosił ok. 12-16 zł. Podawany zaś przez Kwaśnickiego [Kwaśnicki i in., 2007] koszt kompostowania przy zastosowaniu rozrzutnika i ładowacza cyklop (mniej wydajnego niż Tur) 1,2 zł/t jest całkowicie nierealny i wielokrotnie zaniżony. Dlatego należy przyjąć, iż kompostowanie obornika z zastosowaniem rozrzutnika, ze względu na bardzo wysokie koszty może być wykonywane tylko w najmniejszych gospodarstwach.

Rysunek 3
Koszt wykonania pracy maszynowej dla rozrzutnika i aeratorów, ceny maszyn i paliw z 2003 r. [Dach i in., 2003b]

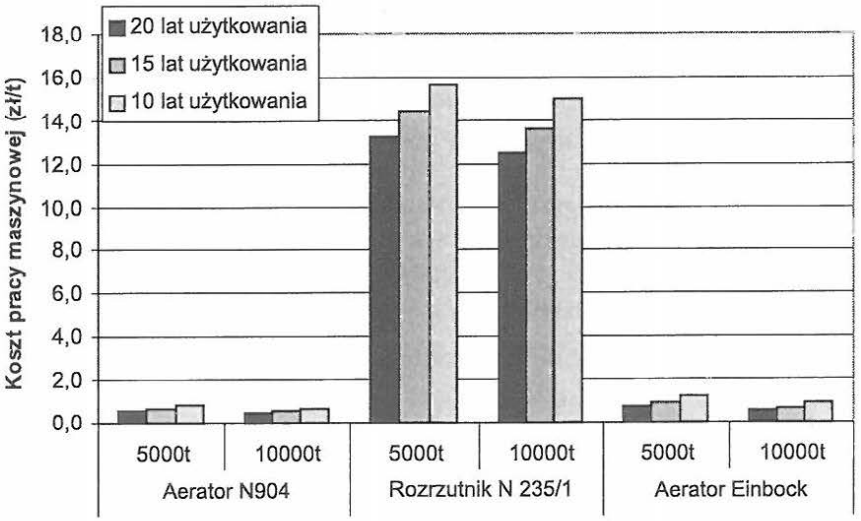

Źródło: Wyniki badań własnych.

Wydajność aeratora jest bardzo wysoka (do 300-400 t/h), natomiast jego wykorzystanie roczne jest bardzo niskie (20-40 godzin). Z tego względu absolutnie nie opłaca się zakup aeratora samodzielnie przez małe czy średnie gospodarstwo, gdyż minimalna ilość obornika przekompostowanego rocznie musiałaby wynosić co najmniej 2-4 tys. ton [Zbytek i in., 2004b]. Taką masę można jednak uzyskać kupując aerator wspólnie w grupie gospodarstw. W ten sposób cena aeratora (obecnie ok. 34 tys. zł netto za krajowy egzemplarz) zostałaby podzielona, zaś aerator byłby transportowany między gospodarstwami.

Koszt przekompostowania 1 tony obornika zależy od ilości przejazdów przez pryzmę (zazwyczaj wystarczą dwie aerację), od ceny aeratora i paliwa. Przyjmując, że aerator zostałby kupiony przez grupę pięciu gospodarstw, z których każde produkuje 60 ton obornika miesięcznie, koszt przekompostowania 1 tony obornika wynosi nieco ponad 50 groszy (ceny maszyn i paliwa z 2004 r.). Z obliczeń wynika, że przy 20-letnim okresie użytkowania aeratora całościowy koszt kompostowania wyprodukowanego obornika (przy dwukrotnym napowietrzaniu każdej pryzmy) wynosi nieco ponad 13 tys. zł (tabela 1). W 2004 r. była to kwota blisko 8 razy niższa niż koszt wybudowania płyty gnojowej [Zbytek i in., 2004a]. Obecnie przy bardzo silnym wzroście ceny budowy płyt gnojowych ta dysproporcja jeszcze się powiększyła.

Tabela 1

Parametry eksploatacyjne i ekonomiczne wykorzystania aeratora [Zbytek i in., 2004a]

Parametr	Wartość
Prędkość przejazdu przez pryzmę: – I aeracja (km · h^{-1}) – II aeracja (km · h^{-1})	 0,35 0,40
Wydajność – I aeracja (Mg · h^{-1}) – II aeracja (Mg · h^{-1})	 300 320
Czas dodatkowy - przygotowanie do pracy (h)	0,3
Czas wykorzystania w roku dla 5 gospodarstw (h)	39
Okres amortyzacji (lata)	20
Koszt pracy maszynowej (zł · Mg^{-1})	0,51
Łączny koszt przekompostowania 25920 Mg obornika*) w okresie 20 lat (zł); ceny z roku 2004	13219

* 60 Mg obornika w I aeracji + 48 Mg w II aeracji x 12 miesięcy x 20 lat.

Źródło: Wyniki badań własnych.

4.4.3. Koszt transportu oraz rozrzutu obornika i kompostu

Obornik przechowywany na płycie zachowuje generalnie swoją masę i wilgotność, a nawet w niekorzystnych warunkach pogodowych może jeszcze je zwiększyć chłonąc opady. Z kolei w trakcie kompostowania obserwuje się bardzo silne nagrzewanie się obornika, co powoduje szybkie odparowywanie wody i rozkład słomy. Z tego powodu masa pryzm zmniejsza się o 40-70%. Daje to bardzo duże oszczędności przy transporcie kompostu na pole, tym większe, im większa jest masa transportowanego nawozu i im dalej jest położone pole, na którym nawóz ma zostać rozrzucony. W warunkach francuskich przykładowo oszczędności na transporcie są tak duże, że wielkoobszarowe gospodarstwa produkujące 5-10 tys. ton obornika rocznie uzyskują z ciągu kilku lat oszczędności na transporcie przewyższające cenę nowego aeratora. Ponieważ kompost ma bardzo dobrą, jednorodną strukturę, powinien on być rozrzucany rozrzutnikiem szerokopasmowym. Jednocześnie mniejsza dawka kompostu (15 t/ha), której wartość nawozowa odpowiada 30-35 t/ha obornika pozwala na wykonanie dwukrotnie dłuższego przejazdu roboczego rozrzutnika o takiej samej ładowności, co zwiększa wydajność i pozwala na obniżenie kosztów.

Biorąc powyższe fakty pod uwagę, w IIR AR w Poznaniu podjęto w 2006 r. badania nad porównaniem kosztów nawożenia obornikiem tradycyjnie składowanym w beztlenowych pryzmach oraz kompostowanym z zastosowaniem aeratora N904. Obie technologie analizowano wg schematu przedstawionego na rysunku 4. W obliczeniach uwzględniono takie maszyny jak:

- transport i rozrzut obornika: Ursus 1224 + rozrzutnik Tytan 14 (z adapterem bębnowym, szerokość pracy 8 m);
- transport i rozrzut kompostu: Ursus 1224 + rozrzutnik Tytan 14 (z adapterem talerzowym, szerokość pracy 20 m);
- załadunek obornika/kompostu: Ursus 4512 + Tur 4;
- kompostowanie obornika: Aerator N904 + Ursus 4512.

Wszystkie obliczenia kosztów oparte były na standardowej metodyce obliczenia kosztów eksploatacji maszyn opracowanej przez IBMER, przy 20-letnim okresie amortyzacji maszyn.

Rysunek 4

Schemat analizowanych technologii

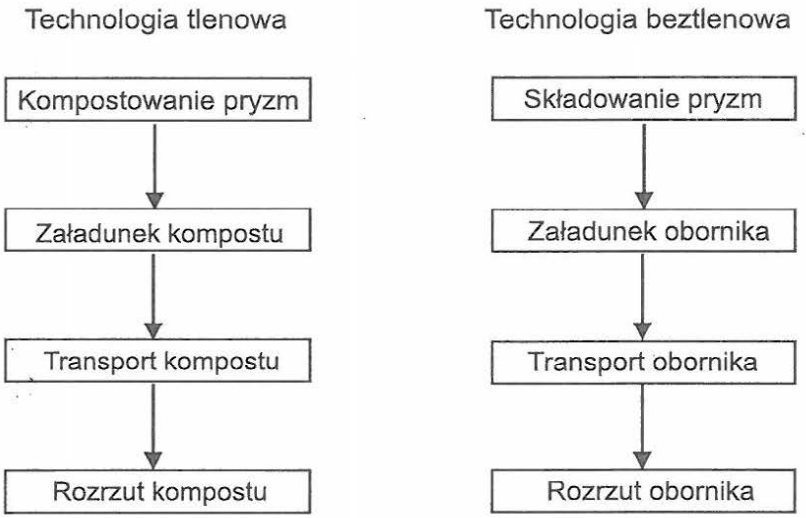

Źródło: Wyniki badań własnych.

Podstawowe założenia do wyliczeń całkowitych kosztów obu technologii były następujące:

- gospodarstwa o różnych wielkościach produkcji zwierzęcej (100, 200, 300 i 600 DJP).
- produkcja obornika: 45 kg/dzień od 1 sztuki (DJP), co daje odpowiednio 1640, 3280, 4920 i 9840 ton rocznie.
- koszt technologii tlenowej powiększony będzie o koszty kompostowania obornika ciągnikowym aeratorem pryzm.
- masa wywożonego kompostu jest o 50% mniejsza niż obornika (straty masy głównie wskutek odparowania wody w czasie kompostowania).
- stosowana dawka kompostu (15 t/ha) odpowiada nawozowo 30 t/ha obornika.

W wyniku obliczeń stwierdzono, ze na koszty obu technologii największy wpływ ma odległość transportowa, na którą był wywożony obornik lub uzyskany na jego bazie kompost. Dla każdego z analizowanych gospodarstw technologia kompostowania była bardziej opłacalna niż tradycyjne składowanie beztlenowe, nawet po doliczeniu dodatkowego kosztu związanego z zakupem i eksploatacją aeratora (rysunek 5). Wyraźnie też widać, iż wraz ze wzrostem ilości produkowanego obornika oraz odległością transportową rośnie zysk z wdrożenia kompostowania. W przypadku największego gospodarstwa i średniej odległości transportowej 7 km roczny zysk jest wyższy niż koszt najtańszego krajowego aeratora.

Rysunek 5

Zestawienie poziomu rocznego zysku przy wdrożeniu technologii kompostowania obornika, w zależności od wielkości stada i średniej odległości wywożenia nawozu na pole

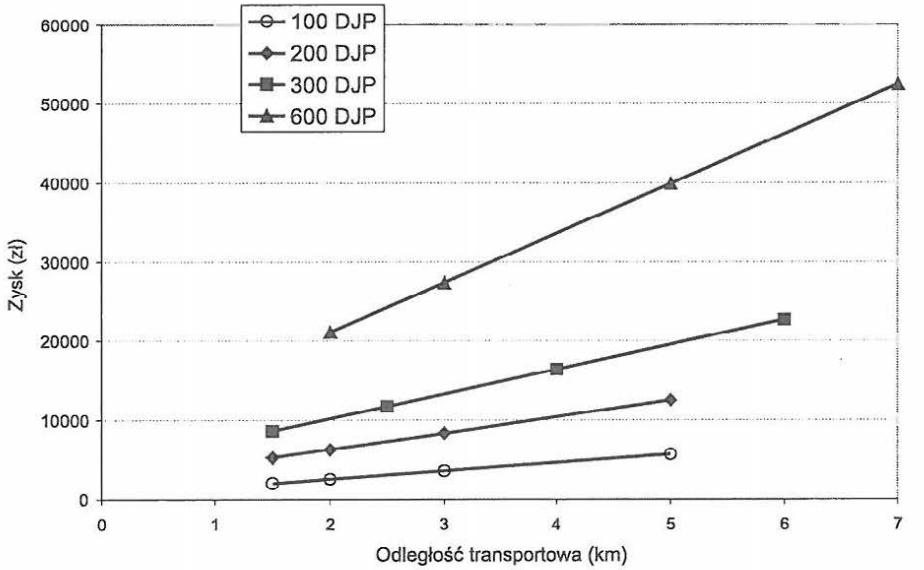

Źródło: Wyniki badań własnych.

W analizie tej powinien być jeszcze ujęty jeden, niezwykle istotny aspekt. W technologii tradycyjnej nie uwzględniono tu bowiem kosztów budowy płyty, a jak wcześniej wspomniano, gospodarstwa produkujące trzodę powyżej 280 DJP powinny posiadać wg nowej ustawy płyty gnojowe (podobnie jak duże fermy drobiu). Dlatego do kosztów technologii tradycyjnej w analizowanych gospodarstwach należy doliczyć koszt ok. 0,5 mln zł przy hodowli 300 DJP i blisko 1 mln zł dla 600 DJP. Przy założeniu możliwości ominięcia budowy płyty i kompostowania bezpośrednio na gruncie, w przypadku tych dwóch gospodarstw, w zakładanym

20-letnim okresie porównawczym roczny zysk wzrośnie o 25 tys. zł (300 DJP) lub 50 tys. zł (600 DJP). Ta kwota obrazuje również uprzywilejowanie zachodnioeuropejskich rolników, którym (w przeciwieństwie do polskich) normy prawne nie stawiają istotnych ograniczeń w kompostowaniu obornika poza płytami gnojowymi, a nawet technologia ta cieszy się poparciem organizacji rolniczych i administracji rządowej ze względu na swe walory ekologiczne.

4.4.4. Koszt traconego amoniaku

W projekcie badawczym KBN realizowanym w latach 2001-2003 w Instytucie Inżynierii Rolniczej AR zmierzono wielkość strat amoniaku w czasie kompostowania i składowania beztlenowego obornika oraz podczas nawożenia na polu obornikiem i kompostem, a później przeliczono te straty na konkretne wartości wyrażone w złotych [Dach, Zbytek, 2004]. Stwierdzono, że w technologii tlenowej straty amoniaku w czasie kompostowania występują tylko w pierwszych dniach po i napowietrzeniu i sięgają średnio 11,9 % (poniżej 8% w przypadku okrycia pryzm specjalnymi materiałami), za to zupełnie nie występują w czasie nawożenia kompostem na polu. Z kolei w przypadku tradycyjnej technologii średnie straty amoniaku ze składowych pryzm wyniosły 9,7%, zaś w czasie nawożenia wynoszą od niecałych 10% w przypadku typowo jesiennej pogody do ponad 50% w warunkach letnich. Po przeliczeniu wielkości strat amoniaku dla gospodarstwa produkującego obornik ze 100DJP i przy cenie 1 kg azotu 1,6 zł (średnia z CAN 27 dla 2003 roku) stwierdzono, że rocznie takie gospodarstwo traci 1246 zł w wyniku emisji amoniaku w przypadku, gdy stosuje tlenową technologię zagospodarowania obornika. W przypadku technologii beztlenowej jest to kwota od 3888 do 5941 zł. Ta rozpiętość kosztów zależy głównie od warunków pogodowych w czasie nawożenia. W czasie bezwietrznej i wilgotnej pogoda straty związane z emisją amoniaku są mniejsza, wynoszą około 4000 zł.

5. Wnioski

1. Kompostowanie obornika pozwala na uzyskanie wartościowego i czystego fitosanitarnie nawozu przy mniejszym zagrożeniu dla środowiska niż tradycyjne przechowywanie obornika w beztlenowych pryzmach.
2. Całkowita emisja amoniaku w technologii tlenowej jest niższa niż w technologii tradycyjnej, bowiem jedyne straty amoniaku w czasie kompostowania występują tylko w pierwszych dniach po początkowym napowietrzeniu pryzmy. Dodatkowo tradycyjna technologia jest źródłem dużej emisji metanu i podtlenku azotu, a więc gazów silnie wpływających na efekt cieplarniany.
3. Koszt kompostowania z zastosowaniem rozrzutnika obornika jest tak wysoki, że to rozwiązanie może być stosowane jedynie w małych gospodarstwach o niewielkiej miesięcznej produkcji obornika. W większych fermach konieczne jest stosowanie aeratora.

4. Utrata masy w czasie kompostowania wskutek odparowania wody i rozkładu słomy pozwala na bardzo duże oszczędności w czasie transportu kompostu na pole. Dzięki temu dla średnich i dużych gospodarstw technologia tlenowa będzie w każdym wariancie bardziej opłacalna w porównaniu do technologii tradycyjnej.
5. Należy koniecznie podjąć działania mające na celu uproszczenie możliwości kompostowania obornika bezpośrednio na gruncie, zwłaszcza w największych gospodarstwach, które wg ustawy o nawozach i nawożeniu z 2007 r. będą zmuszone w najbliższych latach do wybudowania wielkopowierzchniowych płyt gnojowych. Bardzo duże środki finansowe na budowę tych płyt mogą pogorszyć znacząco konkurencyjność tych gospodarstw w porównaniu z farmerami z Europy Zachodniej lub USA, gdzie powszechnie stosuje się kompostowanie bez płyty gnojowej

LITERATURA

1. Amon B., Amon T., Boxberger J. and Pollinger A. (1999): Emissions of NH_3, N_2O and CH4 from composted and anaerobically stored farmyard manure. 8th International Conference on Management Strategies for Organic Waste Use in Agriculture, Rennes, France, 26-29 May 1998, pp. 209-216.
2. ACSI-BIOREX INC. (1989): Le compostage du fumier á la ferme, étude de faisabilité technico-économique et évaluation des impacts agronomiques et environnementaux. Ed. Centre Develop. Agrobiol. Québec-St. Elizabeth, ss. 274.
3. Dach J. (1994): Le compostage des fumiers bovins: mise au point d'un retourneur d'andains et de la technique de compostage. Résultats d'essai. Memoire de CESA, ENSAR. s 87.
4. Dach J., Sęk T., (1998): Porównanie przebiegu procesu kompostowania obornika z użyciem aeratora pryzm i roztrząsacza obornika. Zeszyty Probl. Postępów Nauk Roln. z. 454, 379-385.
5. Dach J., (2000): Technologia kompostowania obornika metodą napowietrzania pryzm. Rozprawa doktorska. IMR AR, Poznań, ss. 87.
6. Dach J., Przybył J., Zbytek Z., (2002b): Ekonomiczna ocena kosztów zmechanizowania technologii produkcji kompostu przy zastosowaniu aeratora lub rozrzutnika, Journal of research and applications in agricultural engineering, vol. 47 nr 1, str. 74-77.
7. Dach J.; Kowalik I.; Zbytek Z., (2003b): Koszty technologii kompostowania odpadów organicznych w pryzmach z zastosowaniem różnych maszyn. Journal of Research and Applications in Agricultural Engineering, vol. 48 nr 2, str. 49-51.
8. Dach J., Jędruś A., Kin K., Zbytek Z., (2004a): Wpływ intensywności napowietrzania na przebieg procesu kompostowania obornika w bioreaktorze. Journal of Research and Applications in Agricultural Eng., vol 49 (1): 40-43.
9. Dach, J., Zbytek, Z. (2004): Emisje gazowe w różnych technologiach zagospodarowania obornika. Raport końcowy z realizacji projektu badawczego 6 PO6R 047 21. s. 80.

10. Dach J. (2005): Polish experience with ammonia emission abatement for straw-based manure. In: "Emissions from European agriculture". Wageningen Academic Publishers, 295-303.
11. Kwaśnicki R., Ślusarski R., (2007): Kompostowanie metodą tlenową w gospodarstwie rolnym – metodyka i organizacja wdrażania, upowszechniania i szkolenia w Polsce w latach 1994-2006. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego nr 1, 89-104.
12. Łowiński Ł., Dach J., Piechota T., (2006): Wpływ kompostowania obornika na zniszczenie nasion chwastów. Wybrane zagadnienia ekologiczne we współczesnym rolnictwie. Monografia Tom 3, Wyd. PIMR, 93-98.
13. Morvan T., Dach J., Cellier P., (1999): Preliminary study of ammonia losses during the composting of farmyard manure, using closed dynamic chambers. Ramiran 98, 8th International Conference on Management Strategies for Organic Waste Use in Agriculture. Vol. 2, Cemagref Editions: 261-265.
14. Mustin M., (1987): Le compost, gestion de la matiere organique. Edition Francois Dubuse-Paris, p. 954.
15. Petit J.; Jobin P.; Lafrance D., (1990): La gestion de materies organiaues. Centre Develop. Agrobiol.; St. Elizabeth, Quebec, s. 120.
16. Sommer S.G., (2001): Effect of composting on nutrient loss and nitrogen availability of cattle deep litter. European Journal of Agronomy 1, 4 123-133.
17. Zbytek Z., Dach J., Nawrocki L., (2004a): Porównanie kosztów eksploatacji płyty obornikowej i ciągnikowego aeratora pryzm w różnych technologiach zagospodarowania obornika świńskiego. Journal of Research and Applications in Agricultural Engineering, nr 4/2004, 68-81.
18. Zbytek Z. Dach J. Kowalik I., (2004b): Ekonomiczne aspekty zagospodarowania obornika w różnych technologiach stosowanych w gospodarstwach ekologicznych. Wybrane zagadnienia ekologiczne we współczesnym rolnictwie. PIMR Monografia, str. 81-87.
19. Zbytek Z., Dach J., (2006): Maszyny do kompostowania materiałów organicznych. Nawozy i nawożenie – Fertilizers and Fertilization. IUNG Puławy. 4/2006, 80-90.

JACEK DACH, ZBYSZEK ZBYTEK

ZASADY PRAWIDŁOWEGO KOMPOSTOWANIA OBORNIKA W GOSPODARSTWACH ROLNYCH

STRESZCZENIE

Kompostowanie obornika jest technologią, która dynamicznie rozwija się w wielu krajach Europy Zachodniej i Ameryce. Dzięki zaletom, które zostały odkryte w trakcie licznych badań, technologia ta jest popierana przez różne organizacje rolnicze oraz instytucje rządowe.

W pracy przedstawiono wyniki wieloletnich badań kompostowania obornika prowadzonych od 1994 r., we współpracy z AR w Poznaniu, INRA Rennes oraz PIMR. Określono zasady prawidłowego kompostowania, zwłaszcza parametry początkowe pryzm obornika. Przedstawiono porównanie przebiegu oraz efektów kompostowania obornika

z tradycyjnym, beztlenowym przechowywaniem tego nawozu w pryzmach. Poruszono problem emisji amoniaku w ujęciu całościowym, od momentu formowania pryzm aż do aplikacji obornika lub kompostu na polu. Dokonano również oceny ekonomicznej technologii tlenowej i beztlenowej. Stwierdzono, iż kompostowanie obornika z zastosowaniem rozrzutnika jest metodą bardzo mało wydajną, a w konsekwencji kosztowną. Dlatego nie powinna być ona polecana do średnich i dużych gospodarstw, gdzie preferowane musi być użycie aeratora ciągnikowego. Koszty nawożenia kompostem i obornikiem są związane ze średnią odległością transportową z gospodarstwa na pole. W miarę wzrostu tej odległości oraz masy wywożonego nawozu, zwiększa się w gospodarstwie zysk z wdrożenia technologii tlenowej. W przypadku największych gospodarstw roczny zysk może być większy niż cena zakupu prostego aeratora ciągnikowego.

JACEK DACH, ZBYSZEK ZBYTEK

THE RULES OF CORRECT MANURE COMPOSTING PROCESS IN THE FARMS

SUMMARY

Manure composting process is a technology dynamically developing both in many West European countries and America. Besides many advantages which were discovered during the numerous research, this technology is promoted by the different agricultural organizations and governmental institutions.

The paper represents the results of long term research on manure composting carried from 1994 r. in the cooperation of Institute of Agricultural Engineering Agricultural University of Poznan, INRA Rennes and PIMR. The principles of correct manure composting were defined, in particular the initial parameters of manure heaps.

The comparison of process and effects of manure composting with traditional anaerobic storage in heaps was represented. Also the issue of ammonia emission in a general frame was touched, since the moment of piles formation till the manure or compost application on the field. An economic estimation of both oxygenic and anaerobic technology was executed. It has been stated that manure composting with usage of spreader is a very low efficient method and in consequence expensive. Therefore should not be recommended for medium and big size farms, where usage of tractor aerator is preferable.

The costs of compost and manure fertilization are related with average transporting distance from farm to field. Along with the increase of this distance and fertilizer mass, grows the farm profit because of the oxygenic technology implementation. In case of the biggest farms the annual profit can be higher than the purchase price of a simple tractor aerator.

MICHAŁ TRZĘSOWSKI
Akademia Rolnicza w Poznaniu

ODDZIAŁYWANIE DUŻYCH SIECI HANDLOWYCH NA CENY ZBYTU PRODUKTÓW ROLNO-OGRODNICZYCH

1. Wprowadzenie

Rynek produktów żywnościowych przeszedł w ostatnich dziesięcioleciach ubiegłego stulecia i w pierwszych latach nowego wieku znaczące zmiany. Głównym czynnikiem odpowiedzialnym za tą sytuację był rozwój handlu detalicznego, a przede wszystkim ekspansja dużych sieci handlowych. Duża koncentracja po stronie siły nabywczej wpłynęła na zasadnicze zmiany dotychczasowych stosunków produkcji i dystrybucji (Tajner, 2003). Wzrosła konkurencja, konsumenci stali się bardziej wymagający, rozwój technologii i systemów informatycznych sprawił, że produkcja, transport i przechowywanie stały się bardziej wydajne, a handel detaliczny uległ jeszcze większej koncentracji. Dynamiczny rozwój dużych sieci handlowych wyraźnie zmienił mentalność klienta i wprowadził nowe komercyjne postawy w zakresie ceny, sposobu zakupu i jakości świadczonych usług oraz zachowań konsumenckich, co zmusza do uruchomienia odpowiednich procesów dostosowawczych w sektorach produkcji i handlu (Bijman i in., 2000).

Szybko postępujące procesy koncentracji w ogniwie detalicznym handlu sprawiają, że dostęp do rynku jest w coraz większym stopniu domeną dużych sieci handlowych. Wielkie sieci dzięki dużej koncentracji siły nabywczej dyktują warunki dostaw i ceny pozostałym uczestnikom łańcucha dostaw żywności. Z tego względu sieci handlowe w znacznym stopniu przyczyniają się do odnotowanego w ostatnich latach spadku realnej wartości wszystkich produktów rolnych. Według danych Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego w latach 1990-2002 indeks cen producenta (wartość realna) dla wszystkich produktów rolnych spadł w 15 krajach unii Europejskiej aż o 27%, przy w zasadzie stabilnych cenach w ujęciu nominalnym [Kędra, 2006].

Celem artykułu jest wskazanie głównych kierunków oddziaływania postępujących procesów koncentracji w ogniwie detalicznym handlu na kształtowanie się cen zbytu produktów rolnych. Proces ten ma wiele aspektów. Pierwszy polega na zwiększaniu udziałów w rynku dużych sieci handlowych, a tym samym systematycznym zmniejszaniu dostępu do rynku dostawców produktów rolniczych. Drugi polega na stałym zwiększaniu dominacji wielkich detalistów, co wpływa na zwiększenie dysproporcji sił między nimi a dostawcami produktów rolniczych, a tym samym osłabieniu pozycji konkurencyjnych dostawców. Trzeci na zwiększeniu udziałów w rynku dużych sieci dyskontowych prowadzących agresywną politykę niskich cen sprzedaży i zakupu. Czwarty kierunek przebiegających procesów to stosowanie przez duże sieci niekorzystnej dla dostawców rolnych polityki cenowej oraz dostaw.

2. Ekspansja dużych sieci handlowych

Skalę ekspansji dużych sieci handlowych obrazują następujące liczby. Według danych OECD już w 1995 r. udział supermarketów w handlu detalicznym był bardzo wysoki i wynosił: ponad 50% we Francji i Wielkiej Brytanii, przekraczał 70% w Niemczech oraz 80% w krajach skandynawskich [OECD 1997]. W ostatnich latach proces koncentracji w detalicznym ogniwie handlu uległ dalszemu pogłębieniu i udział dużych sieci handlowych w handlu produktami żywnościowymi jest jeszcze większy. Na przykład w Niemczech, w latach 1999-2005, procentowy udział jednostek handlowych o powierzchni powyżej 400 metrów, w strukturze obrotów handlu detalicznego, wzrósł z 84,8% w 1999 r. do 91,0% w roku 2005 [ZMP, Obst, Marketbilans, 2000 i ZMP, Obst, Marketbilans, 2006]. Według danych Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego obecnie 80% produktów spożywczych w Wielkiej Brytanii kupuje się w sklepach należących do wielkich sieci handlowych [Kędra, 2006]. Również w Polsce, procesy te w ostatnim okresie uległy znacznemu nasileniu i według różnych szacunków udział dużych sieci handlowych w obrotach handlu detalicznego wzrósł z 25-35%, w pierwszych latach tego stulecia, do 45-55% obecnie.

3. Procesy koncentracji w ramach sieci

W ostatnich latach daje się wyraźnie zauważyć tendencje do dominacji coraz mniejszej liczby wielkich detalistów w ogniwie detalicznym handlu. Miarą nasilenia się procesów koncentracji w spożywczym handlu detalicznym w Unii Europejskiej jest rosnący udział w rynku trzech lub pięciu głównych detalistów. Według danych Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego tylko w latach 1993-2002 udział w rynku pięciu głównych detalistów w sektorze spożywczym wzrósł średnio o 21,7%, osiągając średnią 69,2% w 15 krajach UE. Przy czym wskaźnik ten był bardzo zróżnicowany w poszczególnych krajach: od 37% we Włoszech,

52,7% w Grecji, do 94,7% w Szwecji. W odniesieniu do trzech największych detalistów udział ten wynosił odpowiednio dla: Polski 14,2%, Czech 25,4%, Węgier 29%, Słowacji 42,6%, Wielkiej Brytanii 60%, Irlandii 66%, Słowenii 77,3% [Kędra, 2006]. Szybko postępującym procesom koncentracji w ogniwie detalicznym handlu nie towarzyszą równoległe procesy koncentracji po stronie podaży produktów rolniczych, pomimo odnotowanego znacznego postępu w ostatnich latach. Wielkie sieci preferują dużych globalnych lub wyspecjalizowanych dostawców. Szanse bezpośredniego zaopatrywania sieci przez małych i średnich dostawców są więc coraz mniejsze, a ewentualne przejście do roli poddostawcy globalnego dostawcy wiąże się z obniżką cen.

W rezultacie powiększa się dysproporcja sił na niekorzyść podaży, co znajduje odzwierciedlenie w negocjacjach cenowych.

4. Postępująca dyskontyzacja przyczyną redukcji niezależnego handlu

Istotny wpływ na poziom uzyskiwanych cen przez dostawców produktów rolnych mają również zmiany udziałów w rynku poszczególnych rodzajów sieci. Odnotowany w ostatnich latach dynamiczny wzrost udziału w rynku dużych sieci dyskontowych sprawia, że ich dostawcy produktów rolnych muszą się liczyć z dalszą obniżką cen. Na przykład w UE wbrew pozorom powierzchnia supermarketów ulega zmniejszeniu a rośnie liczba, powierzchnia i obroty sklepów dyskontowych [WG 2007, ZMP 2006]. W wyniku postępującej dyskontyzacji następuje redukcja niezależnego handlu. Na przykład, w Niemczech w latach 1992-2002, przy ogólnym wzroście obrotów na rynku artykułów spożywczych o 10,4%, sklepy dyskontowe odnotowały przyrost obrotów o 67,8%, a sklepy wielkopowierzchniowe tylko o 19,6%. Z kolei supermarkety (400-1500 m^2) i pozostałe sklepy spożywcze (jednostki niezależnego handlu) odnotowały spadek obrotów, odpowiednio o 10,2% i aż 37,1%. W rezultacie udział sklepów dyskontowych w ogólnych obrotach rynku zwiększył się z 24,79% w 1992 r. do 37,70% w 2002 r. Jednocześnie udział jednostek niezależnego handlu w ogólnych obrotach rynku zmniejszył się z 21,13% w roku 1992 do 12,01% w roku 2002 [Rohde 2007]. Procesy te wskazują, że dostawcy produktów pochodzenia rolniczego, bezpośrednio lub pośrednio, w coraz większym stopniu uzależnieni będą od kontaktów dużymi sieciami dyskontowymi stosującymi powszechnie politykę niskich cen. Z nasileniem się podobnych tendencji należy się liczyć w najbliższych latach na rynku polskim.

5. Polityka cenowa i dostaw dużych sieci handlowych. Strategia listowa

Z marketingowego punktu widzenia duże sieci handlowe za swój główny cel działalności stawiają przyciągniecie coraz większej liczby klientów dzięki

atrakcyjnej prezentacji towarów i oferowaniu ich po konkurencyjnych cenach [Kędra, 2006].

W ostatnich latach wielcy detaliści w branży spożywczej w reklamach kierowanych do klientów kładą główny nacisk na niski poziom cen, posługując się hasłami w rodzaju: codziennie niskie ceny, profesjonalnie zbijamy ceny, itp. Polityce niskich cen służy również stosowanie przez sieci strategii listowej. Chcąc mieć zapewniony zbyt dużych partii produktów oraz pewność zapłaty dostawcy sieci zabiegają o umieszczenie ich na listach sieci. Z kolei stosowanie strategii listowej przez sieci ma wymusić na ich dostawcach korzystniejsze ceny i warunki dostaw. W tym celu osoba odpowiedzialna za zakupy towarów w sieciach jest zobowiązana do podejmowania nieustannych prób otrzymania od dostawcy coraz tańszej żywności. Polityce niskich cen podporządkowana jest nawet polityka kadrowa na stanowiskach odpowiedzialnych za dokonywanie zakupów. Obserwowane tam częste rotacje pracowników mają na celu zapobiec rozwinięciu się osobistych stosunków między nabywcą a dostawcą. Groźba usunięcia towarów z listy szczególnie silnie oddziałuje na tych dostawców, którzy zainwestowali znaczne środki finansowe w dostawy konkretnej linii produktów do jednej sieci handlowej [Kędra, 2006]. Wielu mniejszych dostawców, nie mając środków na spełnienie rosnących wymagań sieci, staje się w najlepszym razie poddostawcą generalnego dostawcy sieci, co automatycznie oznacza niższe ceny za oferowane produkty.

Stałą praktyką wielu dużych sieci handlowych, obok presji na obniżkę cen, jest wymuszanie na dostawcach dodatkowych świadczeń w postaci: opłat za pozycjonowanie, partycypacji w kosztach promocji prowadzonych przez detalistę, odbioru niesprzedanego towaru, zniżek cen działających wstecz na już sprzedane towary, dostarczania towarów przez pewien okres poniżej kosztów w celu utrzymania ich na półkach, dostarczania lepiej przygotowanych produktów do sprzedaży po obniżonych cenach, wyłączności dostaw itp. Niezwykle groźne dla ekonomicznego bytu mniejszych dostawców, ze względu na ich małą skalę produkcji i ograniczone możliwości finansowe, są praktyki zwiększania zakresu i wielkości dostaw połączone z opóźnieniami w płatnościach. Sieci otrzymują pieniądze w momencie sprzedaży towarów, a płacą dostawcom ze znacznym opóźnieniem, nie dotrzymując często terminów płatności. W ten sposób dostawcy udzielają nieoprocentowanego kredytu sieciom. W celu sprostaniu rosnącym zamówieniom sieci drobni dostawcy muszą kupować brakujące towary, zaciągając kredyt, co w przypadku znacznych opóźnień w płatnościach ze strony sieci grozi utratą płynności finansowej dostawcy lub jego poddostawcom. Podobne ryzyko dla wielu mniejszych i średnich przedsiębiorstw z branży rolno-spożywczej przynoszą stosowane przez sieci praktyki wymuszania przez kolejne lata obniżek cen lub sprzedaży pod marką sieci uznanych produktów, po zaniżonych cenach, pod groźbą usunięcia z listy dostawców. Zmusza to te przedsiębiorstwa do obniżki kosztów i marż, co następnie przekłada się na mniejsze ceny płacone rolnikom. [Kędra, 2006].

6. Rosnące znaczenie bezpieczeństwa żywności oraz wzrostu wartości produktu

Na współczesnym globalnym rynku, w warunkach zaostrzającej się konkurencji, coraz większego znaczenia, obok dostępności produktów, nabiera ich jakość i bezpieczeństwo dla zdrowia konsumentów oraz sposób przygotowania do sprzedaży. Na rynku rośnie zapotrzebowanie na informacje o produktach, których jakość jest kontrolowana w poszczególnych etapach ich produkcji i dystrybucji, a w ślad za tym rośnie znaczenie wiarygodności producentów i dystrybutorów (Jakoby, 2003). W tym celu wielu dużych dystrybutorów wprowadza własne lub ogólnie uznane systemy zapewnienia jakości, np. EUREPGAP i HACCP – umieszczając odpowiednie informacje na etykietach. Pozwala to na ujednolicenie wymagań i zapewnia uzyskanie produktów o takich samych walorach jakościowych w różnych rejonach produkcyjnych (EUREPGAP 2003). Dostawcy coraz większej liczby dużych sieci handlowych muszą legitymować się wymaganymi przez nie certyfikatami, których ilość z roku na rok rośnie, pomimo podejmowanych prób ich ujednolicenia.

Drugim ważnym trendem, w zachowaniach konsumenckich występujących na globalnych rynkach, jest wzrost zainteresowania zwiększoną wartością oferowanych produktów, co między innymi wiąże się ze wzrostem konsumpcji tzw. wygodnej żywności. Zjawisko to ma uzasadnienie w zmianach demograficznych, we wzroście ilości tzw. „singlowych gospodarstw domowych" oraz o niewielkiej liczbie osób, a także stałej tendencji do skracania czasu przygotowania posiłków. Uzyskanie przez dostawców sieci różnego rodzaju certyfikatów oraz lepsze przygotowanie produktów do sprzedaży wiąże się jednak z określonymi kosztami. W rezultacie udział surowca w cenie detalicznej produktów rolniczych stale spada, co odzwierciedla wzrost w niej udziału innych niż rolne kosztów produkcji i marż. Jak pokazują wyniki badań rynku głównymi beneficjentami wzrostu wartości produktów w największym stopniu jest ogniwo pośredniczące a przede wszystkim wielki dystrybutor detaliczny [Trzęsowski, 2006]. Na ogół rozpiętość między ceną detaliczną a cena zbytu u rolnika wynosi od jedno do pięciokrotności, w przypadku chleba, którego głównym składnikiem jest pszenica. Różnica na linii gospodarstwo – konsument między ceną chleba, a ceną zbytu u rolnika może być nawet trzydzieści razy większa [Kędra, 2006]. Wymuszanie przez sieci obniżki cen, coraz lepiej przygotowanych produktów do sprzedaży, wiąże się z koniecznością racjonalizacji kosztów, która najczęściej jest możliwa przez wykorzystanie efektów skali. Eliminuje to automatycznie z listy dostawców gospodarstwa o małej skali produkcji lub zmusza do podejmowania przez nie różnych form współpracy w celu zwiększenia skali produkcji i wykorzystania nisz rynkowych.

7. Podsumowanie

Cechą charakterystyczną rynku artykułów żywnościowych, w warunkach postępującej globalizacji, jest realny spadek cen zbytu produktów rolnych, co stawia w szczególnie trudnej sytuacji gospodarstwa rodzinne o małej skali produkcji.

Jedną z głównych przyczyn występowania tego zjawiska są szybko postępujące procesy koncentracji w ogniwie detalicznym handlu, za którymi nie nadążają procesy koncentracji po stronie podaży produktów rolnych. W rezultacie duża przewaga siły nabywczej po stronie dużych sieci handlowych pozwala dyktować ceny i warunki dostawcom produktów rolnych. W podobnym kierunku oddziałują zmiany strukturalne wewnątrz sieci, a także rosnące oczekiwania konsumentów w zakresie niskich cen.

Równoważenie przewagi siły nabywczej po stronie sieci wymaga zwiększenia koncentracji po stronie podaży. Wymusza to organizowanie produkcji na dużych obszarach, co zapewnia ciągłość dostaw jednorodnych produktów pod konkretne zapotrzebowanie odbiorców. W warunkach rozdrobnionej sfery produkcji powinny rozwijać się różne formy współpracy sprzyjające koncentracji organizacyjnej.

Wzrost udziału dużych sieci detalicznych w obrotach ogniwa detalicznego handlu zmniejsza wielkość rynku obsługiwanego przez tradycyjnych dostawców, w tym również bezpośrednio lub pośrednio przez rolników. Sieci preferujące dużych globalnych i wyspecjalizowanych dostawców zmniejszają szanse zbytu dla małych i średnich. Alternatywę dla tych ostatnich stanowi poszukiwanie nisz rynkowych lub sprzedaż na lokalnych rynkach albo pozostanie poddostawcą globalnego dostawcy.

Poważną przeszkodę w procesach adaptacyjnych gospodarstw rodzinnych do wymogów współczesnego rynku są ograniczone możliwości finansowe i niedostatki w kapitale ludzkim [Wiatrak, 2006]. Niskie kwalifikacje rolników, nie sprzyjają: współdziałaniu, racjonalnemu wykorzystaniu, zgodnie z wymogami dobrych praktyk rolniczych i rachunku ekonomicznego, posiadanych zasobów wytwórczych, a także doskonaleniu zawodowemu oraz wprowadzaniu innowacji itp. [Wiatrak, 2003]. Dobrą ilustracją tego zjawiska może być rynek ziemniaków jadalnych w Polsce. Zdaniem J. Seremak-Bulge pomimo dużych rozmiarów produkcji Polska odgrywa niewielką rolę w obrotach zewnętrznych tym produktem. Brak jest bowiem krajowych firm i organizacji producentów ziemniaków przygotowanych do nowoczesnego handlu ziemniakami na niszowych rynkach. Wysokie wymagania klientów oraz sieci handlowych, co do jakości i warunków dostaw, wymagają ciągłych dostaw ziemniaków o określonym standardzie lub umiejętności identyfikacji rynków niszowych oraz odpowiedniego przygotowania ziemniaków do sprzedaży, a także zdolności do natychmiastowego zaspokojenia nieoczekiwanie pojawiającego się popytu" [Seremak-Bulge 2006].

W tym kontekście coraz większego znaczenia w doradztwie rolniczym nabierają problemy ekonomiczne, związane z funkcjonowaniem gospodarstw na coraz bardziej globalnym rynku [Matuszak, 2005].

LITERATURA

1. Bijman J., Hendriske G., Verman C., (2000): A marketingcooperative as system of attributes.WWW. eur.nl.
2. EUREPGAP, (2003): General Regulations Fruit and Vegetables, Eurepgap c/o Foodplus, Koln, http//www.eurp.org
3. Jacobs T., (2003): Marketing warzyw szklarniowych – wybrane zagadnienia w: Nowoczesny marketing warzyw szklarniowych. Hasło Ogrodnicze. Promnice. 1-2.
4. Kędra A. H., (2006): Sektor wielkich detalistów – tendencje i oddziaływanie na rolników i konsumentów. Opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego. Instytut na rzecz Ekorozwoju. www.ine.org.pl/ekes/opinia16htm
5. Matuszak E., (2005): Doradztwo rolnicze po zmianach wybrane aspekty. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 4, s.23.
6. OECD, (1997): Vertical coordination In the fruit and vegetable sektor: implications for existing market institutions and policy instruments. Paris: OECD, Directore for Ford.
7. Rohde W. (2007): Menedżment rynków hurtowych w obliczu nowych wyzwań. – Propozycje na kształtowania podstaw systemu wzajemnej współpracy. (maszynopis tłumaczenie W. Situaj). Grossmarkt Hamburg s. 6-7.
8. Seremak-Bulge J. (2006): Rynek rolny przed i po integracji. IERiGŻ Warszawa, s.14. www.ogro-info.org.pl
9. Tajner S., (2003): Procesy koncentracji w handlu hurtowym krajów Unii Europejskiej. Handel Wewnętrzny nr 6, s. 55-60.
10. Trzęsowski M., (2006): Wpływ sposobów przygotowania produktów do sprzedaży na kształtowanie się cen i dochodów rolniczych na hurtowym rynku warzyw. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 4, s.64-71.
11. Wiatrak A. P., (2003): Charakterystyka, ocena i kierunki doskonalenia doradztwa Rolniczego w Polsce. Wieś i Rolnictwo, nr 4, s. 25.
12. Wiatrak A. P., (2006): Przygotowanie zasobów ludzkich do wykorzystania programu SAPARD. Wieś i rolnictwo, nr 3, s.49-61.
13. ZMP, (2000): Obst. Marketbilans, Bonn.
14. ZMP, (2006): Obst. Marketbilans, Bonn.

MICHAŁ TRZĘSOWSKI

ODDZIAŁYWANIE DUŻYCH SIECI HANDLOWYCH NA CENY ZBYTU PRODUKTÓW ROLNO-OGRODNICZYCH

STRESZCZENIE

Szybko postępujące procesy koncentracji w ogniwie detalicznym handlu sprawiają, ze dostęp do rynku jest w coraz większym stopniu domeną dużych sieci handlowych. Sieci handlowe dzięki dużej koncentracji siły nabywczej dyktują ceny oraz warunki dostaw pozostałym uczestnikom łańcucha dostaw żywności. Prowadzona przez sieci polityka niskich cen prowadzi do spadku cen zbytu oraz zmniejszenia udziału surowca w cenie detalicznej. W najtrudniejszej sytuacji znajduje się najsłabsze ogniwo łańcucha dystrybucji żywności, tj. rozdrobniona sfera produkcji surowców rolniczych, zmuszona do stałej troski o wzrost skali produkcji i obniżkę kosztów. Szans utrzymania się na rynku dla małych i średnich gospodarstw rodzinnych należy poszukiwać: we wzroście ich współdziałania, w zagospodarowaniu przez nie nisz rynkowych, rozwoju rynków lokalnych oraz wsparciu zewnętrznym.

MICHAŁ TRZĘSOWSKI

THE INFLUENCE OF LARGE MARKET CHAINS (SUPER AND HYPERMARKETS) AT PRICES OF SALE OF AGRI-HORTICULTURAL PRODUCTS

SUMMARY

Quickly progressing concentration processes in link of retail trade chain cause, that access to the market is more and more the domain of large market chains. The market chains thanks to large concentration of purchasing power dictate prices and conditions of supply for the rest of participants of food supply chain. Led by the market chains low prices policy leads to drop of sale prices and decrease the share of raw materials (unprocessed food) in retail price of foodstuffs. In the most difficult situation is the weakest link of food distribution chain, namely largely dispersed sphere of agriculture raw material production, which is forced to permanent care for growth of production scale as well as for cost cutting. Chances for further existence at the market for small and middle size family farms should be searched within growth of scale of their co-operation; use by them market niches and the development of local markets as well as getting external support.

INFORMACJE

EDWARD MATUSZAK
Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu

MINIMALNE WYMAGANIA WZAJEMNEJ ZGODNOŚCI DLA GOSPODARSTW ROLNYCH

1. Wstęp

Reforma Wspólnej Polityki Rolnej (WPR) przyjęta 26 czerwca 2003 roku w Luksemburgu, na lata 2007-2013 dotyczyła wielu zmian WPR, w tym także tych zmian, których przyjęcie stało się podstawą wdrażania w rolnictwie krajów Unii Europejskiej wymagań wzajemnej zgodności.

Istotnym elementem reformy, jest oddzielenie płatności bezpośrednich od struktury i wielkości produkcji poprzez zastąpienie płatności dla poszczególnych rodzajów produkcji rolnej, systemem jednolitej płatności niezależnej od produkcji. Otrzymanie płatności według nowych zasad (jednolitej płatności obszarowej) powiązane jest z obowiązkiem spełnienia przez gospodarstwo określonych przepisami minimalnych wymagań. Jest to tzw. zasada wzajemnej zgodności (*ang. cross-compliance*).

Minimalne wymagania wzajemnej zgodności w starych państwach członkowskich UE wdrażane są od 2005 roku. Nowe państwa członkowskie będą musiały je wprowadzać najpóźniej od 2009 roku. Na wniosek nowych państw członkowskich wdrażanie pełnego zakresu wymagań wzajemnej zgodności rozłożone zostanie prawdopodobnie na okres maksymalnie 3 lat (2009 – 2011), podobnie jak odbywało się to w starych państwach członkowskich w latach 2005-2007. Jeżeli do tego czasu, nowe państwo członkowskie, nie wprowadzi jednolitej płatności obszarowej, ewentualne potrącenia płatności z tytułu nieprzestrzegania wymagań wzajemnej zgodności, dokonywane będą z dotychczasowej płatności obszarowej.
Minimalne wymagania dla gospodarstw rolnych dotyczą:

- ochrony środowiska przed zanieczyszczeniami wynikającymi z prowadzonej w gospodarstwie produkcji rolniczej lub leśnej,

- wytwarzania produktów rolniczych w sposób nie zagrażający zdrowiu ludzi i zwierząt oraz zdrowotności roślin,
- zapewnienia warunków dobrostanu zwierząt,
- użytkowania gruntów w sposób nie pogarszający ich jakości [Wstępna analiza... 2007].

Nie przestrzeganie minimalnych wymagań w gospodarstwie rolnym skutkuje zmniejszeniem kwoty jednolitej płatności lub całkowitym pozbawieniem płatności w przypadku ich naruszenia w kolejnych latach. Minimalne wymagania w sferze zarządzania gospodarstwem nie zostały ustanowione w związku z reformą WPR. Były ustanowione wcześniej i przez większość gospodarstw przestrzegane. Nowość polega na powiązaniu ich przestrzegania z jednolitą płatnością.

Wprowadzenie jednolitej płatności niezależnie od struktury produkcji stworzyło rolnikom „starych państw UE" większą możliwość dostosowania struktury produkcji gospodarstwa pod potrzeby rynku. Równocześnie zmniejszył się zakres interwencji państwa na rynku produktów rolnych. Twórcy reformy uznali, że jej zakres i charakter może u wielu rolników, chcących utrzymać dotychczasowy poziom dochodów w zmienionych warunkach gospodarowania, powodować potrzebę korzystania z doradztwa rolniczego w zakresie zarządzania gospodarstwem rolnym z uwzględnieniem minimalnych wymagań wzajemnej zgodności. Aby ułatwić rolnikom korzystanie z doradztwa w tym zakresie wprowadzono możliwość częściowego zwrotu kosztów doradztwa. W większości państw UE koszty doradztwa w tym zakresie są rolnikom dofinansowane (do 80% kosztów) lub w całości pokrywane z budżetu państwa (np. w Austrii) [Semmelmeyer, 2007].

2. Podstawa prawna

Podstawą prawną wprowadzania zasady wzajemnej zgodności (*cross-compliance*) są następujące akty prawne WE:

- Rozporządzenie Rady nr 1782/2003, (Dz. U. L 270/1),
- Rozporządzenie Komisji nr 796/2004, (Dz. U. L 141/18),
- Rozporządzenie Rady nr 1698/2005, (Dz. U. L 277/1).

W artykułach 4 i 5 oraz załącznikach III i IV do rozporządzenia Rady (WE) nr 1782/2003, wyodrębniono cztery części nazwane **obszarami wymagań wzajemnej zgodności:**

- ochrona środowiska,
- zdrowie publiczne ludzi, zdrowie zwierząt i zdrowotności roślin,
- dobrostan zwierząt,
- dobra kultura rolna.

Rozporządzenie Rady (WE) Nr 1782/2003 ustanowiło obowiązek wdrażania przez Państwa członkowskie ustawowych wymagań wzajemnej zgodności do-

tyczących zarządzania gospodarstwem (SMR – Statutory Management Requirements), na które składają się wymagania zawarte w pierwszych trzech wymienionych wcześniej obszarach oraz minimalnych wymagań dobrej kultury rolnej zgodnej z ochroną środowiska (GAEC – Good Agricultural and Environmental Conditions).

Wymagania z dziedziny ochrony środowiska regulowane są obowiązującymi w UE dyrektywami, minimalne wymogi dobrej kultury rolnej służą jako nowe standardy w rolnictwie. Państwa członkowskie powinny określić ww. standardy, na szczeblu krajowym lub regionalnym, na podstawie wspólnych ram obejmujących kwestie dotyczące ochrony gleby oraz ochrony pewnych części krajobrazu. Od 1 stycznia 2007 roku Państwa członkowskie mają również obowiązek wdrożyć System Doradztwa Rolniczego, aby pomóc rolnikom sprostać wymaganiom we wprowadzaniu standardów wzajemnej zgodności.

Jeżeli prawo krajowe określa niektóre wymagania w sposób bardziej rygorystyczny, wówczas ewentualne kary i sankcje za ich nieprzestrzeganie będą wynikały z krajowych przepisów i procedur obowiązujących w danej dziedzinie.

Z tego względu oprócz wymagań wynikających z zasady wzajemnej zgodności, należy również przestrzegać zobowiązań wynikających z przepisów krajowych, także w przypadku, gdy ich zakres przekracza wymogi wzajemnej zgodności.

Tabela 1

Zestawienie przepisów dotyczących wymogów wzajemnej zgodności

Ochrona środowiska		
1.	Dyrektywa Rady 79/409/EWG z dnia 2 kwietnia 1979 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa (Dz. U. WE nr L 103, z 25.04.1979 r., str. 1)	art. 3, art. 4 ust. 1, 2, 4, art. 5, 7 i 8
2.	Dyrektywa Rady 80/68/EWG z dnia 17 grudnia 1979 r. w sprawie ochrony wód podziemnych przed zanieczyszczeniem spowodowanym przez niektóre substancje niebezpieczne (Dz. U. WE nr L 20, z 26.01.1980 r., str. 43)	art. 4 i 5
3.	Dyrektywa Rady 86/278/EWG z dnia 12 czerwca 1986 r. w sprawie ochrony środowiska, w szczególności gleby, w przypadku stosowania osadów ściekowych w rolnictwie (Dz. U. WE nr L 181, z 04.07.1986 r., str. 6)	art. 3
4.	Dyrektywa Rady 91/676/EWG z dnia 12 grudnia 1991 r. dotycząca ochrony wód przed zanieczyszczeniami powodowanymi przez azotany pochodzenia rolniczego (Dz. U. WE nr L 375, z 31.12.1991 r., str. 1)	art. 4 i 5
5.	Dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory (Dz. U. WE nr L 206, z 22.07.1992 r., str. 7)	art. 6, 13, 15, oraz art. 22 lit. b)
Zdrowie publiczne i zdrowie zwierząt. Identyfikacja i rejestracja zwierząt		
6.	Dyrektywa Rady 92/102/EWG z dnia 27 listopada 1992 r. w sprawie identyfikacji i rejestracji zwierząt (Dz. U. WE nr L 355, z 05.12.1992 r., str. 32)	art. 3, 4 i 5
7.	Rozporządzenie Komisji (EC) nr 911/2004 wykonujące Rozporządzenie Rady 1760/2000 Parlamentu Europejskiego i Rady w zakresie kolczyków, paszportów i rejestrów (uchylające Rozporządzenie Komisji (EC) nr 2629/97)	art. 6 i 8

8.	Rozporządzenie (WE) nr 1760/2000 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 17 lipca 2000 r. ustanawiające system identyfikacji i rejestracji bydła i dotyczące etykietowania wołowiny i produktów z wołowiny oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 820/97 (Dz. U. WE nr L 204, z 11.08.2000 r., str. 1)	art. 4 i 7
9	Rozporządzenie Rady (WE) nr 21/2004 z dnia 17 grudnia 2003 roku ustanawiające system identyfikacji i rejestracji zwierząt z gatunku owiec lub kóz i zmieniające rozporządzenie (EWG) nr 1782/2003 i dyrektywy 92/102/EWG i 64/432/EWG (Dz. U. L. 5 z 9.1.2004 str. 8)	art. 3, 4 i 5
10.	Dyrektywa Rady 91/414/EWG z dnia 15 lipca 1991 r. dotycząca wprowadzania do obrotu środków ochrony roślin (Dz. U. WE nr L 230, z 19.08.1991 r., str. 1)	art. 3
11.	Dyrektywa Rady 96/22/WE z dnia 29 kwietnia 1996 r. dotycząca zakazu stosowania w gospodarstwach hodowlanych niektórych związków o działaniu hormonalnym lub tyreostatycznym oraz β-agonistycznym i uchylająca dyrektywy 81/602/EWG, 88/146/EWG oraz 88/299/EWG (Dz. U. WE nr L 125, z 23.05.1996 r., str. 30)	art. 3, 4, 5 i 7
12.	Rozporządzenie (WE) nr 178/2002 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 28 stycznia 2002 r. ustanawiające ogólne zasady i wymagania prawa żywnościowego, powołujące Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności i ustanawiające procedury w zakresie bezpieczeństwa żywności (Dz. U. WE nr L 31, z 01.12.2002 r., str. 1)	art. 14, 15 i art. 17 ust. 1, i art. 18, 19 i 20
13.	Rozporządzenie (WE) nr 999/2001 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 22 maja 2001 r. ustanawiające przepisy dotyczące zapobiegania, kontroli i zwalczania niektórych pasażowalnych encefalopatii gąbczastych (Dz. U. WE nr L 147, z 31.05.2001 r., str. 1)	art. 7, 11, 12, 13 i 15
14.	Dyrektywa Rady 2003/85/WE wprowadzająca wspólnotowe środki zwalczania pryszczycy	art. 3
15.	Dyrektywa Rady 92/119/EWG z dnia 17 grudnia 1992 r. wprowadzająca ogólne wspólnotowe środki zwalczania niektórych chorób zwierząt i szczególne środki odnoszące się do choroby pęcherzykowej świń (Dz. U. WE nr L 62, z 15.03.1993 r., str. 69)	art. 3
16.	Dyrektywa Rady 2000/75/WE z dnia 20 listopada 2000 r. ustanawiająca przepisy szczególne odnośnie do kontroli i zwalczania choroby niebieskiego języka (Dz. U. WE nr L 327, z 22.12.2000 r., str. 74)	art. 3
Dobrostan zwierząt		
17.	Dyrektywa Rady 91/629/EWG z dnia 19 listopada 1991 r. ustanawiająca minimalne normy ochrony cieląt (Dz. U. WE nr L 340, z 11.12.1991 r., str. 28)	art. 3 i 4
18.	Dyrektywa Rady 91/630/EWG z dnia 19 listopada 1991 r. ustanawiająca minimalne normy ochrony świń (Dz. U. WE nr L 340, z 11.12.1991 r., str. 33)	art. 3 i art. 4 ust. 1
19.	Dyrektywa Rady 98/58/WE z dnia 20 lipca 1998 r. dotycząca ochrony zwierząt gospodarskich (Dz. U. WE nr L 221, z 08.08.1998 r., str. 23)	art. 4

Źródło: [Wstępna analiza instrumentu cross compliance ...2006, FAPA-SAEPR].

Wymienione wyżej dyrektywy i rozporządzenia stanowią podstawę prawną wymagań w zakresie zarządzania gospodarstwem rolnym (SMR). Oprócz nich wymagania dotyczą zachowania dobrej kultury rolnej (GAEC), określonej w artykule 5 i załączniku IV do Rozporządzenia Rady 1782/2003.

Zgodnie z tymi przepisami, użytki rolne należy utrzymywać w „dobrym stanie rolniczym". Działania dotyczą zapobiegania erozji gleb, utrzymania zawarto-

ści substancji organicznej w glebach, struktury gleby i minimalnych środków na rzecz utrzymania terenu.

Ponadto nowe państwa członkowskie, w drodze wydania odpowiednich przepisów, mają obowiązek zadbania o to, aby tereny wykorzystywane w dniu 1 maja 2004 r. jako trwałe użytki zielone (także w Polsce) takimi pozostały. W starych krajach UE udział trwałych użytków rolnych odnosi się do stanu z roku 2003. Dopuszcza się wyjątki, o ile całkowita powierzchnia trwałych użytków zielonych w kraju nie zmniejszy się „znacząco".

3. Kontrola przestrzegania wymagań wzajemnej zgodności i sankcje za ich naruszanie

Wymagania wzajemnej zgodności mają przyczynić się do ochrony środowiska, niepogarszania żyzności gleby, zachowania cennych elementów krajobrazu, poprawy bezpieczeństwa i jakości żywności, dobrostanu zwierząt i ich zdrowia. Nie przestrzeganie tych wymagań w gospodarstwie wiąże się z częściowym lub całkowitym zmniejszeniem kwoty płatności obszarowych. Każdy kraj musi zatem opracować system kontroli przestrzegania tych wymagań. Taki system kontroli powinien spełniać przynajmniej kilka podstawowych warunków:

- powinien być jak najbardziej zrozumiały dla rolników,
- powinien zachęcać do przestrzegania wymagań wzajemnej zgodności i/lub stwarzania w gospodarstwie warunków do ich przestrzegania,
- kryteria oceny powinny być jak najbardziej zobiektywizowane i sparametryzowane.

W Polsce system kontroli nie został jeszcze opracowany.

Obowiązkiem kontroli musi być objęte co najmniej 1% populacji gospodarstw wylosowanych z zachowaniem zasad reprezentatywności spośród gospodarstw otrzymujących płatności obszarowe.

W przypadku stwierdzenia naruszenia wymagań wzajemnej zgodności stopień zmniejszenia kwoty płatności obszarowej zależał będzie od [Rozporządzenie ..., 2003]:

- zasięgu skutków naruszenia wymagań wzajemnej zgodności (dotyczące tylko gospodarstwa, naruszenie o oddziaływaniu lokalnym, naruszenie o szerszym zakresie oddziaływania),
- stopnia naruszenia wymagań (stopień lekki, średni, ciężki)
- czasu trwania skutków naruszenia wymagań wzajemnej zgodności (krótkotrwałe, długotrwałe).

Wdrażanie wymagań wzajemnej zgodności – w części dotyczącej SMR - rozpocznie się od 2009 roku i będzie dotyczyć nie tylko płatności obszarowych, ale również płatności z tytułu realizowanych programów rolnośrodowiskowych.

Z treści art. 51 i art. 36 Rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 roku wynika, że beneficjentom otrzymującym płatności wymienione w art. 36, a mianowicie:

- płatności z tytułu naturalnych utrudnień dla rolników na obszarach górskich,
- płatności z tytułu naturalnych utrudnień dla rolników na obszarach innych niż obszary górskie,
- płatności dla obszarów Natura 2000 i płatności związane z dyrektywą 2000/60/WE,
- płatności rolnośrodowiskowe,
- płatności z tytułu dobrostanu zwierząt,
- płatności leśnośrodowiskowe,
- pierwsze zalesianie gruntów,
- płatności dla obszarów Natura 2000 na gruntach leśnych,

którzy nie przestrzegają na terenie całego gospodarstwa obowiązujących wymogów przewidzianych w art. 4 i 5 oraz załącznikach III i IV do rozporządzenia (WE) 1782/2003, w wyniku działania lub zaniechania, które jest im bezpośrednio przypisane, całkowita kwota płatności która ma być im przyznana w roku kalendarzowym, w którym nastąpi niezgodność, podlega redukcji lub anulowaniu. Dla nowych państw członkowskich sankcje z tego tytułu zostały odsunięte do początku 2009 roku [Rozporządzenie (WE) 2012/2006].

A zatem, od 2009 roku rolnicy korzystający z dofinansowania działań PROW 2007-2013, wymienionych w art. 36 rozporządzenia Rady (WE) 1698/2005, nie przestrzegający minimalnych wymagań wzajemnej zgodności będą mieli pomniejszone lub anulowane płatności z tytułu dopłat obszarowych oraz płatności z tytułu wymienionych w cytowanym artykule działań (Oś II PROW 2007-2013).

4. Doświadczenia państw „starej UE" we wdrażaniu wymagań wzajemnej zgodności

W starych państwach UE wymagania wzajemnej zgodności wdrożone zostały etapowo w latach 2005-2007. Uwagi i doświadczenia, jakie udało się zebrać autorowi dotyczą różnych aspektów wdrażania wymagań wzajemnej zgodności. Oto niektóre z nich:

1. Wymagania wzajemnej zgodności w większości nie są dla rolników niczym nowym. Przepisy określające te wymagania istniały już wcześniej, a ich przestrzeganie było w różny sposób egzekwowane. Nowość polega na powiązaniu ich przestrzegania z ewentualnym potrąceniem kwoty jednolitej płatności obszarowej. W tym sensie prowadzenie dokumentacji w gospodarstwach, w zakresie jaki wynika ze standardów określonych wymaganiami wzajemnej zgodności powinno przyczynić się do poprawy efektywności zarządzania gospodarstwem.

2. Kontrole prowadzone w landach Saksonii, Dolnej Saksonii i Bawarii w roku 2006 stwierdziły najwięcej naruszeń w zakresie identyfikacji i rejestracji zwierząt [Mainzer, Spanner, 2007]. Niewiele naruszeń stwierdzono w tych landach w zakresie ochrony środowiska.
3. W Austrii na 9129 kontrolowanych w 2006 roku rolników sankcje z tytułu naruszeń wymagań wzajemnej zgodności otrzymało 2092 rolników, tj. prawie 23% kontrolowanych. Wielkość tych sankcji wyrażona procentowym zmniejszeniem jednolitej płatności obszarowej była następująca [Semmelmeyer, 2007].

Tabela 1

	Razem gospodarstw	Zmniejszenie jednolitej płatności obszarowej w %					
		1%	2%	3%	4%	5%	>5%
Rolnicy, którzy otrzymali sankcje	2029	1296	6	579	33	63	115
procent	100	61,9	0,3	27,7	1,6	3,0	5,5

Źródło: Dane na podstawie prezentacji Power Point przekazanej przez Ministerstwo Rolnictwa Austrii.

Zmniejszenia płatności powyżej 5% dotyczyły rolników, u których stwierdzono naruszenie wymagań wzajemnej zgodności z tego samego obszaru po raz drugi w 2006 roku (pierwszy raz w roku 2005). Wśród naruszeń dominowały z zakresu rejestracji i identyfikacji zwierząt oraz produkcji pasz w gospodarstwach.

4. Szczególne wymagania dotyczą magazynowania nawozów naturalnych w gospodarstwach położonych na Obszarach Szczególnie Narażonych. W Polsce, a także w Saksonii, Austrii, we Włoszech, w gospodarstwach położonych na OSN istnieje obowiązek magazynowania obornika na nieprzepuszczalnych płytach, niezależnie od skali produkcji zwierzęcej. W Danii zwolnione z tego obowiązku są gospodarstwa, w których ilość azotu, w wytwarzanych w gospodarstwie nawozach naturalnych, nie przekracza 100 kg, tzn. gospodarstwa nie posiadające więcej aniżeli 1 SD (sztukę dużą) inwentarza.
5. Doradztwo rolnicze – niezależnie od formy własności i statutu – wszędzie aktywnie uczestniczy w przygotowywaniu rolników do dostosowania gospodarstw do wymagań wzajemnej zgodności. W związku z tym, często stawiane jest pytanie o kwalifikacje doradców współpracujących z rolnikami w zakresie dostosowania gospodarstw do wymagań wzajemnej zgodności, a mianowicie czy lepiej, ażeby byli to doradcy specjaliści z wybranych dziedzin produkcji rolniczej czy doradca „ogólnorolniczy" odpowiednio przygotowany do współpracy z rolnikami w tym zakresie. Zdecydowanie przeważa pogląd, aby byli to doradcy potrafiący dokonać analizy dostosowania całości gospodarstwa do wymagań wzajemnej zgodności po odpowiednim przeszkoleniu.

4. Zalecenia Komisji Europejskiej

W 2008 roku Komisja Europejska planuje tzw. średniookresowy przegląd wspólnej polityki rolnej. Celem przeglądu jest jej usprawnienie. Zagadnienie jest ważne, jako że w okresie od 2004 roku Unia Europejska powiększyła się o 12 nowych państw. Wypracowane wcześniej zasady wspólnej polityki rolnej – chociaż wiele razy modyfikowane – wymagają kolejnej reformy i lepszego dostosowania do realizacji wspólnych celów w zakresie rolnictwa w powiększonej grupie państw członkowskich. Zakres oceny będzie zapewnie obejmował wiele zagadnień, w tym przede wszystkim bieżące zagadnienia o charakterze gospodarczym jak chociażby sygnalizowane problemy rozwijającej się produkcji roślin na cele energetyczne w konkurencji z produkcją na cele żywnościowe, odłogowanie, modulacja płatności i przeznaczenie większych kwot na wspieranie rozwoju obszarów wiejskich. Zapowiadane jest także podjęcie dyskusji dotyczącej zmian klimatycznych, ich wpływu na bilans żywnościowy oraz przeciwdziałaniu niekorzystnym skutkom zmian klimatycznych, gospodarowania zasobami wodnymi, zachowania różnorodności biologicznej. Usprawnienie gospodarki zasobami wodnymi w celu przeciwdziałania niekorzystnym zmianom klimatu może wiązać się z poszerzeniem zakresu wymagań wzajemnej zgodności w tym zakresie, a także z dodatkowymi środkami dla gospodarstw podejmujących zwiększone świadczenia na rzecz środowiska.

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

1. Mainzer A., Spanner L., (2007): Doświadczenia rolników niemieckich z wdrażania minimalnych wymagań wzajemnej zgodności; „Współpraca w rolnictwie – wybór czy konieczność". Materiały konferencyjne, Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Poznaniu.
2. Minimalne wymagania wzajemnej zgodności dla gospodarstw rolnych objętych systemem płatności bezpośrednich oraz płatnościami w ramach zrównoważonego gospodarowania na gruntach rolnych leśnych. Opracowanie zbiorowe (2007). Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie.
3. Rozporządzenie Rady (WE) nr 1782/2003 z dnia 29 września 2003 roku ustanawiające wspólne zasady dla systemów wsparcia bezpośredniego w ramach wspólnej polityki rolnej i ustanawiające określone systemy wsparcia dla rolników oraz zmieniające rozporządzenia (EWG) nr 2019/93; (WE) nr 1452/2001; (WE) nr 1453/2001; (WE) nr 1454/2001; (WE) 1868/94; (WE) nr 1251/1991; (WE) nr 1254/1999; (WE) nr 1673/2000; (EWG) nr 2358/7 i (WE) nr 2529/2001, art. 6 i 7.
4. Semmelmeyer E., (2007): Kontrolle von Cross Compliance in Österreich; Bundesministerium für Land- und Forstwirtschaft, Umwelt und Wasserwirtschaft, prezentacja w Power Point.
5. Wstępna analiza instrumentu cross compliance w kontekście przyszłej implementacji w Polsce. Opracowanie zbiorowe (2006). FAPA-SAEPR; www. fapa.com.pl.

PIOTR PRUS
Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy
w Bydgoszczy

GŁÓWNE ZAŁOŻENIA ORAZ REALIZACJA PLANU ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH 2004 - 2006

1. Wstęp

W pierwszym okresie funkcjonowania w ramach UE wdrożone zostały: Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich oraz Sektorowy Program Operacyjny, które miały za zadanie wspieranie restrukturyzacji i modernizacji sektora rolno-żywnościowego. Programy te były wspierane środkami finansowymi pochodzącymi z Unii Europejskiej [Krasowicz, 2006, Mickiewicz, 2005, Wawrzyniak, Wojtasik, 2005b].

2. Działania zaplanowane w ramach PROW 2004 - 2006

Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW) na lata 2004-2006, jako dokument operacyjny, określał cele, priorytety i zasady wspierania zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Uwzględniał aspekty społeczne, ekonomiczne i środowiskowe (ekologiczne) w sposób spójny z innymi programami strukturalnymi, w tym zwłaszcza z Sektorowym Programem Operacyjnym (SPO) „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich", realizującym cele Narodowego Planu Rozwoju w zakresie polityki rozwoju obszarów wiejskich. PROW został przygotowany przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi i był wdrażany na terenie całego kraju przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR). Opracowany w MRiRW dokument Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006 został zatwierdzony 6 września 2004 r. przez Komisję Europejską. PROW w latach 2004-2006 przewidywał wydatkowanie kwoty w wysokości 3592,4 mln euro, z czego środki unijne miały wynieść 2866,4 mln euro, a środki krajowe równowartość 726 mln euro [Wsparcie

gospodarstw rolnych... 2005, Narodowy Plan Rozwoju 2004 - 2006, PROW 2006, Sprawozdanie roczne z realizacji PROW... 2005, Sprawozdanie roczne z realizacji PROW... 2006].

PROW 2004 – 2006 wyznaczał dwa ogólne cele strategiczne: zrównoważony rozwój obszarów wiejskich oraz poprawę konkurencyjności gospodarki rolno-żywnościowej. W ramach pierwszego realizowano przedsięwzięcia wspierające działalność rolniczą na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW), przedsięwzięcia rolnośrodowiskowe i poprawę dobrostanu zwierząt, zalesienie gruntów rolnych oraz dostosowanie gospodarstw rolniczych do standardów Unii Europejskiej. Cel drugi opierał się na realizacji następujących działań: renty strukturalne, wspieranie gospodarstw niskotowarowych, pomoc grupom producentów rolnych. Dodatkowo część środków z PROW planowano wykorzystać na realizację SAPARDu (140 mln euro), uzupełnienie płatności bezpośrednich oraz pomoc techniczną [Kłodziński, 2004; PROW informacje ogólne 2005; PROW 2006; Wawrzyniak, Wojtasik, 2005a].

Tabela 1

Finansowanie działań PROW w latach 2004-2006

Wyszczególnienie	Wydatki publiczne w okresie programowania 2004 – 2006 (w mln EUR)	
	Ogółem	w tym wkład UE
Renty strukturalne	534,88	427,90
Wspieranie gospodarstw niskotowarowych	293,10	234,40
Wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)	925,77	739,56
Wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt	218,90	175,03
Zalesianie gruntów rolnych	91,70	73,32
Grupy producentów rolnych	17,40	13,86
Dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów UE	687,00	549,53
Pomoc techniczna	21,50	17,10
Uzupełnienie płatności bezpośrednich	682,42	545,90
Projekty zatwierdzone w ramach Rozporządzenia (KE) nr 1268/1999	119,73	89,80
Razem	3592,40	2866,40

Źródło: Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich, MRiROW 2006, po uwzględnieniu realokacji środków nr 2/2006 (3), grudzień 2006 r.

Wyszczególnione w tabela 1 działania, określone w ramach PROW 2004-2006, służyły realizacji szczegółowych celów.

Renty strukturalne miały za zadanie przyśpieszenie procesu wymiany pokoleniowej wśród osób prowadzących gospodarstwa rolnicze, jak również przyczyniać się do podniesienia rentowności tych gospodarstw, a poprzez zapewnienie dochodu starszym rolnikom spełniać rolę instrumentu socjalnego. W okresie planowania przewidywano udział w tym działaniu około 55 tys. beneficjentów.

Wsparcie gospodarstw niskotowarowych obejmowało gospodarstwa aktywne, których właściciele ze względu na skalę produkcji oraz sytuację ekonomiczną chcieli mieć szansę korzystania w przyszłości z funduszy strukturalnych UE, ale dla których główną barierą był wymóg udziału środków własnych. Świadczenie tego typu pomocy finansowej miało na celu zachowanie płynności finansowej gospodarstw o małej skali produkcji, a w tym dochodu. Liczbę potencjalnie zainteresowanych tym instrumentem osób szacowano na około 126 tys.

Wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW) miało za zadanie zahamowanie depopulacji tych obszarów, podtrzymania ich żywotności i przeciwdziałania degradacji ekologicznej terenów rolniczych, zwłaszcza górskich, podgórskich oraz położonych we wschodniej i północno zachodniej części kraju. Przyjmowano, że z tego instrumentu skorzysta około 900 tys. gospodarstw.

Zaplanowanie wsparcia przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt umożliwiło dofinansowanie projektów mających na celu przeciwdziałanie pogarszaniu się stanu środowiska naturalnego oraz kreowanie ładu ekologicznego, przestrzennego, społecznego i gospodarczego na obszarach wiejskich [Niewęgłowska, 2006; Staniak, Feledyn-Szewczyk, 2006]. Początkowo przewidywano wydanie na te działania kwoty w wysokości 348,9 mln euro, z czego 279,0 mln euro miało pochodzić z UE. Jednak po realokacji środków w ramach PROW, ostatecznie w grudniu 2006 roku na działania rolnośrodowiskowe zarezerwowano 218,9 mln euro, w tym 175,03 mln euro ze środków unijnych.

Zwiększeniu obszarów leśnych miało służyć działanie związane z zalesianiem gruntów rolnych, szczególnie tych o niskiej przydatności dla rolnictwa, które powinny być sukcesywnie wyłączane z rolniczego użytkowania [Terelak i in., 2000]. Miało to także przyczynić się do utrzymania i wzmocnienia ekologicznej stabilności obszarów leśnych, przede wszystkim poprzez zmniejszenie fragmentacji kompleksów leśnych, tworzenie korytarzy ekologicznych oraz zwiększenie udziału lasów w globalnym bilansie węgla. Zakładano, że dzięki tej pomocy zalesionych zostanie około 14-24 tys. ha gruntów rolnych rocznie, a w całym okresie programowania około 45 tys. ha.

Działanie na rzecz wspierania grup producentów rolnych miało na celu stymulowanie procesów konsolidacji w rolnictwie, a przez to osiągnięcie poprawy zorganizowania rynku produktów rolnych, zwiększenia ich siły przetargowej, lepsze dostosowanie asortymentu, jakości i ilości produkcji do potrzeb rynku oraz zwiększenie odpowiedzialności producentów za podejmowane decyzje produkcyjne. Zakładano, że działanie to obejmie około 170 grup producentów rolnych.

Dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów UE wiązało się z koniecznością przyspieszenia rozwoju technologicznego gospodarstw, wyposażenia ich w nowe urządzenia oraz zwiększenie nakładów na zapewnienie odpowiednich

warunków sanitarnych w produkcji rolniczej. Liczba gospodarstw, które miały skorzystać z tego rodzaju wsparcia określano wstępnie na około 70 tys.

Pomoc techniczna miała zostać przeznaczona na wzmocnienie systemu zarządzania, monitorowania, kontroli i oceny stopnia realizacji PROW oraz na działania informacyjne i promocyjne. Jej celem było zapewnienie efektywnej realizacji Planu, przez odpowiednie przygotowanie uczestników jego wdrażania i zapewnienie im optymalnych warunków wykonywania powierzonych zadań.

Zaplanowanie uzupełnienia płatności bezpośrednich zapewniło dodatkowe środki finansowe w ramach Uzupełniających Płatności Obszarowych (zgodnie z podpisanym przez Polskę Traktatem Akcesyjnym). Na mocy rozporządzenia Komisji Europejskiej nr 1268/1999 Polska skorzystała również z możliwości zarezerwowania części środków finansowych i skierowaniu ich na projekty, które zostały wcześniej rozpoczęte, ale przeznaczone na nie środki zostały już wyczerpane lub okazały się niewystarczające [Mickiewicz, 2005; PROW informacje ogólne 2005; PROW 2006; Wawrzyniak, Wojtasik, 2005a; Wsparcie gospodarstw... 2005].

3. Wykorzystanie zaplanowanego budżetu PROW 2004 – 2006

Na dzień 9 marca 2007 roku, w skali całego Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004 – 2006, w największym stopniu wykorzystane były środki zarezerwowane na realizację projektów w ramach rozporządzenia nr 1268/1999 (99,7%), uzupełnienie płatności bezpośrednich (96,7%) oraz wspieranie działalności rolniczych na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (95,9%). Limit na wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt został wykorzystany w 86,5%. Na dalszych miejscach (rysunek 1), biorąc pod uwagę dotychczasowy stopień wykorzystania limitów, znalazły się działania związane z:

- dostosowaniem gospodarstw rolnych do standardów Unii Europejskiej (68,1%),
- wypłatą rent strukturalnych (65,3%),
- wspieraniem gospodarstw niskotowarowych (57,3%),
- zalesianiem gruntów rolnych (56,7%),
- pomocą skierowaną dla grup producentów rolnych (13,4%),
- pomocą techniczną (5,0%).

Rysunek 1

Wykorzystanie limitu płatności w ramach PROW 2004-2006
(w %, stan na dzień 9.03.2007 r.)

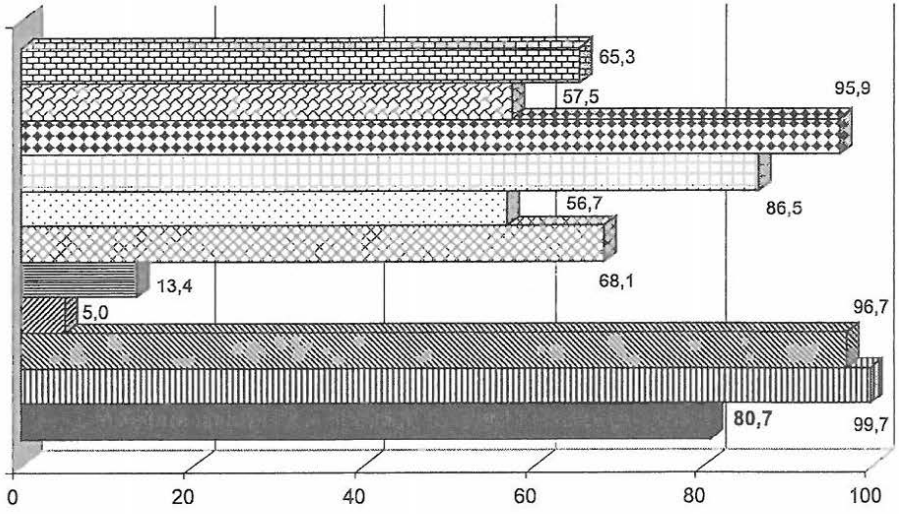

Źródło: Wyniki badań własnych na podstawie danych z MRiRW oraz ARiMR.

Limit przeznaczony na wszystkie działania w ramach PROW 2004-2006 został wykorzystany na dzień 9 marca 2007 roku w 80,7%, a liczba beneficjentów, którzy skorzystali z tego wsparcia wyniosła ogółem 6 304 373 (por. tabela 2 oraz rysunek 1).

Tabela 2

Realizacja Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004-2006
(stan na dzień 9.03.2007 r.)

Działanie	Data rozpoczęcia wypłat	Liczba beneficjentów, którzy otrzymali płatność	Wysokość wypłaconych środków (PLN)
Renty strukturalne	16.02.2005 r.	52 580	1 376 004 114,93
Wspieranie gospodarstw niskotowarowych	22.12.2005 r.	106 663	651 107 039,90
Wspieranie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW)	21.01.2005 r.	1 900 517	3 476 298 530,91
Wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt	22.02.2005 r.	68 062	741 020 066,10
Zalesianie gruntów rolnych	31.08.2005 r.	5 076	205 376 484,24
Dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów UE	27.12.2005 r.	70 182	1 821 847 206,80
Grupy producentów rolnych	16.11.2005 r.	41	9 121 561,59
Pomoc techniczna	07.03.2006 r.	18	4 192 684,36
Uzupełnienie płatności bezpośrednich (UPO)	18.10.2004 r.	4 100 016	2 796 228 987,86
Projekty w ramach rozporządzenia nr 1268/1999	28.02.2006 r.	1 218	467 712 871,17
Razem	x	6 304 373	11 548 909 547,86

Źródło: System Informacji Zarządczej ARiMR, Departament Analiz Działalności i Rozwoju ARiMR.

4. Podsumowanie

Poziom dotychczasowego wykorzystania budżetu przeznaczonego na realizację całego PROW 2004-2006 w 80,7% można uznać za wysoki, zwłaszcza, że wydatkowanie tych środków nie zostało jeszcze zakończone i jest możliwe także w 2008 roku.

LITERATURA

1. Kłodziński M., (2004): Wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. http://www.senat.gov.pl/K5/dok/opinia/2004/0011.htm
2. Krasowicz S., (2006): Możliwości dostosowania produkcji roślinnej w różnych regionach Polski do wymogów Unii Europejskiej. Roczniki Naukowe SERiA, Tom VIII, Zeszyt 4, Warszawa-Poznań, 187-192.
3. Mickiewicz P., (2005): Rozwój obszarów wiejskich w oparciu o środki Unii Europejskiej. Prace Komisji Nauk Rolniczych i Biologicznych, Seria B Nr 57, BTN, Bydgoszcz, 497-501.
4. Narodowy Plan Rozwoju 2004-2006. Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 14 stycznia 2003 r., Warszawa.

5. Niewęgłowska G., (2006): Wdrażanie programu rolnośrodowiskowego w pierwszych latach jego realizacji. Zeszyty Naukowe AR we Wrocławiu, Rolnictwo LXXXVII, nr 540, Wrocław, 382-388.
6. Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich. Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich, Warszawa 2006.
7. PROW informacje ogólne. Przewodnik. MRiRW, DROW, Warszawa 2005.
8. Prus P., (2006): Opinie rolników na temat współpracy w ramach grup producentów rolnych. Roczniki Naukowe SERiA, Tom VIII, Zeszyt 1, 150-153.
9. Sprawozdanie roczne z realizacji Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006 za rok 2004. MRiRW, Departament Rozwoju Obszarów Wiejskich, Warszawa 2005.
10. Sprawozdanie roczne z realizacji Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2004-2006 za rok 2005. MRiRW, Departament Rozwoju Obszarów Wiejskich, Warszawa 2006.
11. Staniak M., Feledyn-Szewczyk B., (2006): Program rolnośrodowiskowy jako czynnik ekorozwoju obszarów wiejskich. Zeszyty Naukowe AR we Wrocławiu, Rolnictwo LXXXVII, nr 540, Wrocław, 489-494.
12. Terelak H., Krasowicz S., Stuczyński T., (2000): Środowisko glebowe Polski i racjonalne użytkowanie rolniczej przestrzeni produkcyjnej. Pamiętnik Puławski, Zeszyt 120/II, Puławy, 455-469.
13. Wawrzyniak B., Wojtasik B., (2005a): Polski system rent strukturalnych w rolnictwie. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 3, 5-16.
14. Wawrzyniak B., Wojtasik B., (2005b): Rolnicy polscy po roku funkcjonowania w Unii Europejskiej. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 1, 15-24.
15. Wsparcie gospodarstw rolnych po akcesji do EU. MRiRW, Warszawa 2005.

ALINA WALENIA
Uniwersytet Rzeszowski

NORWESKI MECHANIZM FINANSOWY I MECHANIZM FINANSOWY EUROPEJSKIEGO OBSZARU GOSPODARCZEGO JAKO NOWE ŹRÓDŁO FINANSOWANIA ROZWOJU POLSKI I PODKARPACIA

1. Wstęp

Zagadnienia dotyczące rozwoju lokalnego jak i regionalnego, a także wskazywanie źródeł finansowania są częstym przedmiotem badań i analiz naukowych z uwagi na ich społeczno – gospodarczy wymiar i znaczenie dla podnoszenia konkurencyjności. W polityce UE szczególne miejsce zajmuje rozwój regionalny definiowany jako proces zmian w sferze gospodarczej, ekonomicznej i społecznej, który nie odbywa się samoistnie, lecz kreowany i urzeczywistniany jest przez wiele różnego rodzaju czynników [Gawlikowska-Hueckel, 2003]. Istotnym czynnikiem rozwoju regionu jest infrastruktura instytucjonalna, której niedorozwój nie sprzyja rozwojowi społeczno-gospodarczemu i wymieniany jest jako bariera rozwoju regionu [Klamut, 2000]. Głównym zadaniem instytucji wspierających rozwój regionalny jest tworzenie sprzyjających warunków do podnoszenia atrakcyjności inwestycyjnej regionu i jego konkurencyjności, m. in. poprzez świadczenie usług konsultingowych, doradczych, szkoleniowych, a także informowanie o pojawiających się instrumentach finansowych wspierających rozwój regionów. Dokonując analizy możliwości finansowania potrzeb inwestycyjnych w okresie po uzyskaniu przez Polskę członkostwa w UE nie sposób pominąć dwóch istotnych źródeł zasileń w postaci Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego.

Konsekwencją członkostwa Polski w Unii Europejskiej było przystąpienie do Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG). Na mocy Umowy o rozszerzeniu EOG z 14 października 2003 r. ustanowiona została pomoc finansowa krajów Europejskiego Stowarzyszenia Wolnego Handlu (EFTA), tworzących EOG dla najmniej zamożnych państw UE, w tym także dla Polski.

W październiku 2004 r. rząd Rzeczypospolitej Polskiej podpisał dwie umowy, które umożliwiają korzystanie z dodatkowych, obok funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności Unii Europejskiej, źródeł bezzwrotnej pomocy zagranicznej: **Memorandum of Understanding wdrażania Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego** oraz **Memorandum of Understanding wdrażania Norweskiego Mechanizmu Finansowego.** Darczyńcami są 3 kraje EFTA: **Norwegia, Islandia i Liechtenstein** [Memorandum... 2005]. Pomoc jest udzielana w ramach dwóch instrumentów finansowych: **Norweskiego Mechanizmu Finansowego** i **Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG).** Przyznana Polsce kwota w wysokości **533,51 mln euro** będzie wykorzystywana w latach **2004-2009.** Łączna indykatywna alokacja dla Polski w latach 2004-2009 na realizację przedsięwzięć z Mechanizmów Finansowych wynosi 559 mln euro. Kwota ta, po pomniejszeniu o koszty zarządzania, które ponoszą instytucje państw-darczyńców: Biuro Mechanizmów Finansowych, Komitet Mechanizmu Finansowego oraz Norweskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych, wynosi 533,51 mln euro [Program operacyjny ... 2006].

Oba Mechanizmy zostały objęte jednolitymi zasadami i procedurami oraz podlegają jednemu systemowi zarządzania i wdrażania w Polsce. Funkcję koordynacyjną w zakresie Mechanizmów Finansowych - jako Krajowy Punkt Kontaktowy - pełni Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.

Wdrażanie Mechanizmów Finansowych w Polsce odbywa się na podstawie Programu Operacyjnego, przy uwzględnieniu wytycznych przygotowanych przez państwa-darczyńców. Głównym celem utworzonego przez państwa-darczyńców Mechanizmu Finansowego EOG oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego jest **realizacja przedsięwzięć prorozwojowych przyczyniających się do zmniejszania różnic ekonomicznych i społecznych w obrębie Europejskiego Obszaru Gospodarczego.** Ponadto realizacja przedsięwzięć będzie służyła zacieśnieniu **współpracy bilateralnej pomiędzy Polską a państwami darczyńcami.** Realizowane projekty powinny być zgodne z priorytetami polityki społeczno-gospodarczej kraju, jak też z celami odpowiednich polityk Unii Europejskiej. Pozyskanie przez Polskę dodatkowych środków finansowych dostępnych w ramach Mechanizmu Finansowego EOG oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego to szansa na dofinansowanie i promowanie między innymi zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, zadań inwestycyjnych w zakresie ochrony środowiska, ochrony kulturowego dziedzictwa europejskiego, rozwoju zasobów ludzkich. Liczba złożonych wniosków o dofinansowanie projektów ze środków Norweskiego Mechanizmu Finansowego potwierdza duże zainteresowanie kolejnym instrumentem finansowym wspierającym rozwój poszczególnych regionów, w tym także Podkarpacia.

2. Cel, materiał i metody badań

Celem opracowania jest prezentacja zasad wdrażania oraz priorytetów wsparcia finansowego oferowanego w ramach Norweskiego Mechanizmu Finansowego i Mechanizmu Finansowego EOG, z wyszczególnieniem uprawnionych wnioskodawców. Głównym źródłem badań były dane Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, jako instytucji pełniącej funkcje Krajowego Punktu Kontaktowego ponoszącego odpowiedzialność za wykonywanie zobowiązań nałożonych na stronę polską, wyrażonych w Memorandum of Understanding wdrażania Mechanizmu Finansowego EOG oraz Memorandum of Understanding wdrażania Norweskiego Mechanizmu Finansowego. Badaniom poddano pierwszy okres funkcjonowania tego instrumentu finansowego, tj. lata 2004 – 2005.

Głównymi metodami badań była analiza porównawcza materiału empirycznego, która umożliwiła wskazanie ilości i wartości wnioskowanych oraz wybranych do dofinansowania projektów z poszczególnych regionów, priorytetów i obszarów wsparcia. W badaniach szczególną uwagę zwrócono na region Podkarpacia jako najsłabiej rozwinięty, dla którego wskazanie nowych źródeł finansowania stanowi szansę jego rozwoju, a tym samym podniesienia konkurencyjności i innowacyjności.

3. Zakres wsparcia Norweskiego Mechanizmu Finansowego i Mechanizmu Finansowego EOG

Zakres pomocy i regulacje w zakresie kierunków wsparcia finansowego, jak również warunki rozdysponowania przyznanych Polsce dodatkowych środków finansowych w ramach: Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego zdefiniowane zostały w podpisanych w dniach 14 i 28 października 2004 r. umowach (Memoranda o Porozumieniu of Understanding zawartych pomiędzy rządem Rzeczypospolitej Polskiej a państwami darczyńcami. Wsparcie finansowe oferowane przez darczyńców pełnić ma dualną rolę, z jednej strony sprzyjać ma nawiązywaniu współpracy pomiędzy krajami beneficjentami a państwami EFTA przez budowanie pozytywnych, długoterminowych relacji, z drugiej zaś strony ma się przyczynić do wyrównywania szans rozwojowych oraz kształtowania warunków dla długookresowego i zrównoważonego wzrostu na obszarze Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej między innymi przez eliminowanie istniejących różnic społeczno-ekonomicznych [www.eog.gov.pl].

Finansowanie projektów z wykorzystaniem środków pochodzących zarówno z Mechanizmu Finansowego EOG, jak i Norweskiego Mechanizmu Finansowego jest finansowaniem celowym, co oznacza iż może być ono skierowane na zaspo-

kojenie ściśle określonych rodzajów wydatków w ramach tzw. obszarów priorytetowych, do których w ramach Mechanizmu Finansowego EOG zaliczono [Zasady i procedury ... 2007].

- ochronę środowiska (również środowiska ludzkiego), miedzy innymi w wyniku redukcji zanieczyszczeń i wzrostu znaczenia alternatywnych źródeł energii,
- promowanie zrównoważonego rozwoju przez lepsze wykorzystanie i zarządzanie zasobami,
- ochronę kulturowego dziedzictwa europejskiego, w tym transport publiczny i odnowę miast,
- rozwój zasobów ludzkich poprzez promowanie wykształcenia i szkoleń, wzmacnianie potencjału z zakresu administracji lub służby publicznej w samorządzie i jego instytucjach, a także wzmacnianie wspierających go procesów demokratycznych,
- opiekę zdrowotna i opiekę nad dzieckiem,
- badania naukowe.

Realizacja projektów inwestycyjnych z wykorzystaniem środków pochodzących z Norweskiego Mechanizmu Finansowego dotyczyć ma natomiast takich celów jak [www.ukie.gov.pl] .

- wdrażanie przepisów z Schengen, wspieranie Narodowych Planów Działania (NPD) z Schengen, jak również wzmacnianie sądownictwa,
- ochrona środowiska, ze szczególnym uwzględnieniem wzmocnienia zdolności administracyjnych do wprowadzania w życie odpowiednich przepisów istotnych dla realizacji projektów inwestycyjnych,
- polityka regionalna i działania transgraniczne,
- pomoc techniczna przy wdrażaniu prawodawstwa UE.

Podział środków w ramach Mechanizmu Finansowego EOG oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego wg Programu Operacyjnego ze zmianami z 14 listopada 2006 r. przedstawia tabela 1.

Tabela 1

Indykatywny plan finansowy na lata 2004 – 2009 (w mln euro)

Grupa wydatków	Wkład MF EOG/NMF	Wkład z budżetu państwa i budżetów j.s.t.
ANEKS B	452,15	79,79
Ochrona środowiska	102,18	18,03
Promowanie zrównoważonego rozwoju	8,00	1,41
Ochrona kulturowego dziedzictwa europejskiego	78,65	13,88
Rozwój zasobów ludzkich	29,04	5,12
Opieka zdrowotna i opieka nad dzieckiem	42,93	7,58
Badania naukowe*	33,32	5,88
Wdrażanie przepisów z Schengen	113,46	20,02
Ochrona środowiska	16,94	2,99
Polityka regionalna i działania transgraniczne	24,88	4,39
Pomoc techniczna dla wdrażania acquis communautaire	2,75	0,49
ANEKS C	65,21	7,93
Rezerwa	12,15	3,02
OCENA I MONITORING EFTA EOG	4,00	0,00
Ogółem	533,51	90,74

* w łącznej kwocie alokacji na badania naukowe uwzględniono kwotę 13 mln euro środków przeznaczonych na Polsko – Norweski Fundusz Badań Naukowych

Źródło: Program Operacyjny dla wykorzystania środków finansowych w ramach Mechanizmu Finansowego EOG oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego ze zmianami z dnia 14 listopada 2006 r.

Wsparcie finansowe oferowane w ramach Norweskiego Mechanizmu Finansowego i Mechanizmu Finansowego EOG dotyczy dwóch kategorii projektów przeznaczonych dla określonego typu beneficjentów. Zgodnie z ustalonymi procedurami i wskazaniem państw – darczyńców o finansowanie w ramach Mechanizmów Finansowych mogą ubiegać się wszystkie instytucje sektora publicznego i prywatnego oraz organizacje pozarządowe, utworzone w Polsce zgodnie z prawem i działające w interesie publicznym. Uwzględniając tak zdefiniowanych wnioskodawców, do grupy tej zaliczyć można w szczególności [Program Operacyjny ... 2006]:

- organy administracji rządowej,
- organy administracji samorządowe (gminy, powiaty, województwa),
- instytucje naukowe i badawcze,
- instytucje branżowe i środowiskowe,
- organizacje społeczne,
- podmioty partnerstwa publiczno-prywatnego.

Środki finansowe w ramach Mechanizmów Finansowych wspierają ściśle określone w Memorandach o Porozumieniu obszary (zdefiniowane kierunki rozdysponowania środków w ramach pomocy), jak też typy projektów. Współfinansowaniem objęte zostały trzy typy projektów:

- projekty pojedyncze z określoną minimalną kwotą wnioskowanej pomocy na poziomie 250 tys. euro,
- grupy projektów – programy, które wykorzystywane są do wdrażania kompleksowych i kapitałochłonnych projektów,
- projekty zakwalifikowane do tzw. specyficznych form pomocy, tj. projekty i programy w ramach grantów blokowych i funduszu kapitału początkowego.

Zgodnie z Memorandum Finansowym projekty finansowane w ramach Norweskiego Mechanizmu Finansowego i Mechanizmu Finansowego EOG muszą przyczynić się do zmniejszania różnic ekonomicznych i społecznych w obrębie Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Obszary wsparcia powinny być zgodne z priorytetami Państwa – Beneficjenta oraz odpowiednimi umowami z Unią Europejską. Wszystkie projekty muszą być zgodne z prawem UE, prawem krajowym [Umowa ... 2003]. Do głównych obszarów horyzontalnych wymienionych powyżej zalicza się:

- zrównoważony rozwój, integrujący wymiar środowiskowy, ekonomiczny i społeczny,
- równość szans kobiet i mężczyzn,
- dobre zarządzanie, które określa udział szerokiej grupy partnerów w procesie podejmowania decyzji, podejmowanie decyzji zgodnie z prawem oraz przejrzystymi zasadami,
- współpracę wielostronną.

4. Zasady wdrażania Mechanizmów Finansowych

Procedura zarządzania środkami Mechanizmów Finansowych w Polsce zatwierdzona została przez państwa darczyńców. Zakres odpowiedzialności za przebieg wdrażania poszczególnych priorytetów Mechanizmów Finansowych przez polskie Instytucje Pośredniczące przedstawia rysunek 1.

Obszary kompetencji w procesie wdrażania Mechanizmu Finansowego EOG oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego wskazują na odpowiedzialność Instytucji za zarządzanie poszczególnymi priorytetami wsparcia.

Rysunek 1

Obszary kompetencji w procesie wdrażania założeń Mechanizmu Finansowego EOG oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego

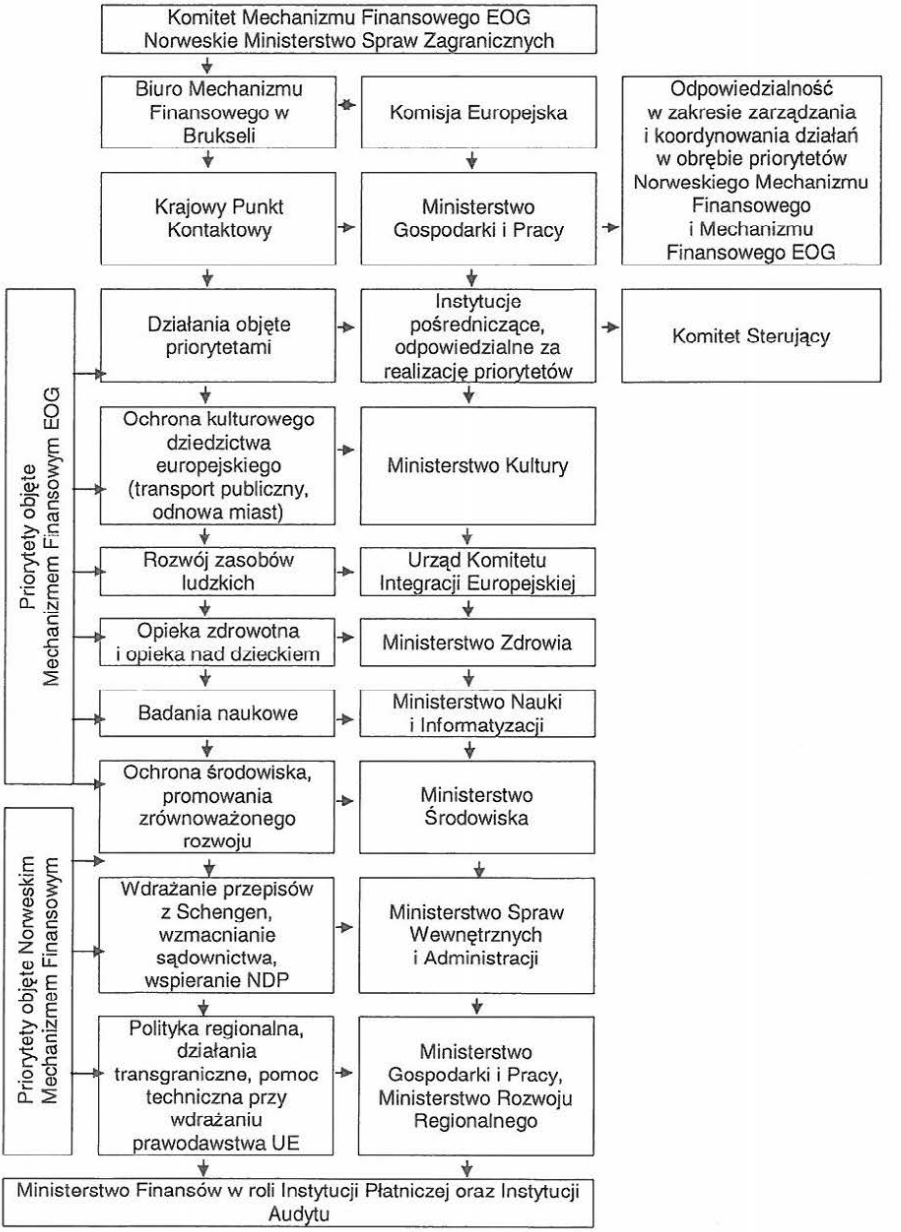

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.eog.gov.pl

Szczegółowa informacja na temat priorytetów (opis i uzasadnienie, cel, rodzaje kwalifikujących się projektów, wykaz możliwych kosztów kwalifikowanych, kryteria wyboru projektów, a także rodzaje beneficjentów) określone zostały przez *Krajowy Punkt Kontaktowy*. Minister Rozwoju Regionalnego pełniący funkcję Krajowego Punktu Kontaktowego ponosi ogólną odpowiedzialność za zarządzanie działaniami realizowanymi w ramach Norweskiego Mechanizmu Finansowego w Państwie – Beneficjencie, odpowiada również za identyfikację, planowanie, wdrażanie i monitorowanie projektów jak też wykorzystanie środków w ramach Norweskiego Mechanizmu Finansowego. Poziom współfinansowania w ramach Mechanizmów Finansowych uzależniony jest od pochodzenia środków przeznaczonych na współfinansowanie projektów oraz rodzaju podmiotów współrealizujących inwestycje, tj.:

- projekty ze środków pochodzących z budżetu centralnego lub budżetu jednostki samorządu terytorialnego przy jednoczesnym, równoległym finansowaniu ze środków pochodzących zarówno z Norweskiego Mechanizmu Finansowego, jak i Mechanizmu Finansowego EOG nie może przekroczyć 85% kosztów kwalifikowanych,
- projektów realizowanych z podmiotami prywatnymi przy wykorzystaniu środków z Mechanizmów Finansowych nie może przekroczyć 60% kosztów kwalifikowanych.

5. Stan wdrażania Mechanizmów Finansowych w kraju i na Podkarpaciu

Liczba złożonych wniosków o dofinansowanie projektów ze środków Norweskiego Mechanizmu Finansowego i Mechanizmu Finansowego EOG potwierdzała duże zainteresowanie podmiotów kolejnym instrumentem finansowym wspierającym rozwój poszczególnych regionów. Pozytywnie należy ocenić aktywność podmiotów z terenu województwa podkarpackiego w zakresie wnioskowania o dofinansowanie ze środków Norweskiego Mechanizmu Finansowego. Z terenu województwa podkarpackiego wpłynęło 81 wniosków o dofinansowanie projektów o łącznej wartości 92,6 mln euro, z czego 9 zostało zakwalifikowanych do dofinansowania na łączną kwotę 8,7 mln euro. W skali kraju Komitety Sterujące zarekomendowały do dofinansowania z Mechanizmów Finansowych 144 projekty, których wnioskowana kwota o wsparcie wynosiła 176 mln euro.

Pod względem liczby złożonych wniosków i kwoty dofinansowania region Podkarpacia zajmuje 6 pozycję wśród 16 województw. Wyniki naboru (koniec 2005 r.) wniosków w ramach poszczególnych priorytetów przedstawiały się następująco:

Priorytety Środowiskowe (1, 2, 8). Ochrona środowiska

- złożonych zostało 700 wniosków o łącznej wartości projektów wynoszącej 840 227 856 euro określających wnioskowaną kwotę dofinansowania 637 257 812 euro. Z terenu województwa podkarpackiego zgłoszonych zostało 56 projektów o łącznej wartości 62 796 421 euro, w tym wnioskowana kwota o dofinansowanie wynosiła 48.097.550 euro, a wybranych zostało 5 projektów na łączną wartość 3 933 008 euro (tabela 2).

Tabela 2

Lista projektów beneficjentów z województwa podkarpackiego rekomendowanych do dofinansowania w ramach Priorytetu Środowiskowego

Lp.	Wnioskodawca	Tytuł projektu	Wnioskowana kwota dofinansowania (w euro)
1.	Spółdzielnia Mieszkaniowa w Przeworsku	Przebudowa kotłowni węglowej na gazową wraz z modernizacją węzłów cieplnych oraz instalacji	257 804
2.	Gmina Miejska Przemyśl	Termomodernizacja obiektów oświatowych miasta Przemyśla I etap	880 427
3.	Urząd Miasta Ustrzyki Dolne	Redukcja zanieczyszczeń powietrza – termomodernizacja budynków użyteczności publicznej w Gminie Ustrzyki Dolne	576 899
4.	Gmina Świlcza	Ochrona GZWP – 425 poprzez rozbudowę oczyszczalni ścieków w Świlczy, woj. podkarpackie	703 942
5.	Gmina Brzozów	Budowa kanalizacji sanitarnej i rozbudowa oczyszczalni ścieków w aglomeracji Brzozów oraz kanalizacji wsi Humniska – etap V	1 513 936
Razem			3 933 008

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2006.

Priorytet 3. Ochrona kulturowego dziedzictwa europejskiego

- w ramach tego priorytetu wpłynęło 111 wniosków, których łączny budżet wyniósł 339 224 697 euro. Spośród złożonych projektów 4 dotyczyły beneficjentów z województwa podkarpackiego, a wnioskowana kwota dofinansowania wynosiła 9 875 871 euro. Projekty zarekomendowane do dofinansowania z województwa podkarpackiego to: *Rewitalizacja zabytkowych budynków Manežu, Kasyna i Storczykarni Muzeum-Zamku w Łańcucie* (2 312 967 euro) i *Skansen archeologiczny „Karpacka Troja" w Trzcinicy atrakcją turystyczną regionu* (1 747 086 euro).

Priorytet 4. Rozwój zasobów ludzkich

- wpłynęło 46 wniosków na łączną kwotę 46 339 138 euro. Z terenu województwa podkarpackiego nie został złożony żaden projekt od podmiotów uprawnionych do składania wniosków.

Priorytet 5. Opieka zdrowotna i opieka nad dzieckiem

- wpłynęło 375 wniosków, w tym 16 od podmiotów z województwa podkarpackiego. Z tej liczby 2 z terenu woj. podkarpackiego zostały rekomendowane do weryfikacji: Wdrożenie programu profilaktyki zdrowotnej w Gminie Komańcza pt. Sport to zdrowie (357 175 euro) i Utworzenie otwartych stref rekreacji dziecięcej w Krośnie (851 229 euro).

Priorytet 6. Badania naukowe

- złożonych 121 wniosków w skali kraju na łączną wartość 101 284 101 euro. Z terenu województwa podkarpackiego wpłynął 1 wniosek, który nie uzyskał rekomendacji do dofinansowania.

Priorytet 7. Wdrażanie przepisów z Schengen, wsparcie Narodowych Planów Działania z Schengen oraz wzmacnianie sądownictwa

- złożonych 47 wniosków na kwotę 201 000 000 mln euro, w tym z województwa podkarpackiego złożono 3 wnioski na kwotę 5 572 281 euro, które nie uzyskały dofinansowania.

Priorytet 9. Polityka regionalna i działania transgraniczne

- zatwierdzonych zostało 6 wniosków na łączną kwotę dofinansowania 12 113 252 euro, w tym z województwa podkarpackiego 1 projekt: *Dom Karpacki-pobudzenie współpracy transgranicznej regionów* (398 863 euro).

Priorytet 10. Pomoc techniczna przy wdrażaniu acquis communautaire

- dostępne środki w ramach alokacji na lata 2004-2005 wynosiły 1 140 000 euro. W ramach tego priorytetu podmioty z terenu województwa podkarpackiego nie składały wniosków.

W podsumowaniu należy stwierdzić, iż dominującą pozycję w absorpcji tych środków zajmują województwa o wysokim poziomie rozwoju gospodarczego, tj. województwa: mazowieckie z kwotą dofinansowania 69 457 000 euro oraz małopolskie – 17 745 000 euro. Występujące regionalne dysproporcje w absorpcji środków są niepokojącym zjawiskiem z punktu widzenia realizacji priorytetów Mechanizmów Finansowych mających na celu wspieranie **przedsięwzięć prorozwojowych przyczyniających się do zmniejszania różnic ekonomicznych i społecznych w obrębie Europejskiego Obszaru Gospodarczego.** W efekcie środki te zwiększą różnice w poziomie rozwoju gospodarczego poszczególnych regionów, co nie było celem ustanowienia tego funduszu.

Stan wdrażania Mechanizmów Finansowych w kraju i na Podkarpaciu (liczba złożonych i zarekomendowanych do dofinansowania wniosków, kwoty dofinansowania) w formie graficznej przedstawia rysunek 2 i 3.

Rysunek 2

Liczba złożonych i wartość zarekomendowanych wniosków do dofinansowania w ramach Mechanizmów Finansowych (na koniec 2005 r.)

Legenda: wnioski złożone/wnioski zarekomendowane

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.eog.gov.pl

Rysunek 3

Kwota dofinansowania zarekomendowanych wniosków w ramach Mechanizmów Finansowych (na koniec 2005 r.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.eog.gov.pl

Podsumowanie

Głównym celem Mechanizmów Finansowych jest realizacja przedsięwzięć prorozwojowych przyczyniających się do zmniejszania różnic ekonomicznych i społecznych w obrębie Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Ponadto realizacja przedsięwzięć będzie służyła zacieśnieniu współpracy bilateralnej pomiędzy Polską a państwami-darczyńcami (Norwegia, Islandia i Lichtenstein). Łączna alokacja dla Polski w latach 2004-2009 na realizację przedsięwzięć z Mechanizmów Finansowych wynosi 533,51 mln EUR i dostępna jest w rocznych transzach. Środki finansowe w ramach obu **Mechanizmów** są dostępne na realizację projektów określonych w 10 obszarach priorytetowych. Wnioskodawcami w ramach przedmiotowych instrumentów mogą być: organy administracji rządowej i samorządowej wszystkich szczebli, instytucje naukowe i badawcze, instytucje branżowe i środowiskowe, organizacje społeczne, podmioty partnerstwa publiczno-prywatnego.

We wdrażanie Mechanizmów Finansowych zaangażowane są zarówno polskie instytucje, jak i instytucje państw darczyńców. Po polskiej stronie ogólna odpowiedzialność za wdrażanie Mechanizmów spoczywa na Krajowym Punkcie Kontaktowym, którego funkcje sprawuje Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. Zarządzanie poszczególnymi priorytetami w tym nabór wniosków powierzony został następującym Instytucjom Pośredniczącym w państwach Beneficjentach.

Liczba złożonych wniosków o dofinansowanie projektów ze środków Norweskiego Mechanizmu Finansowego i Mechanizmu Finansowego EOG potwierdza duże zainteresowanie podmiotów kolejnym instrumentem finansowym wspierającym rozwój poszczególnych regionów. Pozytywnie należy ocenić aktywność podmiotów z terenu województwa podkarpackiego w zakresie wnioskowania o dofinansowanie ze środków Mechanizmów Finansowych. Pod względem liczby złożonych wniosków i kwoty dofinansowania region Podkarpacia zajmuje 6 pozycję wśród 16 województw.

LITERATURA

1. Fundusz Kapitału Początkowego *(wytyczne przygotowane przez państwa - darczyńców)* - wersja z lutego 2006 r.
2. Gawlikowska-Hueckel K., (2003): Procesy rozwoju regionalnego w Polsce i w Unii Europejskiej. UG Gdańsk.
3. Klamut M., (2000): Uwarunkowania podnoszenia konkurencyjności regionów w Polsce. [w:] Konkurencyjność gospodarcza regionu w warunkach nowego ustroju terytorialno-administracyjnego. Red. W. Kosiedowski. Wyd. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń.

4. Memorandum of Understanding wdrażania Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego, z Aneksami. (MP. 2005, nr 23, poz. 343).
5. Memorandum of Understanding wdrażania Norweskiego Mechanizmu Finansowego (z aneksami). (Monitor Polski 2005 nr 23 poz. 342).
6. Program Operacyjny dla wykorzystania środków finansowych w ramach Mechanizmu Finansowego EOG oraz Norweskiego Mechanizmu Finansowego ze zmianami z dnia 14 listopada 2006 r.
7. Umowa o rozszerzeniu Europejskiego Obszaru Gospodarczego z 14 października 2003 r.
8. Wytyczne dotyczące grantów blokowych Fundusz dla Organizacji Pozarządowych Dokument Ramowy dla Funduszu dla Organizacji Pozarządowych – wersja z lutego 2006 r.
9. Wytyczne dotyczące zagadnień przekrojowych: Zrównoważony rozwój – polityka i wytyczne. Równość szans kobiet i mężczyzn – polityka i wytyczne – wersja z lutego 2006 r.
10. Zasady i procedury wdrażania Mechanizmu Finansowego EOG 2004-2009 - wersja z 2006 r. *(wytyczne przygotowane przez państwa - darczyńców)* - informacja z 11 stycznia 2007 r.
11. Zasady i procedury wdrażania Norweskiego Mechanizmu Finansowego 2004-2009 - wersja ze zmianami z 26 marca 2007 r. *(wytyczne przygotowane przez państwa - darczyńców)* - informacja z 16 kwietnia 2007 r.

OSKAR WYSOCKI
Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Poznaniu

SYSTEM PRZEPŁYWU I GROMADZENIA INFORMACJI Z ZAKRESU PRODUKCJI ROŚLINNEJ

W odpowiedzi na potrzeby doradztwa rolniczego, w ramach projektu INTERREG IIIC – Farmer, powstały narzędzia komputerowe i internetowe wspomagające podejmowanie decyzji w gospodarstwach rolnych, tworzące elektroniczny system przepływu i gromadzenia informacji z zakresu produkcji roślinnej. Projekt realizowano w okresie od marca 2006 roku do czerwca 2007 roku na terenie województwa mazowieckiego. Wykonawcą projektu było Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie.

Celem prac prowadzonych w ramach projektu było przeprowadzenie analiz związanych z funkcjonowaniem i wykorzystaniem rolniczych programów komputerowych, baz danych i portali internetowych, a następnie zintegrowanie działań i udostępnienie projektu na portalu rolniczym www.agroportal.agro.pl.

Wypracowane wyniki projektu zostały sprawdzone w trakcie programu pilotażowego kończącego projekt. Program pilotażowy został wdrożony w 22 gospodarstwach rolnych na terenie województwa mazowieckiego (powiat płoński i ciechanowski) i realizowany był w okresie od marca do maja 2007 roku. W pilotażu uczestniczyło 6 doradców z MODR w Poświętnym, którzy zostali przeszkoleni z zakresu obsługi oprogramowania wspomagającego podejmowanie decyzji w gospodarstwach rolnych. W trakcie pilotażu za pomocą programu komputerowego były zbierane dane identyfikacyjne rolnika, informacje dotyczące działek ewidencyjnych i rolnych, dane dotyczące zabiegów na działce rolnej, w szczególności związanych z nawożeniem, ochroną roślin, siewem oraz kosztami produkcji. Dane zebrane w gospodarstwach rolnych zostały przesłane do Centralnej Bazy Danych, na podstawie których za pomocą modułu raportującego wygenerowano raporty pozwalające na ich porównanie i analizę. System przepływu i gromadzenia danych o produkcji roślinnej w gospodarstwach rolnych został pozytywnie

zweryfikowany i stanowi obecnie podstawę do dalszego rozwoju bazy danych dla potrzeb rolników i doradców.

Cały system wspomagający zarządzanie gospodarstwem rolnym jest narzędziem pracy dla doradców, jak i rolników oraz innych użytkowników związanych z rolnictwem. W systemie znajduje się:

- **Bitfarm** - komputerowy program do zarządzania gospodarstwem rolnym;
- **Centralna Baza Danych** – magazyn danych ewidencyjnych i rejestrowych;
- **Agroportal** - portal rolniczy integrujący szereg narzędzi internetowych.

Zadaniem programu **Bitfarma** jest przede wszystkim ewidencjonowanie zdarzeń w gospodarstwie rolnym (źródło informacji), ale także wspomaganie procesu podejmowania decyzji w zakresie doboru odmian roślin uprawnych, planowania nawożenia i zaleceń co do ochrony roślin (więcej informacji na stronie www.bitfarma.pl).

Jednym z ważniejszych rozwiązań tego systemu jest **Centralna Baza Danych** zaprojektowana w celu gromadzenia danych ewidencyjnych (technologicznych i ekonomicznych), dostarczanych bezpośrednio z gospodarstwa rolnego za pomocą programu komputerowego Bitfarma oraz danych dostarczanych z instytutów naukowych (np. dane o środkach ochrony roślin z Instytutu Ochrony Roślin).

Charakterystyczną cechą utworzonego **Agroportalu** jest zgromadzenie w jednym miejscu dostępu do różnorodnych usług, takich jak: serwisy informacyjne, przeglądarki baz danych, kalkulatory, modele pogodowe oraz moduły raportujące.

Jednym z ciekawszych serwisów dostępnych na stronie Agroportalu jest interfejs Centralnej Bazy Danych (moduł raportujący). Interfejs zawiera dostępne narzędzia, za pomocą których można uzyskać dane produkcyjne konkretnej rośliny uprawnej z konkretnego regionu geograficznego. Dodatkowo każdy użytkownik programu Bitfarma, który wyrazi zgodę na transfer swoich danych do Centralnej Bazy Danych, ma możliwość podglądu (zestawienia) swoich wyników produkcyjnych na tle średniej statystycznej grupy rolników o podobnych warunkach produkcji, dla danego rodzaju uprawy, odmian, typów produkcji, lokalizacji i lat. W celu porównania wyników produkcyjnych z innymi gospodarstwami, ma również możliwość oceny wpływ warunków uprawy, tj. nawożenia, siewu i ochrony roślin, na wysokość lub jakość plonu. Moduł pozwoli także porównać bieżące wskaźniki z wartościami z lat ubiegłych. Dostęp do interfejsu odbywa się po wcześniejszym zarejestrowaniu i zalogowaniu do systemu. Raporty, generowane za pomocą Interfejsu Centralnej Bazy Danych, prezentowane są w postaci tabelarycznych zestawień danych.

Celem projektu było stworzenie jednolitego systemu informacyjnego oraz lepszego dostępu do informacji dla doradców, rolników, przedsiębiorców oraz pozostałych użytkowników związanych z rolnictwem. Pierwszy krok został wykonany. System jest wdrażany w całym kraju. We wszystkich ośrodkach doradztwa rolni-

czego zostało przeszkolonych po dwóch doradców, którzy po otrzymaniu licencji programu Bitfarma podjęli współpracę z rolnikami. System jest obecnie wdrażany na terenie działalności Dolnośląskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu. Na początku przyszłego roku rozpoczną się prace w kolejnym ośrodku doradztwa rolniczego - w Częstochowie.

Kierunki prac związane z dalszym wdrażaniem i rozwojem systemu są zbieżne z realizowanym obecnie w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich projektem, w ramach współpracy bliźniaczej, PL2006IBAG01 - pod nazwą: „Zintegrowany system doradztwa rolniczego", którego celem jest ujednolicenie i zintegrowanie systemu doradztwa rolniczego w Polsce.

DANUTA PRUSS-GŁOWACKA
Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie
Oddział w Poznaniu

NAJLEPSZE WYDAWNICTWO OŚRODKÓW DORADZTWA ROLNICZEGO W 2006 ROKU

18 października 2007 roku odbyło się uroczyste ogłoszenie wyników i wręczenie nagród przedstawicielom nagrodzonych redakcji czasopism i wydawnictw Ośrodków Doradztwa Rolniczego w Konkursie „Najlepsze wydawnictwo ośrodków doradztwa rolniczego w 2006 roku".

Organizatorem XV edycji konkursu na: „Najlepsze wydawnictwo ośrodków doradztwa rolniczego" w 2006 roku było Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Poznaniu.

Do tegorocznej edycji konkursu swoje uczestnictwo zgłosiło 19 redakcji, które zgodnie z regulaminem nadesłały po trzy egzemplarze czasopism, wszystkie wydane w roku 2006.

Do konkursu zgłoszono czasopisma z następujących ośrodków: Zachodniopomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach, Podkarpacki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Boguchwale, Łódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Bratoszewicach, Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Gdańsku, Lubuski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Kalsku, Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Karniowicach, Lubelski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Końskowoli, LODR w Końskowoli O/Grabanów, LODR w Końskowoli O/Rejowiec, LODR w Końskowoli O/Sitno, Opolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Łosiowie, Śląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Częstochowie, Świętokrzyski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Modliszewicach, Warmińsko-Mazurski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Olsztynie, Wielkopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Poznaniu, Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu, Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie, Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie.

Do konkursu w kategorii najlepsze wydawnictwo tematyczne udział zgłosiło 17 wydawców. Wydawnictwa tematyczne nadesłały: Łódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Bratoszewicach, Lubuski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Kalsku, Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Karniowicach, Lubelski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Końskowoli, LODR w Końskowoli O/Grabanów, LODR w Końskowoli O/Rejowiec, Opolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Łosiowie, Podkarpacki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Boguchwale, Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepietowie, Świętokrzyski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Modliszewicach, Mazowiecki Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Warszawie, Kujawsko-Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Minikowie, Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu, Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Gdańsku, Śląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Częstochowie, Warmińsko-Mazurski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Olsztynie, Zachodniopomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Barzkowicach.

Komisja Konkursowa powołana przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, obradująca dnia 3.09.2007 r., w składzie: przewodniczący – *Leon Wawreniuk;* członkowie - *Barbara Odrobińska, Edward Lewandowski, Andrzej Kasperowicz, Danuta Pruss-Głowacka* przyznała nagrody w kategoriach:

NAJLEPSZE CZASOPISMO PERIODYCZNE:

z 19 tytułów czasopism ODR zgłoszonych na Konkurs

I miejsce zdobyło czasopismo

– *„Twój Doradca Rolniczy Rynek"* - DODR we Wrocławiu;

II miejsce

– *„Wieś Kujawsko -Pomorska"* - KPODR w Minikowie, KIR Przysiek

– *„Aktualności Rolnicze Rynek"* - LODR w Końskowoli

III miejsce - nie przyznano.

Wyróżnienie w tej kategorii otrzymały trzy czasopisma:

– *„Pomorskie Wieści Rolnicze"* - PODR w Gdańsku;

– *„Lubuskie Aktualności Rolnicze"* - LODR w Kalsku;

– *„Wiadomości Rolnicze"* - PODR w Szepietowie.

NAJLEPSZE WYDAWNICTWO TEMATYCZNE:

z 17 tytułów wydawnictw zgłoszonych na Konkurs

I miejsce zdobyło wydawnictwo

– *„Płatności obszarowe a zasada wzajemnej zgodności"* wydane przez KPODR w Minikowie, Oddział w Zarzeczewie, a także

– *„Nowoczesne technologie produkcji żywca wieprzowego"* wydane w LODR w Końskowoli.

Wyróżnienie uzyskało wydawnictwo:

– *„Poradnik ochrony środowiska i ekologii dla gospodarstw rolnych"* PODR w Gdańsku.

Ogłoszenie wyników i wręczenie nagród: pucharów Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, statuetek i dyplomów – przez przewodniczącego, członków Komisji Konkursowej i dyrektor Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Hannę Fadecką-Galicz – odbyło się bardzo uroczyście.

Była to XV. jubileuszowa edycja Konkursu. W omówieniu wyników Konkursu przewodniczący Komisji p. Leon Wawreniuk podkreślał wysoki poziom merytoryczny i edytorski wydawnictw ODR i duży, bardzo widoczny na przestrzeni ostatnich lat, wysiłek redakcji w doskonaleniu treści i formy edytorskiej wydawnictw.

Zdobywcy I miejsca w Kategorii najlepsze czasopismo ośrodków doradztwa rolniczego – przedstawiciele czasopisma „Twój Doradca Rolniczy Rynek", wydawanego w nowatorskiej formie przez DODR we Wrocławiu, podzielili się doświadczeniami w redagowaniu czasopisma, finansowaniu czasopisma, a także pozyskiwaniu prenumeratorów i podtrzymywaniu kontaktu z czytelnikami.

Ogłoszenie wyników połączono z dwudniowym seminarium i praktycznymi warsztatami pn.: „Nowoczesny warsztat dziennikarski". Omówiono problemy z zakresu poprawności językowej w mediach drukowanych, projektowania czasopism, redakcji technicznej i produkcji wydawnictw, a także ostatnie zmiany w prawie autorskim.

Organizatorzy Konkursu składają gratulacje Zespołom Redakcyjnym nagrodzonych i wyróżnionych czasopism i wydawnictw tematycznych.

NOWOŚCI WYDAWNICZE

Wybrane zagadnienia ekologiczne we współczesnym rolnictwie. Monografia, tom 4; pod redakcją Zbyszka Zbytka. Wydawca: Przemysłowy Instytut Maszyn Rolniczych, Poznań 2007, ss. 231.

Jak podkreślają Autorzy monografii Polska posiada doskonałe warunki do rozwoju rolnictwa ekologicznego. Celem opracowania monografii było upowszechnienie rolnictwa ekologicznego w Polsce. Powinna ona być przydatna wszystkim, którzy zawodowo rozwiązują zagadnienia szeroko rozumianej ekologii, w tym także rolnictwa ekologicznego.

Monografia przedstawia bieżące zagadnienia nurtujące rolnictwo ekologiczne w Polsce. Zbieżność i wieloaspektowość podjętej problematyki znajduje odzwierciedlenie w tytułach i treści poszczególnych rozdziałów.

Monografia zawiera dwa rozdziały. W pierwszym rozdziale przedstawiono problematykę ekonomiczną aspektów produkcji ekologicznej w Polsce, organizacji i efektywności gospodarstw ekologicznych i agroturystycznych, zagadnienia uprawy i ochrony roślin, a także techniczne aspekty produkcji ekologicznej i produkcji żywności metodami ekologicznymi.

W rozdziale drugim zawarto problematykę proekologicznych działań we współczesnym rolnictwie. Przedstawiono, miedzy innymi, takie problemy jak: perspektywy produkcji roślin energetycznych w Polsce, porównanie wybranych parametrów energetycznych procesów brykietowania pociętej i nie pociętej słomy zbożowej, koszty produkcji paliwa z oleju lniankowego, a także charakterystyki obciążeń dynamicznych ciała człowieka.

ROCZNY SPIS TREŚCI 2007

	Numer	Strona
ARTYKUŁY		
Od redakcji	2	5
ZBIGNIEW BRODZIŃSKI: Zróżnicowanie w zakresie potrzeb doradczych i kwalifikacji zawodowych rolników na przykładzie województw warmińsko-mazurskiego i śląskiego	2	9
ROMAN CHORÓB: Wpływ informacji i doradztwa na rozwój inicjatyw gospodarczych producentów rolnych na przykładzie Podkarpacia	3/4	40
EUGENIUSZ K. CHYŁEK: Ocena wpływu oddziaływania Wspólnej Polityki Rolnej na kierunki rozwoju polskiego rolnictwa i obszarów wiejskich	2	66
JACEK DACH, ZBYSZEK ZBYTEK: Zasady prawidłowego kompostowania obornika w gospodarstwie rolnym	3/4	73
LECH GORAJ: Szacunek dochodów gospodarstw rolnych w 2006 roku	1	57
WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: Podstawowe pojęcia pedagogiczne stosowane w doradztwie rolniczym	1	5
WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: Propozycje dla określenia standardu kwalifikacji zawodowych doradców rolniczych	2	21
KRYSTYNA KRZYŻANOWSKA: Rola instytucji i organizacji społeczno-zawodowych w rozwoju agroturystyki w Polsce	1	77
ROMAN KWAŚNICKI, REMIGIUSZ ŚLUSARSKI: Kompostowanie metodą tlenową w gospodarstwie rolnym – metodyka i organizacja wdrażania, upowszechniania i szkolenia w Polsce w latach 1994-2006	1	89
LESZEK LEŚNIAK: Udział doradców rolniczych w procesie transformacji ustrojowej w Polsce	2	55
DANUTA MIERZWA: Aktualny stan i perspektywy rozwoju zespołowych form gospodarowania na wsi	3/4	49
TERESA MIŚ, ALINA WALENIA: Udział Podkarpackiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w absorpcji środków unijnych w warunkach podkarpackiej wsi	1	30
ANNA NOWAK: Rola czynnika ludzkiego w polskim rolnictwie	3/4	7
PIOTR PRUS: Źródła informacji jako narzędzia podejmowania decyzji przez rolników	3/4	18
JOANNA RYBKA, WOJCIECH KNIEĆ: Przygotowanie doradców ODR do wdrażania PROW 2007-2013 w opinii kierowników Powiatowych Zespołów Doradztwa Rolniczego	3/4	29

MARIUSZ SADOWSKI: Ekonomiczne uzasadnienie rozliczania podatku VAT na zasadach ogólnych w wybranych typach gospodarstw rolnych, w świetle harmonizacji prawa podatkowego Polski i Unii Europejskiej 3/4 60

ROMAN SASS: Przydatność kosztów marginalnych do wyznaczania optymalnej wagi żywej tuczników przeznaczonych do sprzedaży 2 81

MAREK SMOLEŃ: Dostępne formy pomocy finansowej w opinii rolników powiatu jasielskiego 1 70

MICHAŁ TRZĘSOWSKI: Oddziaływanie dużych sieci handlowych na ceny zbytu produktów rolno-ogrodniczych 3/4 92

BOGDAN M. WAWRZYNIAK, MAŁGORZATA ZAJDEL: Analiza płatności obszarowych w rolnictwie polskim w latach 2004-2006 1 44

SŁAWOMIR ZAWISZA, ADAM NIEDBALSKI: Ośrodki doradztwa rolniczego w Polsce wobec zmian wynikających z integracji z Unią Europejską 1 18

SŁAWOMIR ZAWISZA, ADAM NIEDBALSKI: Kierunki pracy doradczej po integracji z Unią Europejską w opinii pracowników ODR w Polsce 2 38

INFORMACJE

WALDEMAR BROŚ: Kwotowanie a koncentracja produkcji mleka w Polsce 2 115

JÓZEF KOBYŁECKI: Rozwój rolnictwa ekologicznego w Polsce po akcesji do UE 2 106

JOLANTA KOWALSKA: Wybrane środki ochrony roślin poprawiające właściwości gleby i roślin dopuszczone dla rolnictwa ekologicznego w Unii Europejskiej 2 124

LESZEK LEŚNIAK: Z polskimi rolnikami ku nowoczesnej wsi 1 116

EDWARD MATUSZAK, PAWEŁ PRUSZEK: Rolnictwo i doradztwo rolnicze w Republice Kazachstanu 1 106

EDWARD MATUSZAK: Minimalne wymagania wzajemnej zgodności dla gospodarstw rolnych 3/4 100

BARBARA ODROBIŃSKA: Priorytetowe zadania Centrum Doradztwa Rolniczego w opinii ośrodków doradztwa rolniczego 2 94

ANNA PABICH: Stan zatrudnienia w jednostkach doradztwa rolniczego w 2007 roku 2 98

PIOTR PRUS: Główne założenia oraz realizacja Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004-2006 3/4 108

DANUTA PRUSS-GŁOWACKA: Najlepsze wydawnictwo ośrodków doradztwa rolniczego w 2006 roku	3/4	131
ALINA WALENIA: Norweski Mechanizm Finansowy i Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego jako nowe źródło finansowania rozwoju Polski i Podkarpacia	3/4	115
OSKAR WYSOCKI: System przepływu i gromadzenia informacji o produkcji roślinnej	3/4	128
JAN ZAWADKA: Jubileusz izb rolniczych w Polsce	1	123
NOWOŚCI WYDAWNICZE	1	131
NOWOŚCI WYDAWNICZE	2	132
NOWOŚCI WYDAWNICZE	3/4	134
ROCZNY SPIS TREŚCI 2007	3/4	135
ANNUAL TABLE OF CONTENTS 2007	3/4	137

ANNUAL TABLE OF CONTENTS 2007

	Numer	Strona
ARTICLES		
From the editors	2	5
ZBIGNIEW BRODZIŃSKI: Differentiation of advisory needs and professional qualification of farmers based on the example of Warmia and Mazury and Śląsk provinces	2	9
ROMAN CHRÓB: Information and advisory service in development of enterprises on farmers in Podkarpacie region	3/4	40
EUGENIUSZ K. CHYŁEK: Appreciation of Common Agricultural Policy influence on development trends in Polish agriculture and rural areas	2	66
JACEK DACH, ZBYSZEK ZBYTEK: The rules of correct manure composting process in the farms	3/4	73
LECH GORAJ: Income valuation of agricultural holdings in 2006	1	57
WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: Basic pedagogical notions used in agricultural advisory	1	5
WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: Proposals for determination professional qualification standards of agriculture advisers'	2	21
KRYSTYNA KRZYŻANOWSKA: Role of social-professional institutions and organizations in development of agroturism in Poland	1	77
ROMAN KWAŚNICKI, REMIGIUSZ ŚLUSARSKI: Aerobic method of composting on the farm methodology, organization of training and dissemination process in Poland in period 1994-2006	1	89
LESZEK LEŚNIAK: The role of the agricultural advisors in the transformation process of political system in Poland	2	55
DANUTA MIERZWA: The current state and development prospects of joint forms of farming in the rural areas	3/4	49
TERESA MIŚ, ALINA WALENIA: Participation of Podkarpackie Agriculture Advisory Service in absorption of Union resources in conditions of Podkarpacie rurals areas	1	30
ANNA NOWAK: The role of human factor in Polish agriculture	3/4	7
PIOTR PRUS: Sources of information as a tool for decision taking by farmers	3/4	108
JOANNA RYBKA, WOJCIECH KNIEĆ: Preparation of agricultural advisors from ODR for implementation of PROW 2007-20013 in the opinion of the managers of District Team of Agricultural Advisory Service	3/4	29

MARIUSZ SADOWSKI: Economic justification of VAT settlement according to general rules in selected farm types in the light of harmonization of Polish tax law with the EC law 3/4 60

ROMAN SASS: The usefulness of marginal costs to marking of optimum live weight of porkers for sale 2 81

MAREK SMOLEŃ: Available forms of the financial support in the opinions of Jasielski region farmers 1 70

MICHAŁ TRZĘSOWSKI: The influence of large market chains on prices of sale of agri-horticultural products 3/4 92

BOGDAN M. WAWRZYNIAK, MAŁGORZATA ZAJDEL: The analysis of area payment in Polish agriculture from 2004 to 2006 1 44

SŁAWOMIR ZAWISZA, ADAM NIEDBALSKI: Polish Agricultural Advisory Service Centers in the face of changes caused by Poland's integration with the European Union 1 18

SŁAWOMIR ZAWISZA, ADAM NIEDBALSKI: Courses of advisory actions after integration with the European Union according to workers of Agricultural Advisory Centers 2 38

INFORMATION

WALDEMAR BROŚ: Quotation and concentration of milk production in Poland 2 115

JÓZEF KOBYŁECKI: The development of organic agriculture in Poland after the accession to UE 2 106

JOLANTA KOWALSKA: Chosen plant protection products and improving proprieties of soil and plants admitted for ecological agriculture in the European Union 2 124

LESZEK LEŚNIAK: With Polish farmers toward the modern village 1 116

EDWARD MATUSZAK, PAWEŁ PRUSZEK: Agriculture and agricultural advisory service in Kazakh Republic 1 106

EDWARD MATUSZAK: Cross-compliance on Polish farms 3/4 100

BARBARA ODROBIŃSKA: Preference task for the Agricultural Advisory Centre in the opinion of the Agricultural Advisory Service Centers 2 94

ANNA PABICH: The state of employment in agricultural advisory service entities in 2007 2 98

PIOTR PRUS: Main assumptions and implementation of the Plan for Development of Rural Areas 2004-2006 3/4 108

DANUTA PRUSS-GŁOWACKA: The best Agricultural Advisory Service Centers publication in 2006 3/4 131

ALINA WALENIA: Norwegian Financial Mechanism and Financial Mechanism of European Economic Area as a new source of funding of development of Poland and Podkarpacie Region	3/4	115
OSKAR WYSOCKI: The system of flow and information collection on the plant production	3/4	128
JAN ZAWADKA: Jubilee of Polish agricultural chambers	1	123
PUBLISHING NEWS	1	131
PUBLISHING NEWS	2	132
PUBLISHING NEWS	3/4	134
ANNUAL TABLE OF CONTENTS 2007	3/4	137

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

1. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego zamieszczają artykuły z zakresu metodyki i organizacji doradztwa rolniczego, funkcjonowania agrobiznesu i rozwoju obszarów wiejskich, polityki agrarnej i oświaty rolniczej oraz współpracy doradztwa z nauką w wymienionych obszarach.
2. Oprócz artykułów Zagadnienia przyjmują:
   - informacje o pracy doradczej i życiu instytucji doradczych;
   - informacje o sympozjach, seminariach i innych formach oświatowych z zakresu doradztwa i dla doradców;
   - recenzje i omówienia prac związanych z doradztwem rolniczym oraz ze wsią i agrobiznesem;
   - przeglądy czasopism krajowych i zagranicznych, ukazujące dorobek w wymienionych dziedzinach;
   - noty bibliograficzne o nowościach wydawniczych (do 1 100 znaków);
   - inne informacje w wymienionych dziedzinach;
3. Artykuły należy dostarczyć wydawcy w następującej formie:
   - streszczenie w języku polskim i angielskim - maksymalnie 14 wierszy;
   - treść podzielona na rozdziały i z wstępem oraz wnioskami lub podsumowaniem;
   - napisane za pomocą edytora pracującego w środowisku Windows (zalecany Word 97.0 i wersje nowsze);
   - dopuszczalna objętość prac do 20 000 znaków;
   - rysunki, tabele, wykresy i grafika dołączone w pliku zasadniczym, oraz dodatkowo w oddzielnych plikach w programach źródłowych, w których zostały wykonane, najlepiej w programach Word, Excel i CorelDraw w formacie B5;
   - dane literaturowe - odwołania w tekście do pozycji literaturowych z nazwiskiem autora i rokiem wydania, bez przecinka i w nawiasie kwadratowym, np. [Kowalski 1990];
   - alfabetyczny wykaz literatury na końcu artykułu, numerowany każdorazowo z nazwiskiem autora, pierwszą literą (literami) imienia, rokiem wydania (podanym w nawiasach półokrągłych) oraz po dwukropku tytułem publikacji, wydawnictwem lub nazwą czasopisma, numerem woluminu i strony;
     - przykład 1: Kowalski J., Nowak A. (1997): Ekonomiczne i społeczne uwarunkowania rozwoju wsi w Polsce. SGGW, Warszawa, 5-17;
     - Przykład 2: Kowalski J., Nowak A. (1997): Obszary wiejskie i problem agroturystyki. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, nr 3, 5-17;
   - jeżeli w tekście umieszcza się numer kolejnego przypisu, powinien on być przedstawiony w formie liczby bez dodatkowych znaków, np. nawiasów (przypisy nadawane automatycznie);

- klawisza ENTER używa się tylko na końcu akapitu (wszystkie tytuły, punkty będące wyliczeniem itp. traktuje się jako odrębne akapity);
- wcięcia akapitowe zaznacza się tylko za pomocą tabulatora lub innych narzędzi użytego edytora. Nie używać w tym celu spacji. Spacje należy stawiać tylko dla oddzielenia wyrazów, po kropce, przecinku, wykrzykniku, dwukropku, średniku itp. (nigdy przed tymi znakami). Nie używać spacji za nawiasem otwierającym i przed nawiasem zamykającym, a także przed i za odnośnikiem cyfrowym.

4. Tekst artykułu lub informacji, złożony w formacie B5 powinien być dostarczony w wersji elektronicznej (na dyskietce, płycie CD lub przesłany pocztą elektroniczną) oraz w dwóch wydrukach, w tym samym formacie.
5. Nadesłane recenzje, omówienia, przeglądy itp. powinny zawierać tytuł pracy w oryginalnym brzmieniu i tytuł pracy przełożony na język polski.
6. Do nadsyłanych prac należy dołączyć następujące dane: pełne imię i nazwisko autora, tytuł naukowy, miejsce pracy, adres pracy, numer telefonu i adres poczty e-mail.
7. Redakcja zastrzega sobie prawo nie przyjęcia pracy, jeśli negatywne recenzje pokrywają się ze zdaniem Zespołu Redakcyjnego. Prac nie zamówionych, jak również prac zakwalifikowanych do druku. Redakcja nie zwraca.
8. Redakcja nie płaci honorariów autorskich. Z Autorem przyjętego do druku artykułu zawarta zostanie umowa wydawnicza określająca zasady przeniesienia na Wydawcę prawa do wydania dzieła i wprowadzenia go do obrotu w formie drukowanej w Zagadnieniach Doradztwa Rolniczego i/lub nie na stronie internetowej CDR. Wyboru artykułów do umieszczenia na stronie internetowej dokonuje Zespół Redakcyjny ZDR. Autorzy artykułów otrzymują bezpłatnie 1 egz. autorski.
9. Prace należy nadsyłać na następujący adres:

Centrum Doradztwa Rolniczego
Oddział w Poznaniu
61-659 Poznań, ul. Winogrady 63
Redakcja „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego"
e-mail: w.glowacka@cdr.gov.pl

Uwaga !

Redakcja informuje Autorów, że na stronie internetowej czasopisma, obok spisów treści kolejnych numerów zamieszczane są streszczenia artykułów w języku polskim i w języku angielskim, a także wybrane artykuły. Jeśli Autor nie wyraża zgody na zamieszczenie artykułu na stronie internetowej czasopisma prosimy o złożenie pisemnego zastrzeżenia w momencie składania artykułu do Redakcji. Brak zastrzeżenia będzie przez Redakcję traktowany równoznacznie ze zgodą Autora na zamieszczenie artykułu w internecie.